

42570

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KURUMLAR SOSYOLOJİSİ ANA BİLİM DALI

ÇALIŞAN EVLİ KADINLAR İÇİN NORMATİF
ÖNCELİK SORUNU
(İZMİR ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
Aylin NAZLI

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Altan ESERPEK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İZMİR - 1995

ÖNSÖZ

Bir doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın ortaya çıkmasından, tamamlanmasına kadarki aşamalarında bir çok kişi ve kuruluşun yardımı görülmüştür. Proje olarak Ege Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fon Saymanlığı' nın desteklediği çalışmanın fikir olarak ortaya çıkmasından itibaren yürütülmesi, değerlendirilmesi ve yazımı aşamalarında sabırla ve dikkatle çalışmalarımı değerlendiren ve yol gösteren tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Altan Eserpek' e öncelikle teşekkürü bir borç biliyorum. Araştırmanın örneklemini şekillendirmemde yardımcı olan Sayın Dr. Mümtaz Peker ile araştırmanın oluşturulması aşamasında yol gösterici katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr. Ülgen Oskay' a da teşekkür ediyorum. Araştırmanın anket ve görüşme uygulamalarına katılan ve sorularıma içtenlikle cevap veren görüşmecilere de teşekkür edemeden geçemeyeceğim. Son olarak araştırmanın her aşamasında beni destekleyen, tezin yazımını büyük bir titizlikle gerçekleştiren ve yapıcı eleştirileriyle teze büyük katkısı olan eşim ve ailemle birlikte ismini burada saymadığım tezime katkıda bulunan herkese teşekkür etmek istiyorum.

Aylin (Ok) Nazlı

İzmir - 1995

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	V

I. KISIM : KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1. : TOPLUMSAL KAVRAMLAR VE TOPLUMSAL ROL	1
1.1 : Rol Kuramı	3
1.2 : Rol ve Kültürel Yapı	5
1.3 : Rol Çatışması ve Normatif Öncelik Sorunu	8
2. : ROL FARKLILAŞMASI VE ROLLERİN BİR PAYLAŞIM TEMELİ OLARAK CİNSİYET	10
2.1 : Kavram Ayrımı: Cinsiyet (Sex) ve Sosyal Cinsiyet (Gender)	12
2.2 : Cinsiyet Rollerine İlişkin İdeolojik Görüşler	12
3. : CİNSİYET ROLLERİNİN PAYLAŞIMI	13
3.1 : Bio - Evrimsel ve Sosyal Temele Dayalı Görüşler	14
3.2 : Cinsiyet Rollerine İlişkin Toplumsal Süreçler	18
4. : AİLE VE CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜNE İLİŞKİN KURAMSAL GÖRÜŞLER	21
REFERANS NOTLARI	28

2. BÖLÜM: AİLE - ÇALIŞMA YAŞAMI VE KADININ TOPLUMSAL ROLLERİ

1. : AİLE VE ÇALIŞMA YAŞAMI	33
1.1 : Aile ve Kadın	34
1.2 : Çalışma Yaşamı ve Kadın	37
2. : EVLİ - ÇALIŞAN KADIN VE EVE / İŞE AİT NORMATİF ÖNCELİK SORUNU	39
3. : TÜRKİYE' DE ÇALIŞAN KADIN	46
REFERANS NOTLARI	50

II. KISIM : UYGULAMALI ÇALIŞMA

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEM

1. : DENENCELER	54
2. : ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLILIKLARI	55
3. : ARAŞTIRMA ALANININ TANITIMI	56
4. : ÖRNEKLEM VE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ	57
REFERANS NOTLARI	60

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI

1. : DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	61
2. : TOPLUMSAL KÖKEN	66
3. : AİLE YAPISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER	70
4. : ÇALIŞMA YAŞAMI	83
5. : AİLE - ÇALIŞMA YAŞAMI VE NORMATİF ÖNCELİK SORUNU	89
6. : CİNSİYET ROLÜ TUTUM DEĞERLENDİRMESİ	92
REFERANS NOTLARI	104

SONUÇ	105
KAYNAKÇA	112
TABLO LİSTESİ	118
EK TABLOLAR	121
ANKET FORMU	125
ÖRNEK OLAYLAR	136
ÖZET	138
SUMMARY	139
ÖZGEÇMİŞ	140

GİRİŞ

Toplumların kendilerini meydana getiren bireylerin ilişkiler ağı çerçevesinde bir gerçeklik kazanması, bu ilişkilerin niteliğinin önem kazanmasına sebep olmaktadır. Bu gerçekliğin temelini ise, sözü edilen ilişkiler aracılığıyla toplumsal etkilenim içinde üretilen kurallar ve bunların varolma koşulları meydana getirmektedir. Böylece de bireyler, girdikleri toplumsal etkileşim ortamında, bireysel ve toplumsal etkinliklerin ve ilişkilerin düzenlenmesine dönük ortaklaşa kabul gören normlar temelinde örgütlenmiş ve bütünleşmiş eylemler olarak toplumsal sistemi oluşturmaktadırlar. Parsons anlamında, bireyi toplumsal sistemle birbirine bağlayan ve çözümlemede yardımcı olan rollerin ise belirli toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere bir araya gelmeleri ve bu amaç doğrultusunda beklenen etkinlikler dizgesini oluşturmalarıyla (1) ortaya çıkan toplumsal kurumlar ise, bireylerin roller aracılığıyla davranış kalıpları için birer rehber niteliği taşımaktadırlar.

Hiç bir toplumsal kurumun toplum içinde kendi başına bir varlık olmaması, aralarında karşılıklı bir bağımlılık ve birbirini etkileme türü bir ilişki biçimini barındırmasını zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda, karşılıklı bağımlılık ve etkileşme aile ve ekonomi kurumları için de geçerli olmaktadır.

Çağımızda aile yapısında, eşler arasındaki ilişkilerde, özellikle kadının rollerine ilişkin değişimler giderek hızlanmıştır. Bu değişimlerden bağımsız olamayacağı düşünülen, kadınların iş gücüne katılımı ise, konuyla ilgilenenlerin dikkatini aile ve ekonomi kurumları arasındaki ilişkilere çekmiştir (2).

Ekonomik aktivitenin (iş) en önde gelen özelliği topluluk içinde aileye sosyal statü ve ekonomik kaynak sağlamasıdır. Buna karşılık 'iş' ise aile örgütlenmesi ve aktiviteleri üzerine bir takım dışsal zorlamalar getirebilmekte ve en genelde bunlar çalışma programı kaynaklı olmaktadır (3). Bu nedenle işin ve iş zamanının belirli modelleri (ya da beklentileri) ailenin bireyden beklentileri ile çatışabilmektedir. Bunun en somut görünümü ise araştırma konusunu oluşturan, eşlerin her ikisinin de çalıştığı ailelerde, çalışan kadına özgü olarak aileye ve

çalışma yaşamına ait roller arasındaki çatışmada ortaya çıkabilmektedir. Bireyin, toplumda kabul gören kurallara veya normlara uygun olarak, işgal ettiği statüleri temelinde oynaması gereken rollerinin karşılıklı beklentiler içermesi (4) nedeniyle, sözü edilen çatışmanın başlıca sebebi toplumların cinsiyet rolleri temelinde oluşturdukları beklenti ve değerler ile çalışma yaşamı rollerine ilişkin olanların birbirleriyle uyumsuzluğudur. Toplumdaki egemen değerlerin erkeklerin evin dışında bir işte çalışarak evin geçimini sağlaması, kadınların ise evde kalarak erkeğin çalışma potansiyeline işlerlik kazandırıp bunu eve ve çocuklara aktarmasını talep eder olması, kadının sözü edilen zıtlaşan değerler bazında her iki rol alanına ilişkin (aile ve çalışma yaşamı) normatif öncelik sorununu yaşama olasılığını arttırmaktadır.

Çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturan normatif öncelik sorunu, bu bağlamda kadının çalışma yaşamına girmesine rağmen geleneksel rolüne ilişkin toplumsal beklenti ve değerlerdeki değişme hızının çok düşük olması nedeniyle kadına aile içinde atfedilen yükümlülüklerinin (anne - eş - ev kadınlığı rolleri aracılığıyla) mesleki / işsel statü yükümlülüklerine göre öncelik kazanması sonucu belirlemektedir. Başka bir deyişle her iki rol alanının, kadından kendi rol beklentilerine katı bir bağlılık talep etmeleri ve geleneksel değerlerin de özellikle aileye ilişkin rolleri öncelikle vurgulaması, kadın için normatif öncelik sorununu gündeme getirebilmektedir.

Buna göre bir iş / meslek sahibi olduğunda normatif öncelik sorunu yaşayacağı varsayılan çalışan kadının, iş yaşamı içindeki birbirinden farklı çalışma aktiviteleri ve çalışma gerekliliklerine sahip alanlarda, bu sorunun nedeninin ve görünüm farklılıklarının araştırılması, çalışmanın amacını teşkil etmiştir. Belirtilen bu amaç çerçevesinde ise araştırma iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmın birinci bölümünde, araştırmanın temel kavramları ve rol kuramı aracılığıyla, cinsiyet rollerinin paylaşım temelleri irdelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise özellikle konunun somutlaştığı rol alanları olan aile ve çalışma yaşamı içinde kadının rolleri ile normatif öncelik sorununun ortaya çıkış şekli incelenmiştir. Araştırmanın ikinci kısmındaki iki bölümde ise, araştırmanın denenceleri, amacı, araştırma alanının tanıtımı, örnekleme ve araştırma teknikleri ile elde edilen verilerin tablolar ile yorumlanması yer almıştır.

REFERANS NOTLARI

- 1) T. Parsons, The Social System, The Free Press, New York - 1964, s: 26 - 27
- 2) Kadın Bakış Açısından 1980' ler Türkiye' sinde Kadın, Der. Ş. Tekeli, İletişim Yay., İst. - 1990; Türkiye' de Kadın Olgusu, Der.: N. Arat, Say Yay., İst. - 1992; Türkiye' de Kadınlar, M. Koray, T.S.E.S.A. Vakfı Yay.; Bağımsız İş Yeri Sahibi Kadınların Aile Ve İş İlişkileri, T.C. Bşb. K.S.H.M. Yay., Ank. - 1993; Women's Attitues Towards Work, S. Dex, Mac Millan Press, London - 1988; The Economics of Women, Men And Work, F.D. Blau, Prentice Hall Inc., USA - 1986, Dual - Career Families, Rapoport and Rapoport, M.R. and Comp. Ltd., London - 1976; More Equal Than Others, R. Hertz, C.P. Ltd., USA - 1986
- 3) R. A. Rothman, Working - Sociological Perspectives, Prentice Hall Inc., USA - 1987 , s: 329
- 4) M. M. Poloma, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev.: H. Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara - 1993, s: 151

I. KISIM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. BÖLÜM: TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL YAKLAŞIM

1 . TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL ROL

Sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak gelişim süreci içinde belki de en tartışmalı konularından birisi birey - toplum dikotomisidir. Bu dikotomiye, sosyolojiden önce ele alan ve bir karşıtlık temelinde tartışma konusu yapan ilk çağ düşünürlerinden, günümüze değin gelen ve Comte, Hegel, Durkheim, Tarde, Marx ve Weber gibi pek çok düşünürün de içinde yer aldığı tartışmalarda, hedef, birini diğerine üstün kılmak ve dolayısıyla da diğerini, üstün kılınan yoluyla açıklayacak koşulları araştırmak olmuştur. Bu tür yaklaşımlar, kendi dönemleri ya da daha sonrasında, olumlu ya da olumsuz çeşitli eleştiriler almış olsalar da, sonuçta bugün ulaşılan nokta, birey ile toplum' un birbirlerine üstün yanlarını açıklamaktan ziyade, aralarındaki ilişkiyi pekiştirmek ve birbirleri için vazgeçilmezliklerini kanıtlamaya çalışmak olmuştur.

Birey ve toplum ilişkisini, içinde yer aldıkları toplumsal gerçeklikte irdeleme ve birbirleri için gerekliliklerini kanıtlama çabaları, genel bir çerçeve olarak belirlenen toplumsal yapıya ilişkin bakış açıları ve sonrasında gelen toplumsal yapı içindeki toplumsal olgulara yaklaşım biçimlerinde kendini göstermektedir. Buna paralel olarak bu bakış açıları ve yaklaşım biçimlerindeki ortak unsurun, kişiler arası ilişkiler ve bunun temelinde ortaya konan kavramın ise 'toplumsal rol' olduğu görülmektedir.

A. Radcliffe - Brown' un toplumsal yapıya ilişkin getirdiği "toplumsal yapının birimleri insanlardır, ama bir örgenlik gibi değil, toplumsal yapı içinde belli bir yer işgal eden kişiler olarak " (1) şeklindeki kabullenmesi, toplumsal yapı kavramı hakkında bir ipucu vermektedir. Toplumsal yapıyı bir ilişkiler kümesi olarak ele alan Radcliffe - Brown onu, " sürekliliği olan, birleştirici

ve toplumsal rolleri içeren bir ilişkiler dokusunu veya ağını belirtmek amacıyla kullandığını " (2) ifade etmektedir. Değiştirilebilir olarak kabul edilen parçaların düzenli bir araya gelişini ifade eden, parçaları değiştirken, kendisi görel olarak sabit kalan bir yapı anlayışını benimseyen Nadel' e göre, bu yapı anlayışı, sosyolojik çözümlenmenin diline, toplumsal ilişkilerin yardımıyla, yani rol kavramıyla çevrilebilir. Onun görüşünde sosyal roller, toplumu meydana getiren insanların aralarındaki ilişkileri bir düzene sokar ve düzeni anlamak için de bu ilişkiler dizgesi analiz edilmelidir (3). Toplumsal yapıyı, sistem kavramıyla vermeye çalışan T. Parsons da kavramı açıklamada ' rol' ün yardımına başvurmakta ve rolü " bireyin kişiliğiyle, sosyal sistemin yapısı arasındaki birleşme noktası " (4) şeklinde alıp, aktörlerin sosyal etkileşimlerinin kalıplaşmış bir görünümü olarak bize sunmaktadır. H. Gerth ve C. W. Mills ise, toplumsal yapıyı anlamada ve analiz etmede rol kavramının üstünlüğünü vurguladıktan sonra, toplumsal rolü temel kavram olarak seçmenin, toplumsal yapıyı oluşturan kurumların kavranıp açıklanmasında da yararlı olacağını (5) vurgulamışlardır.

Genel bir çerçeve olarak belirlenen toplumsal yapıyı açıklamada, bir yaklaşım biçimi olarak birey ile toplumu bir araya getirmesi açısından elverişli bir kavram olarak yorumlanan rol kavramı, burada sözü edilmeyen pek çok yazar ve düşünür tarafından bu anlamda elverişli bir kavram olarak ele alınmıştır. "Gerçekten de toplumsal yapı roller, konumlar, gruplar, karmaşık örgütler ve toplulukların rol ilişkileri örgüsüyle bağlanmış genel görünümünü anlatmaktadır. Rol kuramının içinde yer alan yazarlar kadar, onun dışında bulunan ve hatta ona karşı çıkan yazarların büyük çoğunluğu da toplumsal yapıyı roller ve rol ilişkilerinin bütünleşmesi şeklinde tanımlamışlardır" (6).

Toplumsal yapıyı ve ondaki karmaşık süreçleri incelerken, "kapsam bakımından hangi düzeyden başlanıldığı sanıldığı kadar önemli sonuçlar doğurmamaktadır. Yeter ki parça - bütün ilişkisinin görel ve dinamik bir etkileşim süreci olduğu gözden ırak tutulmasın. Bu anlamda, tüm olarak toplumsal yapıdan başlayan bir çözümlenme, ister istemez, onun alt birimlerine ve küçük çaplı ilişki biçimleri süreçlere kadar inmek zorundadır. Tersine, onun birimlerinden başlayacak bir çözümlenme de, kapsamına aldığı ve kapsamına girdiği birimleri ve süreçleri işin içine katmak durumundadır" (7). Bu anlamda, toplumsal yapı çözümlenmelerine rol ve rol ilişkilerinden başlamanın oldukça

elverişli olduğu görüşü giderek yaygınlaşmaktadır. Bu görüş paralelinde, toplumsal rol aracılığı ile yapılan toplumsal yapı irdelemeleri ile, toplumsal kurumlar aracılığı ile yapılan toplumsal yapı irdelemeleri arasında, kurumlar, roller destesinden ya da kompleksinden oluştuğu için temel bir fark (8) olmadığı da vurgulanmaktadır. Sonuçta "toplumsal yapıyı roller ve rollerin değişik çaptaki bileşimlerinden oluşan toplumsal birliklerin dinamik bütünü olarak tanımlayan yazarlar, pek çok bakımdan rolleri ve rol ilişkilerini elverişli bir başlangıç biçiminde görmektedirler" (9). Bu paralelde geliştirilen rol kuramı ise, rolün çok yaygın ve ortaklaşa kullanılan bir kavram olmasının avantajlarını taşımaktadır.

1.1 Rol Kuramı

Bireyi ve toplumu birbirine bağlayan ilişkileri konu edinen rol kuramında en genelde "kuramsal bir şema oluşturulup, bu şema yardımıyla, bireylerin toplumda nasıl yaşadıkları ve toplumu nasıl yaşattıkları, grupları nasıl oluşturup canlandırdıkları, ortak kanaat ve tutumlara nasıl katıldıkları" (10) anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda "toplumsal gerçekliğe belirli yönlerinden yaklaşan, onu elden geldiğince bütün yönleriyle kavrayıp açıklamaya çalışan tamamlayıcı genel yaklaşımlardan biri olan rol kuramı, toplumsal yapıyı ve onun değişik kapsamdaki birimleri arasındaki bağlantı biçimlerini dinamik bir etkileşimler örgüsü çerçevesinde çözümleyip açıklamaya çalışmaktadır" (11).

Birey ile toplum, toplumsal örgüt ile kişisel yaşam arasındaki açıklığı kapatan bir yaklaşıma sahip olan (12) rol kuramı "rol kavramını kullanarak, toplumsal düzenin işleyişi ile onu oluşturan bireylerin özellik ve davranışlarını birleştirmeye çalışır" (13).

Rol kavramını, belkide en etkili şekilde kullanan ve onu sosyal bilimler terminolojisine kazandıran kişi R. Linton' dur. Kavramı ilk kullanan kişi Linton olmamasına ve kavramı W. James, H. Bergson, K. Lumphin, Mead gibi pek çok düşünürün kullanmasına rağmen, kavramın gelişmesinde en etkili kişi olarak Linton görülmüştür. Bir haklar ve görevler toplamı olarak statüyü tanımlayan Linton'a göre rol, statünün dinamik bir görünümünü yansıtmaktadır. Birey sosyal olarak bir statüye atanmıştır ve diğer statülerle ilişkili olarak onu

işgal eder. Birey, bu hak ve görevleri yerine getirdiğinde bir rol oynamaktadır. Linton' un görüşünde, "statü ve rol, bireysel ilişkilerde sosyal yaşam için ideal kalıplar üretirler. Kişilerin davranış ve tutumlarını organize etmek için kalıbın ifadesinde, diğer bireylerin paylaşımları ile benzeşmesi için modeller oluştururlar" (14). Linton' un kuramında soyut olarak statü kavramı kalıplaşmış bir konumdur ve her birey, bir çok statüyü paylaştığından, bireyin toplumda birden çok statüye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Linton' un kavramlaştırmasıyla statünün dinamik görünümü olan rol, ona ilişkin bir statü ile hayata geçirilebilir. Yani her statü' nün ona birleştirilmiş olan tek bir rolü vardır.

R. Merton ise "Linton' un kavramlaştırmasından hareket etmeyi yararlı bulduğumuz nokta budur" (15) diyerek, kendi rol kuramına statü ve ona ilişkin tek bir rolün bulunmasını eleştirerek girer. Ona göre Linton'dan farklı olarak, her sosyal statü, kendine birleştirilmiş tek bir rolü değil fakat bir roller kümesini içermektedir (16). Rol kümesi (role set) olarak ifade ettiği ve bir sosyal statüyü işgal eden bireyler arasındaki rol ilişkilerinin tümünü içeren bu kavram, Merton' a göre toplumsal yapının temel özelliklerinden biridir. Bir rol kümesini oluşturan farklı rol ilişkileri sanıldığı gibi aksine birbirine uygun olmayabilmektedir. Merton' un terminolojisinde, rol kümeleri çeşitli statüleri işgal ederek, onun statü kümesi olarak adlandırdığı ve hepsinin kendine ait rol kümesine sahip olduğu farklı statülerin bütünü oluşturulan bir kavrama işaret etmektedir.

Rol kavramını Linton çizgisinde önemseyen Newcomb, statü kavramını kullanmayıp yerine 'pozisyon' kavramını kullanmaktadır. Ona göre bireyin işgal ettiği her pozisyonun bir işlevi vardır ve 'diğerleri' ne (others) ilişkin, oluşturulan davranışların kurallarını içermektedir. Belirli bir pozisyonu işgal eden bireyden beklenen davranış tarzları ya da yolları, o pozisyonla bağlantılı olan rolü oluşturmaktadır (17). Nadel de sosyolojik olarak uygun olan davranışın daima maksatlı olduğunu ve diğer kişilerin rolleri hakkındaki düşüncelerin, bireylerin, rollerin oynanmasına ilişkin fikirlerinin bir kısmını şekillendirdiğini ileri sürmektedir (18). T. Parsons ise bu konuda Linton' a daha yakın bir çizgide yer almaktadır. Ona göre, her pozisyon rol yükümlülüklerini gösterme ve statü haklarına işaret etme olarak iki kısımdan oluşmaktadır. M. Banton' un buna karşı çıkmasına ve rol ile statüyü birbirinden ayırmanın sadece akademik bir amaçla yapılabileceğini söylemesine rağmen (19), Parsons, yukarıdaki ayrımı getirerek,

ikisinin farklı fakat birbirleriyle sıkı bir şekilde bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (20).

Gerçekten de statü ve rolü birbirinden ayırmak güç olsa da “birey, diğer statülere ilişkin olarak bir statüyü işgal etmekte ve sosyal olarak bu statüye tayin edilmekte; statüyü oluşturan hak ve görevlerini harekete geçirdiği an ise rol oynamaktadır” (21) denilerek aralarındaki farklılık belirtilmeye çalışılmaktadır. Rolün statünün dinamik yönü olduğu, statüye sahip olduğu fakat rolün oynanıp, bireyin belirli bir statünün gerektirdiği görevleri yerine getirme ve onun ayrıcalık ile haklarından yararlanma şekli olduğu konusunda pek çok yazar fikir birliği içindedir (22). Fakat rolün statünün dinamik yönü olduğunu söylemek, statünün statik olduğu anlamını taşımamaktadır. Hem statü hem de rol, toplumsal yaşamın dinamik unsurlarıdır. Yalnızca statü kültürel, rol ise davranışsal (23) bir görünüm taşımaktadır.

1.2 Rol ve Kültürel Yapı

Rolü, bireyin davranışı ile toplumsal yapı arasında bir bağlantı olarak gören Linton' a göre birey, toplum ve kültür arasındaki bütünleşme çok sıkı, etkileşimleri ise kesintisizdir (24). Aynı görüş Parsons' da da gözlenmektedir. Onun görüşünde de rol, bireyin kişiliği ile sosyal sistemin yapısı arasında bir birleşme sağlamakta ve birey rolleri aracılığıyla toplumsal ve kültürel sistemlerle sürekli bir etkileşim halinde bulunmaktadır. Bu temel de Parsons için, sosyal sistemin kavramsal birimi roldür ve bireysel aktörün toplam aksiyon sisteminin önemli bir ögesidir (25).

Parsons' a göre, rollerin bireyler tarafından oynanması aşaması, 'karşılıklı bağlanmışlık' adlı bir temel çerçevesinde işlerlik kazanmaktadır. Kişilerin sahip oldukları ortak standartlar ve bunlara uyumun karşılıklı olarak beklenilmesi sonucunda oluşan bu prensip içinde, bir 'değer' kalıbının kurumsallaşması söz konusudur. Değer kalıbıyla ilişkili bir bütünlüğe sahip olarak ortaya çıktığı gözlemlenen “beklenti dizgesinin ise daima çift yanlı bir görünümü vardır. Bir yanda, referans noktası olarak alınan aktörün, ego' nun davranışları için standartlar belirleyen ve bunlara ilişkin beklentileri vardır. Yani aktörün kendi rol beklentileri. Diğer yandan ise, aktörün kendi bakış açısından

diğerlerinin olası tepkileriyle ilişkili bir beklentiler destesi vardır" (26). Parsons, karşılıklı beklentiler çerçevesinde, öğrenilerek kazanılan bir değer standartları ile bütünleşmiş olan her rolün, o rolü oynayan sosyal kişi ile, rol performansını paylaşan insanlar kümesi arasında, değerler kompleksi tarafından oluşturulmuş ortak bir bağın olduğunu varsaymaktadır (27). Bu durumda "aynı değerleri paylaşan insanlar, birbirlerine nasıl davranacaklarına ilişkin beklentilere uygun davranışlarda" (28) bulunacaklardır.

Bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarında bir ölçüt olarak ortaya çıkan ve toplumsal bütünselliğin ayrılmaz bir ögesini oluşturan değerler, içinde yaşanılan toplumun kültürünün bir yansıması olması nedeniyle, toplumların düşünce ve eylemlerinde gözlenebilmekte ve bu anlamıyla da toplumun kendi ürünü olmaktadır (29). Parsons da, kendi kuramında, değerleri ve normları kültürel sistem içine yerleştirerek kültürel değişkenlerin, insan eylemini ortaya çıkarmadaki önemine işaret etmektedir. Kültürü, kişiliği ve sosyal sistemi, sosyal aksiyonun alt sistemleri olarak alıp, birbirleriyle etkileşimde bulunan sistemlerin tüm yapısal görünüm ve karakteristik süreçlerinin var olduğu ayrı sistemler olarak gören Parsonian yaklaşımdan farklı bir görüşe göre ise, davranış sistemlerinden oluşmuş olan toplum ve onun alt sistemleri "ilişki modelleri içinde örgütlenmiş bireysel aktörün davranışlarından oluşmuştur. Bireysel aktör, toplumdaki ayrı bir sistem olarak görülmekten ziyade, burada toplumun bir parçası olarak görülür. Çünkü aynı davranış, bir aktör olarak bireyi de oluşturmaktadır" (30). Bu paralelde, davranışa ilişkin bir kurallar toplamından oluşan kültür, "kurallar yoluyla, bireysel aktörlerin hafızalarındaki eylem için bir çeşit öğrenilmiş program" (31) sağlamış olmaktadır.

Belirli bir toplum içinde yaşayan bireyler böylece, "kendi tutum ve davranışlarının sınırlarını gösteren ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak uyguladıkları bu soyut modeller sayesinde, diğer bireylerin belirli bir durumda nasıl davranacaklarını, nasıl bir tutum takınacaklarını öngörebilme olanağı bulurlar" (32). Böylece, bireyler için bir rehber niteliği oluşturan normların, toplumsal rollerin belirleyici öğelerinden sayıldığını söylemek hatalı olmayacaktır. Roller ve normlar arasındaki ilişkiyi harekete geçiren ise statülerdir. Bu nedenle "statü ve normlar arasında yakın bir ilişki, diğer bir deyişle karşılıklı bir bağımlılık bulunmaktadır. Normlar toplumda serbest olarak dolaşmazlar; statülere

ilişkindirler ve toplumda da statülerin ilişki sistemi olarak algılanabilmektedir” (33).

Rolleri oluşturan öğelerden biri olarak betimlenen toplumsal normlar etkileşimde buldukları toplumsal yapının çeşitli kesimlerine göre, farklı görünümler kazanıp, farklı özellikler göstermektedir. Konu açısından önemli olanlardan biri belirli norm ve rollerin, belirli bir grup içinde benimsenip uygulandığı halde, grup dışında onaylanmaması durumudur. Bu nedenle yaygın ve yoğun olarak benimsenmeyip, onaylanmayan normların, diğerlerine göre bir gerginlik yaratma olasılığı bulunmaktadır. Elbette bu durum, ilişkili olduğu rollerde gerginlik yaratma ve roller arası ilişkilerde bir çatışma oluşturma olasılığı için de geçerli olmaktadır (34).

Buna benzer bir başka görünüm, bir role ilişkin toplumsal normlara uyum ya da sapmanın derecesinin, rolün içinde yer aldığı toplumsal grubun sınırlarını aşan etkiler ve dolayısıyla da tepkiler oluşturduğu durumdur. Örneğin, aile reisinin ailesiyle ilgili rollerini yerine getirirken belirli normlara uymaması ve bu uymamanın hoşgörü sınırlarını çok aşması, onun meslek rolünü büyük ölçüde etkileyebilir. Bunun tersine, meslek rolünü yerine getirmedeki başarısı veya başarısızlığı da ailedeki rollerini yerine getirmesini etkiler (35). Böylece, roller ve normlar arasındaki ilişki bazında önem kazanan rollerin içeriğine uyum ve bir dereceye kadar da kişilerin rollere bağlılığına, toplumun bütünselliği ile yakından ilgili olduğunu ve bu anlamı içinde sosyal rolün, bireye toplumun işlevsel bütünlük amacıyla yüklediği veya onlardan bu amaca yönelik beklediği davranış şekli (36) olduğunu görüyoruz. Kısacası eğer toplum, devamlılığını sağlayacaksa, sosyal roller doldurulmalı, kişiler üzerlerine düşen rollerini oynamalı fakat bu, toplumun beklentileri temelinde olmalıdır. Aslında, bireyin bir sosyal işlevi yerine getirmesi durumu, toplumun kişinin o rolü oynadığını görmesine ilişkin baskıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, toplumun, rolün oynanmasına dair bir takım sosyal baskı ve yaptırımları vardır. Buna göre her sosyal rol içinde üç tür davranış şekli bulunmaktadır. Bunlardan ilki rolün oluşumunu sağlayan 'beklenen davranış' tır. İkincisi bir hoşgörü prensibi içeren 'izin verilen davranış' , sonuncusu da yaptırım içeren 'yasaklanan davranış' tır. Davranış örüntülerinin üç öğesinin role uyarlanmasıyla ortaya çıkan bu görünümün ilk düzlemindeki davranışı yerine getiren ve son

düzlemindeki de kaçınan birey, sosyal rolünü, beklenen şekilde yerine getirmiş demektir (37).

Sosyal rolün, toplumun beklentilerine uygun tarzda yerine getirilmesiyle hem birey hem de toplum bazında uyumun sağlanabilmesi durumu kaçınılmaz olarak bunun sağlanamama olasılığını yani uyumsuzluk ve çatışmayı da beraberinde getirmektedir. "Birey uyum sağlama yoluyla bir bakıma kendi istekleriyle toplumun gereksinimleri arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışır. Ancak, en yetenekli birey bile, çok çeşitli kaynaklardan gelen bu isteklerin hepsini dilediği şekilde ve zamanda karşılamayı beceremez" (38). Bu durumun sonucu ise bireyin içine düştüğü bir çatışma halidir ki bu rol çatışması şeklinde adlandırılmaktadır.

1.3 Rol Çatışması ve Normatif Öncelik Sorunu

Rollerin, toplum içinde belirli işlevleri yerine getirmede, bireye rehberlik etmek üzere örgütlenmiş bir normlar setinden oluştuğunu kabul ettiğimizde, rol gereklerini yerine getirme - getirememe boyutunda ortaya çıkan 'rol çatışması' durumu da yine rollere ilişkin normlarla açıklanmaktadır.

Rol çatışması hakkındaki tanımlar çok çeşitli olmasına rağmen, konuya ve rolü tanımlama şekline paralel bir tarzda, aynı aktöre atfedilmiş farklı rolleri belirleyen normlar arasındaki tutarsızlıkların yarattığı durum olarak kabul edilmektedir. En genelde bu şekilde tanımlanabilen rol çatışmasının tiplerinin oluşturulmasında görülen farklılıklar da yine tanımlamadaki farklılıklardan doğmaktadır. Fakat çalışmanın amacına uygunluğu açısından iki tip rol çatışması ön plana çıkmaktadır: İki, bir aktörün, birbiriyle bağdaşmayan iki ayrı konumda bulunmasından kaynaklanan roller arası çatışma, ikincisi ise aktörün belirli bir rolü ile ilgili olarak, başkalarının çatışan beklentilerinden kaynaklanan rol - içi çatışma' dır (39).

Gelişmiş endüstri toplumlarında bireyler yeni statü ve rollerine uyum gösterecek biçimde sosyalleştirildiklerinden, rol çatışması olasılığının daha çok olmasına rağmen, farklı etkileşme durumlarındaki farklı rolleri oynamada daha az güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Ancak karmaşıklık oranında gelişme göstermeyen, diğer bir deyişle eski ilişkileri yöneten norm ve değerlerin hala

egemen olduğu toplumlarda yeni statü ve roller de daha önceki norm ve değerlerle belirlendiğinden, farklı etkileşme durumlarına ilişkin rollerin (40) birbirleriyle çatışma olasılığı artabilmektedir. Bu duruma paralel ve ikinci tip rol çatışmasının açıklaması sayılabilecek görünüm de yine toplumdaki eski ve yeni norm ile değerlerin birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Bireyin oynadığı rolün, toplumda eski ve yeni değer ile normların birlikteliği sonucu farklı tanım ve rol içeriklerine sahip olması (41), rolü oynayacak olan bireyden onun en yakın tamamlayıcı statüsünde bulunanların, farklı talep ve beklentilerde bulunmasına yol açabilmektedir.

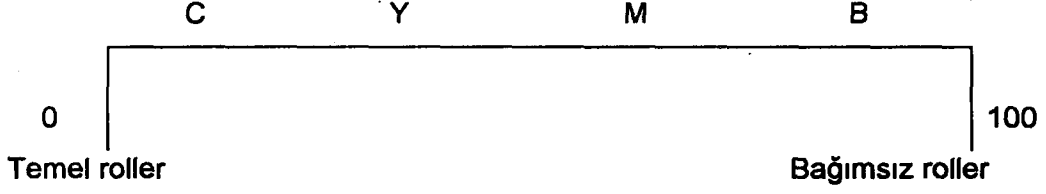
Her iki rol çatışması durumu için de geçerli olan bu farklı talep ve beklentilerin varlığı, sözü edilen rol çatışmasının en genelde bir 'normatif öncelik sorunu' nun sonucu şeklinde alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bireyin kendisinden beklenen ve çoğu kere zaman ve yer bakımından farklı aktivite ayrımlarına sahip normatif öncelikler (42), temsil ettikleri aktivite sistemi ve sahip oldukları statüye kişiden tam bir bağlılık (commitment) beklemektedirler. Yukarıda belirtilen durumlardan biriyle bireyin karşılaşması durumu ise, normatif öncelik sorunuyla bireyi karşı karşıya bırakmaktadır. Normatif öncelik sorunu kişinin yaşadığı toplumun kültürel dizgesi içinde temel alınan kurum ya da kurumları çerçevesinde belirlenen anahtar statüsü ve anahtar rolü ile ilgili olarak daha iyi ortaya konabilir (43). Anahtar statü temelinde belirlenen anahtar rol, toplumda o kişiye ilişkin beklentilerin odaklandığı bir merkez konumundadır. Adı geçen beklentilerin güçlülüğü ise, oynanması istenen anahtar role dair rol normlarının ve dolayısıyla da rol içeriğinin esneksizliğini, başka bir deyişle katılığını zorunlu hale getirmektedir. Rol normlarının esnekliğinin azalması oranında normatif öncelik sorununun görülme olasılığı artabilmektedir. Bu duruma ek olarak, toplumsal rollerin oynanabilmesi için gerekli süre, enerji, bilgi ve beceri gibi girdilerin paylaşımındaki dengesizlikler, rol normlarının katılığı ile birleştiğinde, normatif öncelik sorunu ve sonrasında rol çatışmasının yaşanması kaçınılmaz olmaktadır (44).

Rol çatışmasının nedenlerinden gösterilen bu faktörlerin bir bütün şeklinde görüldüğü toplumların hızlı değişme sürecinde toplumsal norm ve değerlerde, dolayısıyla da rollerde belirsizlik ve uyumsuzlukların görülmesi, rol çatışmalarını çoğaltabilmektedir. Yine, bu süreçteki toplumun farklı kurumları ve

örgütleri arasında farklı hız ve nitelikte değişimler rol çatışmalarını ve şiddetini arttırabilmektedir (45). Toplumsal sistemlerin her zaman için gerginlik ve çatışmaları içinde taşıdığını belirten Parsons' a göre, toplumsal değişimin, toplumsal roller üzerindeki etkileri her zaman için aynı yön ve hızda değildir. Ona göre meslek rollerinde çok hızlı ve köklü değişimler görülmesine karşılık, aile rollerinde bu tür değişimler olmayabilmekte ya da daha az olabilmektedir. Bu ise iki alana ait normatif önceliklerin ve rollerin çatışma olasılığını güçlendirmektedir (46).

2. ROL FARKLILAŞMASI VE ROLLERİN BİR PAYLAŞIM TEMELİ OLARAK CİNSİYET

Rollerin farklılaşması konusunda yapılan çalışmalar, çeşitli boyutlarda olmuş ve ulaşılan sonuçlarda getirilen rol sınıflamalarının çeşitliliği buna katkıda bulunmuştur. Bu katkılardan en önemli görüneni Linton' un 'kazanılmış' ve 'atfedilmiş' roller ayrımıdır. Atfedilen rollerde kriter, doğumla kazanılan cinsiyet, yaş, akrabalık bağı, vs. olurken, kazanılmış rollerdeki kriter bireysel performanstır. Bir diğer sınıflama Aiden Southall ile Nadel'in , rolleri içeriklerine göre, yani ekonomik, dinsel, siyasal, ritüel, vb. şeklinde yaptıkları sınıflamadır. M. Banton ise, bunları şimdiye dek yapılan geleneksel sınıflamalar içinde sayıp kendisinin getirdiği rol sınıflamasının, rol farklılaşması üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Banton' a göre, "rol farklılaşmasıyla bir rolü yüklenmenin diğer rolleri yüklenmekten bağımsız olmasının ölçüsü anlatılmaktadır" (47). Bunu temel alarak oluşturduğu skalasında, ayırtlaştırdığı roller birbirlerine ve dolayısıyla da toplumsal yapıya bağlılık derecelerine göre sıralanmışlardır. Örneğin öteki rollere en fazla bağımlı olan roller, cinsiyet ve yaş rolleridir. Bu roller Banton' a göre, başkalarının o kişiye ilişkin tepki şekillerini, öteki rollerden çok daha fazla etkilemektedir. Banton' un skalasındaki en bağımsız rol ise boş zaman rolleridir. Kendisinin verdiği bir örnek olan golfcü rolü, golf klubünün dışında pek az bir etkinliğe sahiptir (48).

C: Cinsiyet rolleri Y: Yaş rolleri M: Meslek rolleri B: Boş zaman rolleri

Banton' a göre toplumdaki rol farklılaşmalarını ve rollerin birbirlerine göre bağımsızlaşma derecelerini belirleyen bir takım etkenler vardır. Bunlardan en önemlisi teknoloji ve paralelinde giden endüstrileşmedir. Toplumların gelişip endüstrileşmesiyle birlikte, yaş ve cinsiyet rollerinin davranışsal bağıntısının sınırlandığı ve öneminin azaldığı, buna karşılık bağımsız rollerin daha çoğaldığı ve önem kazandığı gözlenmektedir (49). Bu tip toplumlarda, daha az karmaşık toplumlara nazaran etkileşme durumlarının arttığı ve "birbirinden farklı etkileşme durumlarında, farklılık gösteren statüler işgal eden bireyin de buna paralel olarak çok sayıda rol oynamak zorunda" (50) kaldığı görülmektedir.

Banton sınıflamasında, toplumların gelişme düzeylerine paralel bağımlı rollerden, bağımsız rollere doğru bir ilerlemeyi kabul etmekle birlikte, özellikle cinsiyet rolleri açısından bakıldığında, bu ilerlemenin günümüzün endüstrileşmiş toplumlarında bile çok hızlı olmadığını söylemek pek yanlış bir saptama değildir. Nitekim, tüm toplumlarda cinsiyet rollerine ilişkin literatürün genişliği ve hala çok aktüel bir çalışma alanı olarak görülmesi bunun iyi bir kanıtıdır.

Toplumsal rollere ilişkin yazında, sınıflamalara yönelik daha pek çok kriter sayılmakla birlikte, çalışmanın konusu açısından cinsiyet kavramı ve cinsiyet rolleri üzerinde ağırlıkla durmanın yararı açıktır. Bu nedenle de, insanın sosyal yaşamında çok önemli bir kategori sayılan 'cinsiyet' ve ona ilişkin kavramlaştırma ile perspektifler detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1 Kavram Ayrımı: Cinsiyet (Sex) ve Sosyal Cinsiyet (Gender)

Cinsiyet (sex) ve sosyal cinsiyet (gender) kavramları genelde birbirlerinin yerine kullanılır gibi görünse de son yıllarda yapılan çalışmalar, aralarındaki ayrımın gerçekten de dikkate değer olduğunu göstermiş ve hatta bu doğrultuda iki karşıt perspektifin şekillenmesini sağlamıştır.

'Kadın' ve 'Erkek' insan türünün cinsiyetlerini oluşturmaktadırlar. Kadın ve erkek bir kategoridir. Burada her iki cinsi birbirinden ayırma biyolojik özellikler temelinde olmakta ve cinsiyet (sex) terimi "kadın ve erkek ayrımının biyolojik karakteristikler tarafından belirlenmiş durumuna atfedilerek" (51) kullanılmaktadır. Karşılığı yine cinsiyet olan fakat anlam bakımından daha farklı bir alana işaret eden sosyal cinsiyet (gender) kavramı ise "kadın ve erkek arasındaki sosyal, kültürel ve psikolojik farklara" (52) işaret etmekte ve araştırma konusu açısından yol gösterici bir niteliğe sahip olmaktadır.

Toplumlar, üyelerinin inançlar, davranışlar, neyin doğru veya neyin yanlış olduğu ya da nasıl tavır ve tutumlar geliştirecekleri hakkındaki ortak fikirler setini, üyelerine karşı beklentilerinde referans noktası olarak kullanmaktadır. Bu ise üyelerin cinsiyet, yaş, sınıf gibi nitelikleriyle bağlantılıdır. "Özellikle cinsiyet, hemen tüm toplumlarda cinsiyet rolleri bulunmasından dolayı açıkça ayırıcı bir nitelik" (53) taşımaktadır. Bilindiği gibi, kadın ile erkek "çoğalma sürecindeki rollerinde birbirlerinden ayrılmakta ve biyolojik farkın dışında, bir çok beceri, tutum, ilgi, mizaç, yetenek ve davranış şekilleri bakımından da birbirlerinden farklı" (54) kabul edilmektedir.

Kadın ile erkeğin, birbirlerinden hangi ölçütler temelinde farklı kılınıp, toplum içinde hak, görev ve rollerinin paylaşımının nasıl yapılandırıldığını tartışmadan, bu konuya ilişkin ilk ideolojik görüşlere değinmek yararlı olacaktır.

2.2 Cinsiyet Rollerine Hakkındaki İlk İdeolojik Görüşler

Erkek ve kadının rollerine ilişkin ilk ideolojik görüş olan geleneksel görüşe göre Tanrı erkek ile kadını temelde farklı yaratmıştır. Kadın zayıftır. Erkek kadının hakimidir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılık toplumda da onların görece statüsünde kendini yansıtmaktadır. Farklı haklara sahiptirler ve farklı yetenekleri

nedeniyle de toplumda farklı görevleri ve rolleri bulunmaktadır. Judiac / Christian dinine ve onun kavramlarına dayalı bu ideolojiye göre tüm haklar erkeklerindir ve kadınlar onlara verilenlerle yetinmeli, yumuşak huylu, erdemli olmalıdır (55).

Temelini 'doğal haklar' doktrini ve 'akıl çağı' ndan alan liberal ideolojiye göre tüm insanlar eşit değerde ve tektir. Esasen kadın da erkek de birbirinin aynıdır. Aynı doğal haklara sahiptirler. Kadın ve erkek, cinsiyetler olarak birbirlerinin eşiti olduklarından, kadının da erkek gibi, eğitim, meslek edinme, politika vb. alanlarda yer alma hakkı vardır (56).

Cinsiyet rollerine ilişkin romantik ideolojik görüş ise ilk iki doktrin hem reddedilmesini hem de bir sentezini içermektedir. Bu görüşe göre, kadın ve erkek gerçekte birbirinden farklıdır. Toplum her ikisine de ihtiyaç duymakta ve onlara eşit değer atfetmektedir. Kadın, evini zarafeti, anneliği, yumuşaklığı ile süslemelidir. Toplum da kadının bu erdemlerini korumalı ve onu anne - eş olarak göstermelidir. Belirli açılardan kadınlara, eğitimde, evlilik statüsünde vb. erkeklerle eşit olma hakkını elde etmesine izin verilmelidir. Fakat, evin dışındaki fonksiyonlar; iş, politika vs. erkeklere ayrılmalıdır (57).

Görüldüğü gibi, kadın ile erkeğe ve onların konumlarına ilişkin bu ilk ideolojik görüşlerdeki belirleyici unsur, her iki cinsiyetin biyolojik karakteristikleridir ve bunlar toplumsal olanı belirlemede kriter olarak kullanılmışlardır. Günümüzde bu konuda yapılan tartışmalara sosyal temelli cinsiyet kavramı da sokulmakta ve sonuçta, kadın ile erkeğin toplumda oynadıkları rollerin, birbirinden farklı olma nedenleri, temelde iki platforma kaydırılmaktadır.

3. CİNSİYET ROLLERİNİN PAYLAŞIMI

Cinsiyet ve sosyal cinsiyet kavramları çerçevesinde, kadın ile erkeğin, toplumda oynadığı çeşitli rollerin niçin birbirinden farklı olduğu ve bunların nasıl paylaşıldığı sorusu, özellikle bu alana ilişkin sosyolojik çalışmaların temel sorununu oluşturmuştur. Bu sorun aynı zamanda doğal ve toplumsal bilimlerin de en önemli çakışma noktalarından birini oluşturmaktadır. Zira, kadına ve erkeğe ilişkin farkların kaynağının biyolojik olduğu iddiaları, tartışmayı bu noktaya getirmektedir.

Genelde 'cinsiyet rolleri' , özelde de 'kadın rolü' ya da 'erkek rolü' kavramlarının kullanılması bile, "biyolojik bir terimi, dramatik olana bağlantılandırmakta ve devam eden bir şeyi ifade etmektedir" (58). Aslında bu bir yerde, cinsiyet rolleri tartışmasının, daima cinsiyet farklılıkları tartışmasının içine girmesinin de nedeni olmaktadır. Fakat bu tartışmayı gündeme getirmek, konu açısından yararlı olacaktır. Kadın ile erkeğe toplumda niçin farklı roller verilmiştir sorusunun çözümlenebilmesi, toplumun onları birbirinden nasıl farklı kıldığı sorusunun yanıtı ile yakından ilgilidir. Getirilen yanıtların da birbiriyle içiçe geçmişliği bunun güzel bir kanıtı olmaktadır

3.1 Bio - Evrimsel ve Sosyal Temelli Görüşler

Toplumda kadına ve erkeğe ilişkin çalışmalarda rol kavramı genellikle ortak ve gerçekten de kullanışlı bir kavram olmaktadır. Fakat bu kavramın kullanımı, biyolojik ve sosyal farklılıklar arasındaki bir ayrımı gündeme getirmekte ve hem değişmez olanı hem de değişeni bir arada bulundurmaktadır (59).

İki cinsiyet arasındaki kapasite ve yeteneklerdeki biyolojik farklılıkların, onların toplum içindeki çeşitli rolleri yerine getirmesindeki temel karakteristikler olduğunu ileri süren görüş Bio - evrimsel perspektif şeklinde adlandırılmaktadır. Bu görüş içinde "erkek ve kadının üremeye ilişkin farklı rollerin, cinsiyetler arası bir iş bölümüne yol açmasına yönelik ana prensiplerin, Bio - evrimsel süreçte türlerin yaşamasına ve hormonal işlevsellikteki cinsiyet farklılıklarına uygun olduğuna inanılmaktadır (60). Bu perspektifi kullanan Rossi' ye göre kadınlar, erkeklerde olmayan doğal bir ebeveynlik kapasitesine sahiptirler. Ona göre insalık tarihinin % 90' ını avlanan ve toplayıcılıkla geçinen toplumlar oluşturduğundan ve genlerimiz bu tarihten türediğinden, uyum ve eleme süreçleri bizim de genetik mirasımızı inşa etmiştir. Dolayısıyla bu toplumların ayakta kalması ve yaşamını devam ettirmeleri, kadın ile erkeklerin üzerlerine düşen üretimsel ve üremeye yönelik görevlerini (kadının çocuk doğurma, çocuğa ve eve bakma, erkeğin avlanma vs. gibi) en iyi şekilde yerine getirmelerine bağlıdır. Elbette kadına ve erkeğe ilişkin bu yetenekler, farklı

psikolojik donanımlarla sarmalandığından, erkekler ve kadınlar birbirlerinin yerine geçemez ve görevleri değiş - tokuş edemezler (61).

Tiger ve Fox benzer bir iddiayı hakimiyet, ağıressivlik ve rekabet gibi erkek davranışının ortak görünümüleri olarak gösterilen ve onlara göre de erkeğin gücü elde etmesinin temelini oluşturan bu davranışları açıklamada kullanmaktadırlar. Yazarlara göre, avcı ve toplayıcı toplumlardaki gibi modern endüstriyel toplumlarda da erkekler ağıressiv aktiviteler ve yarışçıl ilişkiler, kadınlar da üreme ve bakım aktiviteleri için donatılmış ve programlanmışlardır (62).

Kadın ile erkek arasındaki hormonal fonksiyonlardaki farklılıklarla, kadınların annelik, erkeklerin de dominant pozisyonları işgal etmelerini açıklayan örnekleri çoğaltmak mümkündür. Adı geçen bu görüşün aslında iki görünümü bulunmaktadır: İlki, hamilelik, doğum ve emzirme ile bağlantılı olan kadınlık hormonlarının yeni doğan çocukta, dişilerin bakım sorumluluğunu harekete geçirdiği ve kadınlarda, (erkeklerde olmayan) annelik için psikolojik bir temel oluşturduğunun iddia edilmesidir. İkincisi ise, üreme organlarının gelişimini etkileyen cinsiyet hormonlarının, kadın ile erkek arasındaki davranışsal ve psikolojik farkları oluşturması yoluyla, doğum öncesi gelişme anında beyni etkilediğinin iddia edilmesidir (63). Buna örnek olarak da erkeklik hormonu testosteronun, ağıressivlik ile bağlantılı olduğu ve bakım davranışını yasakladığı verilmektedir..

Yukarıda değinilen iddialara tam ters bir iddia ise, erkek ve kadın rollerinin değişebilir olduğunu ve bu değişkenliğin, onların sosyal oluşumuna işaret ettiğini ifade etmektedir. 'Kadınlık' ve 'erkeklik' (femininity - masculinity) tiplerinin evrensel ve doğal olmadığını kabul eden bu görüşe göre, kadın ile erkekler, kendi kültürleri doğrultusunda sosyalize edilirler ve uygun rolleri öğrenirler.

Bu perspektifi kanıtlayan bir çalışma olarak M. Mead' in kadın ve erkek rollerindeki değişkenlik üzerinde odaklaşan, Yeni Gine Adaları' ndaki üç kabile üzerinde yaptığı araştırması gösterilmektedir. Mead' e göre, sosyal rollerin kadın ve erkeklere atfedilmesinde cinsiyet ayırıcı bir etken olmayabilmektedir (64).

Ann Oakley de, kadın ve erkek rollerindeki değişkenliğin görel bir açıklamasını yapmıştır. Ona göre, erkek ile kadınların rolleri bazı toplumlarda, yine referans alınan Batı toplumlarının tersine, minimal düzeyde farklı olabilmektedir. Örnek olarak Kongo Yağmur Ormanları' nda yaşıyan ve her iki cinsin de hem avcılık hem de çocuk bakımı vb. yi üstlendiği Nybuti Pigmeleri' ni vermektedir (65).

Kadın ile erkek rollerinin sosyo - kültürel olarak tayin edildiği iddiası, (onların) , doğumdan başlayarak ilerleyen ve kültürlerinin belirlediği davranış ve rollere uyum gösterdiklerini kabul etmektedir. Yine buna ilişkin bir çok çalışma, çocukların ve yetişkinlerin sürekli olarak 'kadınlık' ve 'erkeklik' 'in belirli modellerini gösterdiğini ve bunlara uyumun onlardan beklenilip teşvik edildiğini göstermektedir.

Cinsiyet rollerinin belirlenmesine ilişkin karşıt iddialar getiren bu iki yaklaşım çeşitli eleştirilere uğramakta ve sonuç olarak her iki temelinde de, yani hem biyolojik olanın hem de sosyal olanın, cinsiyet rollerinin belirlenmesinde etkili olması gerektiği üzerinde fikir birliğine varılmaktadır. Bu görüşü savunan Archer ve Llyod' a göre, biyolojik cinsiyet farklılıkları, erkek ve kadınlar arasında sosyal farklılıkları güvence altına almakta fakat aynı zamanda biyolojik kökenli farklılıkların içeriği sosyal olarak belirlenmektedir (66).

Bu görüşün bir uzantısı olarak, kadın ve erkeğe ilişkin biyolojik niteliklerin, işlevsel bir ifade içinde, toplumda kadın ile erkeğin davranışlarını ve dolayısıyla da üstlendikleri rolleri etkileyen bir takım sosyal sonuçlara sahip olduğu belirtilmektedir. Bunlar Tablo 1' de gösterilmiştir (67). Görüldüğü üzere, cinsiyetlerin kendilerine özgün biyolojik karakteristiklerinin, toplumdaki çeşitli sosyal süreçler ve gelişmelerle etkileşmesi, kadına ve erkeğe ilişkin hak ve görevlerin ortaya çıkmasına yardım eden bir takım sosyal görünümlere sebep olmuştur. Bu nedenle konuya girerken en başta belirtilen kavram ayırımına ve cinsiyet kavramının (gender) içeriğindeki sosyal ve kültürel faktörlerin ağırlığının önemine işaret edilmelidir. Cinsiyet rollerinin belirlenmesine ilişkin sözü edilen her iki perspektifin tartışılması sonucunda ortaya çıkan görünümü ise William J. Goode dört maddede toplamaktadır:

Tablo 1 : Biyolojik Cinsiyet Farklılıklarının Sosyal Sonuçları

Biyolojik cinsiyet farklılıkları	Fonksiyonel ifade	Sosyal sonuçlar
☒ Erkekler daha güçlü	☒ Ağır iş, daha fazla kapasite	☒ Erkeklerin hakimiyeti ve farklı iş ve rollerin cinslere atfedilmesi
☒ Kadınlar çocuk doğurur, büyütür	☒ Engellenen hareketler, eve kapanma	
☒ Erkeklerde daha fazla kas yapısı ve gelişimi vardır	☒ Fiziksel çaba ve bundan duyulan gurur	☒ Spor gibi aktivitelere erkeklerin daha çok ilgi duyması ve başarılı olması
☒ Erkeklerde daha fazla aktivite vardır	☒ Daha fazla yiyecek ihtiyacı, enerji israfı	☒ Başarı ve çalışmada daha özel çaba
☒ Kadın daha az güçlü	☒ Erkek fizikseliği ile başa çıkma yetersizliği	☒ Sonuçlara ulaşmada feminin çabalara başvurma
☒ Gücün erkekçe bilinmesi	☒ Erkeklerin kadınlara nazik davranması	☒ Etiketsel, şövalyesel kodlar
☒ Vücuttaki farklılıklar	☒ Vücut özelliklerine göre giysiler giyilmesi	☒ Giysi ve stillerdeki farklılıklar
☒ Kadındaki erken blüğ çağı	☒ Dişi olmaya erken hazırlık	☒ Kızlara evlilik izninin daha erken verilmesi
☒ Kadındaki regl durumu	☒ Vücuda ilişkin etkiler	☒ Kadınlara ilişkin psikolojik ve sosyal sınırlamalar, tabular
☒ Cinsiyet ilişkisindeki paylaşım	☒ Kadın isteksiz de olsa cinsel ilişkide bulunur, erkek bulunamaz	☒ Fahişeliğin kadınlara, tecavüzün erkeklerle sınırlandırılması
☒ Kadında doğum	☒ Cinsel ilişkide risk	☒ Davranışlara ilişkin çifte standart
☒ Kadında menapoz	☒ Üreme kapasitesinin durması	☒ Erkeklerin evlilik şansının daha fazla olması
☒ Kadının vücudunun hastalıklara daha dirençli olması	☒ Yaşam süresinin kadında daha fazla olması, sayılarının artması	☒ Monogam evlilik şeklinin tehdit edilmesi

1) İki cinsiyet arasındaki biyolojik farklılıklar, az sayıda aktivitede de olsa, erkekler lehine avantajlar sağlamakta ve bu avantaj cinsiyetler arasındaki iş bölümünde etkili olmaktadır.

2) Bu avantajın erkekler lehine yararı, tarih boyunca belirli işlerde kadınlara, erkeklerin yerini tutamayacaklarının söylenilmesi ve öyle hissedilmesi nedeniyle de erkeğe her iki cinsin gözünde değer kazandırmasıdır.

3) Erkeğin fiziksel gücü, tüm toplumlarda önceliklerin paylaşımında hak iddia etmesine, çocuk ve eve ilişkin bakımdan kaçmasına ve meslek seçiminde etkin olmasına yardımcı olmuştur.

Toplumlar geliştikçe, bireyler atfedilen rollerin dışında bir takım becerilere sahip olurlar ve daha önceden 'yetersiz' olarak görüldükleri işleri de yapabilecek kapasiteye sahip olmalarına imkan veren donanımlara ulaşırlar. Bu kadınlar için de geçerlidir (68). Goode' nin işaret ettiği bir nokta burada çok önem kazanmaktadır ki bu biyolojik olanın sosyal temelde tanımlanması şeklinde ifade edilmektedir.

3.2 Cinsiyet Rollerine İlişkin Toplumsal Süreçler

Sosyal temelli cinsiyet ve sosyal rollerin bölüşümüne ilişkin görünümün ortaya çıkışında, cinsiyetlere atfedilen biyolojik karakteristیکlerin, sosyal düzlemli tanımlanma şekli, toplumsal süreçlerle bağlantılıdır.

Kadın ile erkeğin toplumda farklı konumlar işgal etmesinin ve onlara farklı roller atfedilmesinin nedenleri araştırılırken, başlangıç noktası olarak toplum yaşamının ilk örgütlenme biçimlerine gidilmiş ve kadın ile erkeğin kendi aralarında oluşturdukları ilk işbölümü alınarak bunun oluşum ilkeleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu noktada teknik ilerlemeye yani teknoloji faktörüne özel bir önem verildiği görülmektedir. Kargının bulunuşuyla, toplayıcılıktan avcılığa geçilmiş, bu geçişte daha önce gevşek, her iki cinsiyetin de her işi yaptıkları bir örgütlenme biçiminden, erkeğin avcı, kadının gebelik ve emzirme dönemlerinin onun başarılı bir avcı olmasını engellemesiyle toplayıcı kaldığı bir örgütlenme biçimine geçilmiştir (69). Sonrasında sabanın bulunuşu ve yerleşik hayata geçişle birlikte, kadının bahçe yetiştirmeciliğiyle uğraşması da aynı faktör

çerçevesinde olmuştur (70). Kısacası erkeği avcı, sonrasında da çoban, kadını toplayıcı, sonrasında da bahçıvan yapan faktör, onların cinsiyetleri değil, 'teknik ilerleme' değişkenidir (71). Toplumsal bir işbirliği süreci şeklinde görülen bu bölüşümün, bir formdan diğerine geçişinde, temelde işin bölünmesi fakat bunun cinsiyetlerin biyolojik özellikleri dikkate alınarak paylaşımı sonrasında bu paylaşımın sosyal içerikli tanımlama şekli, kadın açısından günümüze değin gelen koşulların belirleyicilerinden olmuştur.

Toplumun giderek karmaşıklaşması ve beraberinde endüstrileşmeyle birlikte, ev ile işyerinin birbirinden ayrılması ise ailenin toplum içindeki işlevinin azalmasını gerektirmiştir. Evin kesin çizgilerle işten alansal ve zamansal ayrımı, daha önce bakımını üstlendiği ev ve aile platformuna ilişkin görevleri daha belirgin bir şekilde kadının yüklenmesini gerekli kılmış ve kadının da aile paralelinde toplumsal rollerinde bir sınırlılık söz konusu olmuştur (72). Bu gelişmede kadına getirilen aile temelindeki rollerinin, (onun) cinsiyet özelliklerinin sosyal temelli bir değer ve tutumlar çerçevesinde değerlendirilmesi sonucu atfedildiği söylenebilir.

Elbette bu görünümün ortaya çıkmasına ve yaşamasına yardımcı mikro boyutlu toplumsal süreçler de mevcuttur. Bunların en önemlisi cinsiyet rolü farklılığını sürdüren ve kişinin bulunduğu kültür içinde cinsiyet gelişimine rehberlik eden, cinsiyet tipleştirmelerine uyumunu sağlayan sosyalleşmesidir (73). Sosyalizasyon süreci boyunca bireyler var olan cinsiyet farklılığını destekleyen stereotipleri içselleştirirken, toplumda var olan dağılım (allocation) süreci yoluyla da cinsiyet - tipleştirmeli konumlara tayin edilirler. Sosyalizasyon süreci, istekleri ve beklentileri uygun hale getirerek bireylerin seçimlerini şekillendirirken, tahsis etme süreci istek ve beklentileri hesaba katmaksızın cinsiyet temelinde bireyleri bu pozisyonlara yerleştiren 'diğerlerinin' (others) eylemlerini içermekte (74) ve böylece de birey üzerinde bir etki sahibi olmaktadır. Adı geçen şekillendirme ve eylemler elbette daha önceden de vurgulandığı üzere, toplumun kadın ile erkeğin biyolojik özelliklerini, sosyal temelde bir değerler ve tutumlar çerçevesi içinde tanımladığı şekliyle oluşmaktadır. Bu oluşumun kadına ilişkin yansıması ise aile bazında ona öncelikli annelik ve eşlik rollerinin verilmesi ve toplumun bir üyesi olarak bu rollere hazırlanmasının sağlanmasıdır.

Buraya kadar gelinen noktada bir değerlendirme yapılacak olursa, rol kavramının sosyal cinsiyete (gender) uygulanmasındaki temel fikrin belirli bir cinsiyetin genel rolünü temsil ettiği görülür. Cinsiyet rolü başlığı altında görünen ve bir kadın ya da bir erkek olma durumunun varlığı ile ortaya çıkan iki tip rolün, sosyal cinsiyete ilişkin uyarlaması, bir çok bakımdan yararlı görünmektedir. Çalışma açısından en önemli görüneni, cinsiyet farklılıkları hakkındaki biyolojik belirleyicilerden uzaklaşmayı sağlaması ve farklı sosyal beklentilere cevap vermesi nedeniyle kadın ile erkek davranışlarının farklı olduğunu savunan bir görüşe kaynaklık etmesidir (75). 'Kadınlık rolü' ya da 'erkeklik rolü' terimleri, biyolojik olanı, dramatik olana bağlantılandırmakta ve sabit biyolojik bir temelin üstündeki uyumlu bir sosyal üst yapı imajını çizmektedir (76). Aslında bu bir yerde cinsiyet rolleri tartışmasının, daima cinsiyet farklılıkları tartışmasının içine girmesinin de nedeni olmaktadır. Cinsiyet rolü analizinde kapalı olarak ifade edilen sorun, bu analizin hangi sosyal süreçlerle bağlantılı olduğu ve şu an gösterilen biyolojik temelli ayırmadan ne kadar uzakta olduğudur.

Bu sorun çerçevesinde, gelinen nokta ise toplumun "insanoğlunun biyolojik özelliklerine sosyal bir anlam ve şekil verdiği" (77) dir. Bu anlamı içinde, sosyal olanın doğal olanı yeniden belirlediğini ve bunu toplumsal düzlemde, belirli kurallar ve ölçütler temelinde yerleştirip sürdürdüğünü söylemek olanaklıdır. Sosyal olanın doğal olana hakimiyeti ve onu yeniden biçimlendirme süreci ise toplumun makro ve mikro boyuttaki süreçlerinden oldukça etkilenmekte ve ortaya çıkan cinsiyet farklılığı ile paylaşım kuralları sosyal - ekonomik ilişkilerin belirleyicisinden çok sonucu olmakta ve birçok sosyal düzenlemenin de varlığını sürdürmesine yardımcı olmaktadır (78).

Toplumda kadının oynadığı roller ile kadına atfedilen karakteristiklerin niteliğine ilişkin çözümleme de bu paralelde açıklık kazanmaktadır. Kadına şu anki bakış açısı, erkekte farklı olarak, biyolojik özelliklerinin daha ön plana geçirildiği bir düzlemde bulunmaktadır. Erkeği insan olan bir varlık şeklinde gören bakış, kadını "insan olan bir varlık değil de, bu varlığın dışı olarak nitelendirmekte ve cinsiyetine yüklenen özellikleri, genel geçer özellikler olarak, toplumsal olan bu varlığın sosyal niteliklerinin önüne geçirmektedir" (79). Böylece kadının biyolojik yönü ve karakteristiklerinin toplum tarafından bir değerlendirmeye tabi tutulmasıyla "kadına biyolojik yönünün

gerektirmediği kısıtlamalar da konmuştur... Oysa kadının biyolojik karakteristiği, onun toplum içinde bu denli sınırlı rollerle var olmasını gerektirmeyecek kadar az önemdedir” (80).

4. AİLE VE CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜNE İLİŞKİN KURAMSAL GÖRÜŞLER

Sosyal cinsiyete dayalı işbölümünün, insanların yeniden üretim olarak adlandırılan çocuk doğurma, yetiştirme ve sosyalize etme ilişkileri içinde temellenmesi ve bu ilişki biçimlerinin de toplumun aile kurumu içinde lokalize olması nedeniyle, adı geçen olgu, konuyla ilk ilgilenenler tarafından kuramsal perspektifte aile ile birlikte ele alınmış ve irdelenmiştir. İncelenen olguyu açıklamaya çalışmada kullanılan rol kuramının da şekillenmesinde yardımcı olduğu düşünüldüğünden, sosyoloji literatüründe saygın bir yeri olan kuramlardan bazılarının kadın, aile ve kadının toplumsal rolleri hakkındaki görüşlerine yer verilip yapılan eleştirileri sunmanın yararlı olduğu düşünülmüştür. Bu temelde verilecek olan görüşleri ise dört ana başlık altında toplam mümkündür. Bunlardan ilki, cinsiyete dayalı işbölümünün, bir bütün olarak toplum için işlevsel olduğunu ileri süren fonksiyonalizmdir. İkincisi, bu işbölümünün kapitalist üretim tarzını desteklediğini ileri süren Marxizm, üçüncüsü, erkek çıkarlarına destek verdiği iddia edilen Radikal Feminizm ve sonuncusu da hem kapitalist hem de erkek çıkarlarına hizmet ettiğini ileri süren Marxist - Feminist görüştür.

Cinsiyete dayalı işbölümünün, toplum için fonksiyonel olduğuna dair açıklamalar, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve psikolojik farklılıkların, kadınlar için annelik - ev kadını, erkekler için de kazanç sağlayan rollerinin sosyal görevler olarak tahsis edilmesinde bir temel olduğu görüşü üzerine dayalıdır. Bu görüş bu tür bir görev paylaşımının, bir cinsiyet eşitsizliğini getirmekten ziyade, kadın ile erkeklerin farklı rollerinin, toplumun devamlılığında birbirlerini tamamladığını ve eşit değerde olduğunu kabul etmektedir. Buna paralel olarak kadın ile erkeklerin, çıkarlarının homojenliği ve paylaştıkları ebeveynlik ve evlilikle kurulan bağdan dolayı birleşik bir konumda buldukları kabul edilmektedir.

Parsons, bu fonksiyonalist görüşün daha ileri ve karmaşık bir açıklamasını getirmiştir. Ona göre aile, erkek ya da kadınların yapabilecekleri ve 'duygusal' ile 'araçsal' olarak ayrılaşan bir görevler setinden oluşmaktadır. Bu tür bir uzmanlaşma, çekirdek ailenin toplum içinde üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirmesinde çok işlevseldir. Parsons' a göre, izole edilmiş çekirdek aile sistemi, i) üretimin, artık akrabalık grupları yoluyla birlikte düzenlenmediği, ii) endüstriyel sistemin ve gerekliliklerinin ve değerlerinin geniş çaplı aile yükümlülük ve bağlılığının desteklenmesi ile uyumsuzluğu sonucu ortaya çıkmıştır (81). Ona göre, ailesel değerler, evrensel değerlerin karşısında yer almakta ve bu, aile yükümlülüklerini toplum içinde kısıtlamaktadır. Çünkü modern ekonomik sistemin talepleri ile çekirdek aile bağlılıkları uyumsuzdur. Böylece de Parsons, çekirdek ailenin yükümlülüklerinin azalmasının, ilerlemiş endüstriyel ekonomiye sahip toplumlara uyumlu bir yanıt olduğunu öngörmektedir (82).

Parsons' ın yaklaşımına ters düşmeyen bir tarzda konuya yaklaşan Eli Zaretsky ise, kişisel yaşam ile iş arasındaki radikal ayrılmayı, gelişen kapitalist toplumların göze çarpan bir niteliği olarak görmüştür. Ona göre, iş yaşamının kişisel olmayan özellikleri ve yabancılaşmış görünümü karşısında ailenin subjektif dünyası, kişi için çok önemli olmaya başlamıştır (83). Hem Parsons hem de Zaretsky, çağdaş toplumda kişilerin aileye çok ihtiyaç duyduğunu çünkü kişisel gereksinimlerin karşılanmasının beklenildiği bir yer olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bu anlamda Parsons' a göre aile birliği, başlıca çocuk yetiştirme ve sevgi ünitesidir, ve onun ekonomik aktivitelere bağlılığı sadece kocanın / babanın kazanç getirici mesleki rolü yoluyla gerçekleşecektir. Kadının bu ünite içindeki rolü, onun kadınsı özellikleri olarak görülen duygusallık, sevgi verici, hassasiyet vb. gibi niteliklerine paralel giden annelik - eşlik - ev kadınlığı üçlemesi ile belirlenmiştir. Tüm bu fikirlerine rağmen Parsons, batı toplumlarında özgürlük ve eşitliği tanıma ile kadınların ev işi yapma ve çocuk yetiştirmeye mahkum edilmesine ilişkin bir karşıtlığın olduğunu farkındadır. Ona göre evli kadınlar, rekabete dayalı mesleki başarıda, kocaları ile kendilerinin eşit olduğunu gösterme ya da deneme şansından mahrum edilmektedirler (84). Fakat yine de Parsons, kadın ile erkek rollerinin işlevsel olarak tamamlayıcı olduğuna, bireylerin genelde akrabalık sistemi içinde eşit olarak yetiştirildiğine inanmakta ve ev kadınlarının (kendi) kocalarının sosyal

statüsünü aldığı, tabakalaşma sistemi içinde aynı pozisyonu işgal ettiğini not edip, evlilik ilişkisinin, insan varlıkları olarak eşlerin eşitliği üzerinde bir değer taşıdığını iddia etmektedir.

Parsons' un fikirleri bazı yönlerden eleştiriye uğramış ve bunlar sert olmuştur. Sözü edilen eleştirileri çok kısa olarak beş maddede vermek olanaklıdır: i) Biyolojik temele daha yakın bir bakış açısını benimsemiştir. ii) Ailesel ve mesleki roller tam olarak duygusal - araçsal şeklinde kategorize edilemezler; çamaşır, ütü, bulaşık, temizlik gibi işler araçsal bir takım niteliklere sahip olabildikleri gibi, mesleki roller de duygusal bir takım öğeler içerebilmektedir. iii) Kadınların ev içi işlerinin ekonomik önemi tam olarak değerlendirilememiştir. iv) Özellikle anneliğin, kadınların ekonomik ve politik gücünü sınırlama şekli ile onu ikincilliğe sürüklemesi tam olarak açıklanamamıştır. v) Kadınların karşılaştıkları güçlüklerin ve ikilemlerin, değişme yönündeki baskılara rehberlik etme şekli ve bunu nasıl sağladığı görülemediği (85).

Toplumda ve ailede kadınların erkeklere göre ikincilliğini savunan Marxist teorisyenler ise bu olguyu kapitalizmin mantığı içine yerleştirmeye ve kapitalist sistemin bundan yarar sağladığını görmeye eğilimlidirler. Cinsiyete dayalı işbölümüne ilişkin öne sürülen bu görüşün temelleri, özel mülkiyetin korunmasına yönelik sosyal bir düzenleme olarak monogamik ailenin ortaya çıkışıyla ilgili açıklamalarıyla Engels tarafından atılmıştır. Engels' e göre, ilk avcı ve toplayıcı toplumlar, grup evliliği ve topluluk mülkiyeti niteliklerine ek, babalığın tanınmaması nedeniyle matrilineal bir görünüm vermektedirler. Hayvanların ehlileştirilip üretilmesiyle birlikte, erkekler iş alanında bir artı değer kazanmışlar ve sonuç olarak bu, onların topluluk içindeki pozisyonlarını güçlendirmiştir. Bu süreç matrilinealin, patrilineal ile yer değiştirmesi ve monogaminin yerleşmesiyle, erkeklerin mülkiyet bazında mirasçılarının yasallığını güvence altına alması ve dolayısıyla da kadınların seksüalitesini ve doğurganlığını kontrol edebilmesi şeklinde evrimleşmiştir. Bu süreç içinde Engels' e göre, daha önceden ortak bir aktivite olan evsel işler, artık erkekler için kadınlar tarafından yapılan özel bir hizmet olmuştur. Böylece de kadınlar üretimden ihraç edilip seksüel bir mal ve eve bağımlı köleler olmuşlardır. Onun görüşünde, özel mülkiyetin ortaya çıkışının bir sonucu olarak görülen erkek hakimiyeti, özel mülkiyetin kaybolmasıyla

ortadan kalkacak ve cinsiyetler arasındaki tam eşitlik ancak sosyalist bir devrim sayesinde kazanılacaktır (86).

Bu perspektifin cinsiyetlere ilişkin bakışının temellerini atan Engels' in görüşleri de elbette çeşitli eleştiriler almış ve Marxist teorinin çağdaş akımının da bu konuya eğilmesine neden olmuştur. Sözü edilen eleştirilerden ilki, ilk insan toplumlarını karakterize ettiği öne sürülen matriarşi ve grup evliliklerinin, modern antropologlarca reddedildiğidir. Yine cinsiyete dayalı işbölümü üzerine de şu ana kadar pek çok şey söylenmekte ve tek bir formu izlediği fikri eleştirilmektedir. Monogamik ailenin, mirasçıların yasallığını güvence altına alma ihtiyacını karşılama düşüncesi ise, kapitalizm içindeki erkek hakimiyetinin devamlılığını anlamada pek açıklayıcı görünmemiştir. Bu eleştiriler böylece uzayıp gitmekte ve sonuçta, Engels' in öngördüğü düzen içinde de erkek hakimiyetinin var olabileceği olasılığı gündeme getirilmektedir. Yapılan eleştiriler temelinde, Engels' in görüşleri terk edilmiş olmakla beraber, onun kadınların ikincilliğinin, üretim güçleri ve ilişkileri ile olan bağlantısına dair inancı, kadınların konumunu açıklamada Marxist teoriyi geliştirme çabalarını etkilemiştir (87).

Bu çabalarda etkili olan Seccombe ve Beechey, ev işi ve çocuk bakımı ile uğraşan kadının pozisyonu üzerinde odaklaşıp ev kadını rolünün kapitalizmin güvence altına aldığı bir mekanizma olduğunda hem fikirdirler. Seccombe' ye göre aile, iş gücünü ürettiği ve kapitalizmin değerlerini benimsettiğinden, endüstriyel üretim için çok gereklidir. Ona göre kapitalist endüstrileşme, kadınlara evsel işleri, erkeklere de endüstriyel işleri vererek, cinsiyet temelli bir ayrımla başbaşa ilerlemektedir. Böylece kadınlar kapital ile her hangi bir ilişkiden (dolaylı ya da dolaysız) uzaklaştırılmakta ve sonuçta kendisi ile kocası arasında ücretin özel bir dağılımına bağımlı hale getirilmektedir.

Kadının endüstriyel iş gücüne katılımını ihmal eden Seccombe' nin yardımına Beechey koşmakta ve ev kadınının çalışması durumunda, kapital için eğitilmemiş, gezgin, ucuz bir iş gücü rezervi olarak da yararlı olduğunu belirtmektedir (88). Aslında bu konuya eğilen Marxist görüşlerin gücü, kadınların gücü, kadınların evsel işlerinin ekonomik değeri ile yedek bir ordu olarak önemlerini ortaya çıkarmaları gerçeğinde yatmaktadır. Bunun da ötesinde bazı

yazarlar da aile ve cinsiyet rollerinde değişim için baskılar oluşturan ev kadını - anne ile ücretli işçi rolleri arasındaki çelişkilere işaret etmektedir. Beechey, kadın için iki önemli yaşamsal iş formunu birleştirmenin zorluğunun, iş gücünün yeniden üretimi içinde önemli bir rol oynadığını ve ailenin çözülmesine de neden olabileceğini düşünmektedir. Wainwright ise, iş pazarı içindeki kadın hareketinin, ücretli çalışanlar olarak kadınlara bir takım temel haklar sağladığını ve böylece de 'doğal' aile bağlarının kadınları özel ve bağımlı bir grup yaptığı varsayımı ile çatışmaya girip, mücadele ettiklerini iddia etmektedir (89).

Cinsiyete dayalı işbölümüne ve erkeklerin çıkarlarına hizmet eden kadınların ikincil konumuna ilişkin düşünceler ise radikal bir feminist yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Radikal Feminist akımın üzerine temellendiği ve ana temalarını değiştirmeden aldığı feminizmin ilgi odağı, kadınla erkek arasındaki toplumsal farklılık ile bu farklılığın anlamı, nedenleri ve sonuçlarıdır. Feminizm sözcüğü André Michel' e göre, kadınların toplum içindeki rol ve haklarını genişletmeyi öngören bir öğretiyi dile getirmektedir (90). Radikal feminist teori, cinsiyet yapılarının, erkek ile kadın ilişkisine özel olduğunu ve daima erkek hakimiyetinde temellendiğini ileri sürmektedir. Kadın sömürsünün başlıca neden ve kaynağı olarak sırf erkeklerin baskısını gören radikal feministlere göre, sömürünün kalkması için yapısal değişiklikler değil de, sadece kadınlar tarafından oluşturulacak yeni bir kültür ve kurumlar gereklidir (91). Bu anlamda evliliğin ve ataerkil nitelikler taşıyan çekirdek ailenin de ortadan kalkması zorunludur.

Radikal feministler arasında geniş ölçüde kuramsal düşünceler oluşturmuş olanlar K. Millett ile S. Firestone' dur. Millett, 'Cinsel Politika' adlı eserinde aile ve toplumu ataerkil bir kurum olarak görmekte ve erkeklerin kadın ile çocuklar üzerindeki mutlak egemenliğini ön plana çıkarmaktadır. Patriarşiyi ideolojik ve psikolojik bir yapı olarak gören Millett' e göre, cinsiyetlerden söz ederken politika kavramını kullanışındaki neden, bu kavramın cinsiyetlerin gerek geçmişteki gerekse bugünkü durumlarının gerçek yapısını en uygun biçimde belirlemesidir (92). Kendisi için kadın üzerindeki erkek hakimiyeti, toplum içindeki temel bir politik ayrımdır. Bu ayrım içinde işleyen Patriarşi ise, sınıf tabakalaşmasına göre daha kuvvetli, daha uniform ve daha kalıcı bir şekilde tüm

politik, ekonomik ve sosyal formlar yoluyla işlerliğini sürdürmekte ve korumaktadır (93).

Patriarşiyi, Millett' ten farklı olarak, insanların doğurganlık ilişkileri içinde köklendiren Firestone ise, cinsiyet ilişkilerinin, doğurganlıktaki kadın ve erkeklerin farklı rollerinin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Bakış açısının temel noktası, kadınların doğurma yükünün büyük bir bölümünü oluşturan 'biyolojik realite' dir. Bu temel biyolojik eşitsizlik, kadınların yaşamak için erkeklere bağımlılığına ve eşit olmayan güç ilişkilerine neden olmaktadır. Maddi koşullardaki bu farklılıklardan dolayı cinsiyete dayalı katı bir işbölümü ve erkeklerin kadınlara hakim olduğu bir sınıf sistemi ortaya çıkmaktadır. Geleneksel Marxist teorinin eleştirisini yapan radikal feminist yazarlar, tarih boyunca, patriarkal gücün karşılaştırmalı kültürlerde cinsiyet yapılarının basit bir şekilde ekonomik ilişkilerin ve sınıf mücadelesinin yan ürünü olmadığını göstermeye çalışmışlardır (94).

Kendi içinde farklı bir bileşim olarak değerlendirilen Marxist Feminizmin düşün çerçevesi içinde ise patriarşi 'her zaman için varolan' şeklinde görülmekte fakat bu süreç içinde farklı formlar aldığı kabul edilmektedir. Teorik düzeydeki hedefleri ise farklı toplumlarda patriarşi yoluyla kazanılan formları tanımlama ve farklı da olsa, üretim ilişkileriyle nasıl etkileştiklerini belirlemektir. Bu yaklaşım kadın özgürlüğünün, hem kapitalist hem de patriarkal ilişkileri dönüştürme nedeniyle iki kat daha zor olduğunu savunmaktadır.

Bu gelenek içindeki yazarlar, sosyal cinsiyet ilişkilerini ya erkeklerin kadınların işini ve emeğini kontrol ettiği maddi ilişkiler olarak ya da biyolojik cinsiyet farklılıklarına verilen anlamlardan türeyen ideolojik veya psikolojik yapılar şeklinde görmekte ve bunu kuramları için bir başlangıç noktası kabul etmektedirler (95). Her iki görüşte de sonuçta kapitalizmin gelişiminin, sosyal cinsiyet ilişkilerinin yapısından etkilenip, onu etkilediği belirtilmektedir.

Patriarşiyi evrensel bir ideoloji olarak değerlendirenlerden J. Mitchell' e göre, kadınlar dört yapı içinde lokalize olmuşlardır: Üretim, biyolojik üretim, cinsellik ile onun düzenlenişi ve çocukların sosyalizasyonu. Ona göre kadınların ezilmişliği, cinselliğin, biyolojik üretimin ve sosyalizasyonun aile ile sınırlandırılması yani kadının aile ile özdeşleştirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Patriarkal düzenin orijinlerinin 'sosyal düzen' içinde olduğunu vurgulayan

Mitchell' e göre ilk cinsel işbölümü patriarşinin temelidir. Bu durum evrensel ideolojik ve psikolojik bir yapıdır ve formları değişebilmektedir.

Özelde Mitchell, genelde Marxist - Feminist perspektif, patriarşiye maddi bir temel verdiği, tarihsel gelişimini ihmal ettiği, patriarşi ve üretim ilişkilerini bağlantılandırmada başarısızlığı nedeniyle eleştiri almıştır (96).

Görüldüğü gibi, kadının toplumsal rollerine ilişkin getirdikleri kuramsal yaklaşımlarla sosyolojik perspektifler, ele aldıkları olguyu farklı siyasal ve sosyal görünümle irdelenmeleri sonucu birbirlerinden bazı noktalarda ayrılmakla birlikte -çeşitli eleştiriler almış olmalarına rağmen- (kadının) toplumsal rollerine ilişkin günümüzde yapılan tartışmalara ışık tutmuşlardır. İnceledikleri olgunun, bu araştırmanın konusuyla da yakından ilgili olması nedeniyle, çalışmanın analizinde bu görüşlerin hatırlatılmasının yarar sağlayacağı düşünülmüştür.

REFERANS NOTLARI

- 1) Ö. Bozkurt, Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı, T.O.D.A.İ.E. Yay., Sevinç Mtb., Ankara - 1972, s: 20
- 2) Radcliffe - Brown, On Social Structure, Journal of The RAI' den Akt.: S. Kızılcıkelik, Sosyoloji Teorileri I, Mimoza Yay., Konya - 1992, s: 255
- 3) Ö. Bozkurt, a.g.e., s: 24
- 4) T. Parsons, Essays In Sociological Theory, The Free Press, New York - 1964, s: 230
- 5) E. Kemerlioğlu, Rol ve Toplumsal Yapı, A. Ü. Edeb. Fak., Basılmamış Dok. Tezi, Erzurum - 1982, s: 3
- 6) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 134
- 7) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 3
- 8) T. B. Bottomore, Toplum Bilim, Çev.: Ü. Oskay, Beta Yay., İstanbul - 1984, s: 113
- 9) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 3
- 10) Ö. Sayın, Sosyolojiye Giriş, Neşa Ofset, İzmir - 1994, s: 119
- 11) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 2
- 12) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 23
- 13) R. H. Turner, 'Role', International Enc. of The Socical Sciences, Edit by: D. L. Sills, The Mac Millan Free Press Comp., New York - 1972, Vol: 13, s: 550
- 14) R. Linton, 'Status And Role', Sociological Theory, A Book of Readings, Edit by: L. A. Coser, B. Rosenberg, The Mac Millan Comp., London - 1969, s: 347 - 348
- 15) R. Merton, 'The Role - Set: Problems In Sociological Theory', Sociological Theory, A Book of Readings, a.g.e., s: 364
- 16) R. Merton, a.g.e., s: 365
- 17) M. Banton, Roles, Tavistock Pub., London - 1965, s: 26
- 18) M. Banton, a.g.e., s: 27
- 19) M. Banton, a.g.e., s: 25
- 20) T. Parsons, The Social System, The Free Press, New York - 1964, s: 25 - 26
- 21) A. Eserpek, Sosyoloji, D.T.C.F. Yay., Ankara - 1981, s: 151

- 22) T. Parsons, The Social System, a.g.e., s: 25 - 26; R. Linton, a.g.e., s: 349;
D. J. LeVinston, 'Role, Personality And Social Structure', Sociological Theory,
a.g.e., s: 254 - 255
- 23) A. Eserpek, a.g.e., s: 153
- 24) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 22
- 25) S. Kızılçelik, Sosyoloji Teorileri I, a.g.e., s: 281
- 26) T. Parsons, The Social System, a.g.e., s: 88 - 89
- 27) F. Znanicki, 'The Social Role And The Social Circle', Sociological Theory,
a.g.e., s: 352
- 28) C. Wright Mills, Toplumbilimsel Düşün, Çev.: Ü. Oskay, Kültür Bak. Yay.,
Ankara - 1979, s: 54
- 29) Toplumsal değerler için bkz.: B. Güvenç, Toplumbilimlerinde Araştırma ve
Yöntem, Der.: R. Keleş, T.O.D.A.İ.E. Yay., Ankara - 1976, s: 23 - 25; L. R.
Kahle, 'A Theory And A Method for Studying Values', Social Values And
Social Change, Edit by: L. R. Kahle, PSS, USA - 1983, s: 27
- 30) F. Bates, C. Harvey, The Structure of Social Systems, R.E.K. Pub. Comp.,
USA - 1986, s: 33 - 34
- 31) F. Bates, C. Harvey, a.g.e., s: 37
- 32) B. Tolan, Toplumbilimlere Giriş, Savaş Yay., Ankara - 1993, s: 236
- 33) A. Eserpek, a.g.e., s: 148
- 34) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 49
- 35) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 47
- 36) M. Şerif, Sosyal Sınıflar, Gözlem Yay., İstanbul - 1974, s: 101
- 37) J. Fichter, Sosyoloji Nedir?, Çev.: N. Çelebi, Selçuk Üniv. Yay., Konya -
1990, s: 91 - 92
- 38) B. Tolan, Ben ve Toplum, Teori Yay., Ankara - 1985, s: 112
- 39) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 77
- 40) A. Eserpek, a.g.e., s: 158
- 41) M. Komarovskiy, 'Cultural Contradictions And Sex Roles', The Family: It' s
Structures And Functions, Edit by: R. L. Coser, State Univ. of New York, Mac
Millan Press, USA - 1974, s: 512 - 513

- 42) R. L. Coser, G. Rokoff, 'Women In The Occupational World: Social Disruption And Conflict', *The Family: It's Structures And Functions*, a.g.e., s: 491
- 43) Anahtar statü ve anahtar rol için bkz. : J. Fichter, a.g.e., s: 33 - 96
- 44) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 78 - 79
- 45) E. Kemerlioğlu, a.g.e., s: 79
- 46) T. Parsons, *Essays In Sociological Theory*, a.g.e., s: 245
- 47) M. Banton, a.g.e., s: 30
- 48) M. Banton, a.g.e., s: 33
- 49) M. Banton, a.g.e., s: 34
- 50) A. Eserpek, a.g.e., s: 154
- 51) C. F. Epstein, *Deceptive Distinctions*, Russel Sage Pub., USA - 1988, s: 78
- 52) A. Giddens, *Sociology*, Polity Press, G. Britain - 1989, s: 158
- 53) B. S. Deckard, *The Women's Movement*, Harper - Row Pub., USA - 1979, s: 29
- 54) C. Ünal, 'Cinsiyete Bağlı Psikolojik Farklar ve Türk Çocukları Üzerine Bir Karşılaştırma' T.C. Bşbk. Aile Yazıları III, Der.: B. Dikeçligil, A. Çiğdem, Ankara - 1993, s: 44
- 55) E. Dahlström, 'Analysis of The Debate On Sex Roles', *The Changing Roles of Men And Women*, Edit by: E. Dahlström, Beacon Press, USA - 1971, s: 35
- 56) R. W. Connel, *Gender And Power*, Polity Press, G. Britain - 1993, s: 49
- 57) D. H. J. Morgan, *Social Theory And The Family*, Routledge and Keagan Paul Ltd., USA - 1980, s: 134
- 58) F. R. Elliot, *The Family, Change or Continuity*, Mac Millan Educ. Ltd., Hong Kong - 1991, s: 24 - 25
- 59) F. R. Elliot, a.g.e., s: 25
- 60) F. R. Elliot, a.g.e., s: 25 - 26
- 61) A. Rossi, *A Biological Perspective on Parenting*, Daedalus Pub., USA - 1977, s: 21 - 31
- 62) F. R. Elliot, a.g.e., s: 27
- 63) F. R. Elliot, a.g.e., s: 28
- 64) F. R. Elliot, a.g.e., s: 32
- 65) A. Oakley, *Housewife*, Harmondsworth, Penguin - 1976, s: 56

- 66) F. R. Elliot, a.g.e., s: 33
- 67) A. Montagu, The Naturel Superiotry of Women, Collier - Mac Millan Ltd., London - 1970, s: 37
- 68) W. J. Goode, The Family, Prentice Hall Found., USA - 1982, s: 74 - 75
- 69) M. Marini, 'Sociology of Gender', The Future of Sociology, Edit by: E. F. Borgatha, Sage Pub., USA - 1988, s: 377
- 70) N. Çelebi, Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumu, Sebat Ofset, Konya - 1990, s: 8
- 71) N. Çelebi, a.g.e., s: 8
- 72) N. Çelebi, a.g.e., s: 9
- 73) S. L. Bern, 'Gender Schema Theory And The Romantic Tradition', Sex And Gender, Edit by: P. Shaver, C. Hendrick, Sage Pub., USA - 1987, s: 251 - 252
- 74) M. Marini, a.g.e., s: 383
- 75) R. W. Connel, a.g.e., s: 48
- 76) R. W. Connel, a.g.e., s: 49
- 77) W. J. Goode, a.g.e., s: 23
- 78) H. Holter, 'Sex Roles And Social Change', Women And Achievement, Social And Motivational Analyses, Edit by: M. T. S. Mednick, S. Tangri, Halsted Press Book, USA - 1975, s: 7
- 79) C. P. Gilman, Kadın ve Ekonomi, Çev.: M. Otkun, J. Candan, Kaynak yay., İstanbul - 1986, s: 49
- 80) N. Çelebi, a.g.e., s: 6
- 81) F. R. Elliot, a.g.e., s: 33 - 34
- 82) F. R. Elliot, a.g.e., s: 34
- 83) M. Johnson, Sex Roles, Sex Inequality And Sex Role Development, Prentice Hall Inc., USA - 1980, s: 48
- 84) M. Johnson, a.g.e., s: 49
- 85) F. R. Elliot, a.g.e., s: 98 - 99
- 86) F. R. Elliot, a.g.e., s: 103 - 104
- 87) Himmelweit ve Mohun, 1977; Barret, 1980; Blackburn ve Stewart, 1977' in eleştirileri için bkz.; F. R. Elliot, a.g.e., s: 102 - 103
- 88) F. R. Elliot, a.g.e., s: 104 - 105

- 89) F. R. Elliot, a.g.e., s: 38
- 90) N. Arat, Feminizmin ABC' si, Simavi Yay., İstanbul - 1991, s: 12
- 91) N. A. Ünat, 'Toplumsal Değişme ve Türk Kadını', Türk Toplumunda Kadın,
Der.: N. A. Ünat, T.S.B.D. Yay., İstanbul - 1982, s: 6 - 7
- 92) K. Millet, Cinsel Politika, Çev.: S. Selvi, Payel Yay., İstanbul - 1987, s: 44
- 93) K. Millet, a.g.e., s: 46 - 47
- 94) S. Firestone, Cinselliğin Diyalektiği, Çev.: Y. Salman, Payel Yay., İstanbul -
1979, s: 22 - 25
- 95) F. R. Elliot, a.g.e., s: 39 - 40
- 96) F. R. Elliot, a.g.e., s: 40

2. BÖLÜM: AİLE - ÇALIŞMA YAŞAMI VE KADININ TOPLUMSAL ROLLERİ

1. AİLE VE ÇALIŞMA YAŞAMI

Ailenin 'evsel' bir birim olarak görülüp, bir diğerinin bakımı ve desteğine ihtiyaç duyanlar ve duymayanlar şeklinde iki tür bireyi içerdiğinin kabul edilmesi (1), temelde bu ünitenin yaşamını devam ettirebilme zorunluluğu olarak ekonomi ile işbirliği içine girmesini gerekli kılmaktadır.

Geçmiş yıllardan günümüze ailedeki büyük yapısal değişimler çeşitli araştırmalara konu olmaktadır: Düşen doğurganlık ile yükselen boşanma oranları, tek eşli ailelerin sayısının artması, özellikle evli kadınların işgücü içine hızla akışının hem nedeni hem de sonucu olmuş ve bu ortak değişimler iş ile aile ilişkileri üzerine dikkatleri çekmeye başlamıştır. Kurumsal ayrılıklarına rağmen iş (çalışma yaşamı) ile ailenin birlikte bağlantılı olduğu ve bunun bir karşılıklılık temelinde geliştiği görülmektedir. Kısacası iş, aile yaşamını etkilerken aile de işi, onu yerine getiren birey aracılığıyla etkilemektedir (2).

Çalışma yaşamında üstlenilen görev anlamında işin aile için önde gelen işlevi aileye topluluk içinde sosyal statü ve tüketim için ekonomik kaynak sağlamasıdır. İş bir meslek ya da kariyer olarak yapılandırıldığında ise sosyal hareketlilik için bir fırsat yaratmaktadır. İşe ilişkin bir takım değişimler ise, aile içinde de değişikliklere neden olmakta, aileler yeni mesleki fırsatlar elde ettiklerinde ya da buna dair mevcut koşullarda bir düzensizlikle karşılaştıklarında, sonuçları aile yaşamlarını da etkileyen kararlar alabilmektedirler (3).

Bu konudaki bir başka önemli nokta ise işin, ailenin örgütlenmesi ve aktiviteleri üzerine bir takım dışsal zorunluluklar getirmesidir. Bunlar genelde çalışma programı saatleri ve aktiviteleri ile ilgili olmakta ve aileye ilişkin zaman - aktivitelerden fedakarlık yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ortaya çıkan sonuç ise çalışan aile üyelerinin zaman ile aktivitelere dair sorun ve çatışmalar yaşamalarıdır (4). Sözü geçen sorun ve çatışmalar elbette işe ilişkin değer ve tutumların çalışan aile üyelerince içselleştirilme ve öncelik kazanma derecesi ile

toplumun bu konudaki bütünsel değer ve tutumlarının kişiler üzerindeki etkisi gibi bir çok faktörün etkileşimiyle azalıp çoğalabilmektedir.

Açıklanmaya çalışılan bu ilişkinin her iki alanın bir 'kurum' niteliği taşıması nedeniyle, tarihsel ve dinamik bir özelliğe sahip olduğu unutulmamalıdır. Kırdan kente kaymalar, endüstriyel ilerlemeler, üretimin tüketimden ayrışması, hem aile yapısında hem de ekonomide çeşitli ve büyük çaplı değişmelere neden olmuş ve bunlar karşılıklı bir etki - tepki ilişkisi içinde birbirlerini biçimlendirmiş ve biçimlendirmeye de devam etmektedirler. Bu biçimlendirme içinde, konu açısından önem taşıyan kişi, aile üyelerinden 'kadın' dır. Kadın hem aile içinde hem de gelir getirici bir işte çalışması nedeniyle, her iki alanın paylaştığı ve belki de en çok etkilediği kişi olmaktadır.

1.1 Aile ve Kadın

Kadın ve erkek arasındaki işbölümü ve bunun oluşumu tartışmalarında en genelde kabul edilen, ilk insan topluluklarının "yaşamlarını sürdürmelerinde esnek bir yaşam ve iş düzenlemesinin yanısıra genelleştirilmiş paylaşım ve işbirliğine dayalı küçük ve gevşek bir biçimde " (5) örgütlendikleridir. Cinsiyetler arası bu örgütlenme biçiminin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olan, daha önceki bölümde tartışılan toplumsal süreçlerden belki de en önemli görüneni ev ile işyerinin birbirinden ayrılmasıdır. Erkeğin evin dışında gelir getirici bir işle uğraşan rolüne, daha önceki rollerinden kolayca geçişini sağlayan bu süreçle, kadın 'ev' e daha sıkı bir şekilde bağlanmış gözükmektedir. Bu tür bir görünüm, bu gelişmelerin ideolojik boyutunun varlığını da ispatlamaktadır. 19.uncu yüzyıl, nitelikli erkek çalışanlarının kazanç getiren erkek rolünü yüceltmesi, buna karşılık ev ile kadına ilişkin evsel işlerle, çocuk yetiştirme, kadın - erkek ilişkileri vb. gibi öğelere atfedilen değer ve tutumların, kadının başlıca yerini evi görmesi, bu yüzyıldan günümüze değin gelen koşulların pekişmesine yardımcı olmuştur. Evin bir 'cennet' ve toplumun belirsizlik ve hesaplaşmalarından bir kaçış yeri gibi görülmesi paralelinde kadına bu cennet içinde moral bir karakter yüklenip kocası, çocukları ve evi için sevgi ve bakım desteği veren kişi konumunun atfedilmesi, adı geçen bu değer ile tutumların 'kadın'a ilişkin bakışını özetlemektedir. Ahlaklı kadın ideali ve bu özellik ile

erkeklerin değil de kadınların donatıldığı düşüncesi, kadınların sofuluğunu, sağlığını ve 'evcilliği' ni ilan eden inançlarda da somutlaşmakta ve bunlara bir kaynak teşkil etmektedir (6).

Söz konusu değer ve tutumlar ile, kadının yeri ve aile yaşamı hakkındaki görüşlerin netlik kazandığı ve çok iyi uyduğu dönem ise II. Dünya Savaşı sonrasıdır. Savaşın kendisinin getirdiği koşullar ve sonrasında gelen toplumsal hareketler, kadınlar açısından ortaya ikili bir görünüm çıkarmıştır. İlki, savaşla hızlanan ve günümüze değin inişli çıkışlı bir görünüm kazanan evli kadınların iş hayatına atılmaları, ikincisi ise savaşın bitimiyle birlikte aile ve kadına ilişkin geleneksel değer ve tutumların daha da belirginleşip güçlenmesidir. Savaşın 'geçim sağlama' aktivitelerini tehlikeye sokması ve demografik oranları etkilemesiyle, kadın cinsiyet oranının yükselmesi sonucunda, evlilik ve aileye ilişkin değerler yüceltilmiş, evlilik istenilen bir birliktelik şeklini almıştır (7). Bunu savaşın bitimiyle birlikte "geleneksel rollerini kuşanıp evlerinin rahatlığını kucaklama hevesiyle " (8) erkeklerin dönüşü izlemiştir. Savaştan dönenler, kadınlardan anne ve eş rollerini oynamalarını ve yeniden eski yaşamlarına dönmelerini istemektedir. Savaş sırasında aileler parçalanıp çocuklar babasız kaldığından, bu sosyal yaraların sarılması amacıyla hükümetler de aileye ilişkin yatırımlara öncelik vermiş; aile içinde anne ve babanın rolleri vurgulanıp eve ve aileye ilişkin değerler ön plana çıkartılmıştır (9).

Toplumsal bir kurum olarak aileye gösterilen bu ilgi ise, kadının geleneksel olarak tanımlanan annelik - eşlik ve ev kadınlığı rollerinin, onun için öncelik taşıdığıının vurgulanması, değer ve tutumlarda yerleşiklik gösterip hemen hemen tüm toplumlar için geçerli sayılabilecek bir kültürel süreklilik (cultural persistence) oluşturmasıdır. Bu tür bir kültürel görünümde, kadının anahtar statüsü ve ona ilişkin anahtar rolünün aile kurumu içinde yer alması ve kocanın statüsüne bağımlı olarak anne - eş, ev kadını üçlüsünün statülerini işgal edip rol gereklerini yerine getirmesi söz konusudur. C. Oppong ve K. Abu, kadının annelik, eşlik, ev kadınlığı, akrabalık, mesleki, topluluk ve bireylik şeklinde yedi temel rolü olduğunu ve bunlardan ilk dördünün aile kurumu içinde yer aldığını vurgulamaktadırlar (10). Bu rollerden ilk üçünün rol tanımları ve rol gerekleri kısaca şöylece açıklanabilir:

Annelik rolüne, tüm derinliği ve değişiklikleri içinde doğum, evlat edinme ve çocukların babası ile evlenme yoluyla girilmektedir. Anneliğin görevleri ve hakları ile toplumda anneliğin yeri toplumdaki topluma, kadının özelliklerine (yaş, ırk, evliliksel statü, vs.) ve çocuğun özelliklerine göre (cinsiyet, doğum sırası, fiziksel koşullar ve davranış) değişebilmektedir (11). Kadının çocuğunu her yönden yetiştirmesi, bakımını sağlama ve topluma yetmişmiş bir birey olarak kazandırması ile bağlantılı annelik rolü ile ilgili görevlere, aile içinde baba, aile büyükleri, kardeşler, aile dışında da okul, arkadaşlar, öğretmenler, vs. yardımcı görünmekteyse de bu konuda asıl sorumlu, mevcut değer yargılarına göre kadındır. Buna karşılık kadınlar da kendi sosyalleşme süreçleri içinde, annelik rolüne hazırlanmakta ve bu rolü, ellerinden geldiğince en iyi biçimde oynamaya çalışmaktadırlar.

Eş olma rolüne bir erkekle karşılıklı olarak evlilik kurumu aracılığıyla girilmektedir. Eş rolüne giriş var olan ilişkileri değiştirmekte, buna ilaveten yeni bir sosyal alan ve genellikle de gerçekliğin yeni bir oluşumunu gerekli kılmaktadır (12). Kadının özelde kocasına karşı oynadığı bir rol olan eşlik rolüne ilişkin toplumda beklenenler ise kocasına sadık kalmayı ve onun isteklerini karşılamayı gerektirmektedir (13).

Kadının aile kurumu içinde ve özelde ev yaşamına ilişkin bir alana işaret eden ev kadınlığı rolü ile eş rolü arasında bir üst üste binmişlik söz konusudur. Evli olmayan bir kadından bile yaşadığı evin işleri, bakımıyla ilgilenmesi beklenirken evlenen bir kadın için bu, evlilikle birlikte üstlenilen rollerden biri olmakta ve yaşam alanının bakımını sağlama, yemeği hazırlama, evin düzenini sürdürme, çocuklarla ilgilenme - bakma, eşin mesleki performansına yardımcı aktiviteleri sağlama vs. gibi çok çeşitli ve kapsamlı görevleri içermektedir (14). Sayılan işler bir yardımcı tarafından yapılabilse de temel sorumlu kadındır (15).

Burada kısaca sözü edilen roller, toplumların kültürel yapısındaki, kendilerine ilişkin normlar - değerler bütünü içinde çeşitlilik gösterebilmekte, rol içerikleri yoğunlaşıp seyrebilmektedir. Fakat özellikle endüstrileşme ve paralelinde oluşan sosyal gelişmelerle, rollerin içeriklerinde bir rol genişlemesi (role expansion) gözlemlendiği ve toplumdaki değer ile tutumların da bunu desteklediği kabul edilmektedir. Kadının aile kurumu ile ilgili rollerinde açıkça

görülen bu değişim, yaklaşık bir yüzyıl önce anne - eş - ev kadını olarak kadından beklenenler ile günümüzdeki beklentiler arasında şu ana ilişkin bir rol genişlemesi olduğunu göstermektedir (16). Rolün kendisinin toplumda oluşan değişimler nedeniyle zorunlu hale gelmiş bir takım görevleri de içerecek şekilde yayılmasını kasteden rol genişlemesi nedeniyle kadınların, bu rollerindeki yükümlülükleri de artmıştır. Günümüz kadını bir anne rolüyle sadece çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını sağlamaktan başka, sosyal aktivitelerini düzenlemek, okul, spor, sanat gibi alanlarda ona rehberlik etmek gibi görevleri de yüklenmiştir. Eş'lik rolünde ise evlilik kontratında geçerli ve yasalarca da desteklenen ve beklenen karşılıklı görevlerin yanında, günün ekonomik ve sosyal koşullarının bir getirisi olarak eşin (kocanın) mesleki kariyerini destekleme amaçlı manevi ve faaliyetler sorumluluklar almıştır. Yapılan araştırmalarda da bunların ev kadınlığı rolünü oynama şekilleriyle, duygusal yardım ve sosyal aktivitelerle yerine getirildiği ve desteklendiği bulgulanmıştır (17). Aynı durum ev kadınlığı rolü için de geçerli olmuştur.

1.2 Çalışma Yaşamı ve Kadın

Toplumsal değişmeye en çok direnen kurumların başında gelen aile buna rağmen zaman içinde en yaygın ve kabul gören formundan farklı değişiklikler göstermiştir. Endüstrileşme ve sonrasında gelen sosyal, ekonomik ve ideolojik değişimler, aile yapısı ve bireyler arasındaki sosyal ilişkileri etkilemiş, hatta bu kuruma ilişkin bakış açılarını değiştirmiştir. Bunlardan en göze çarpanı, ailenin karşısına bireyi koyan ve onu 'aile üyesi' kimliğinden sıyrıp tekil bir bütünlük olarak ihtiyaçları, beklentileri ve isteklerini ailenin önüne geçirendir. Değer ve normlarda da bir karşıtığa neden olan bu tür bir görüşün kendisini toplumda hissettirmesiyle birlikte, özelde aile içinde kadının da aynen erkek gibi, bir 'birey' olduğu ve özgür bir seçim yapma şansının bulunması gerektiği savunulmuştur (18). Bu görüşler, fikir temelinde kadın hareketlerine, eylem temelinde de kadının çalışma yaşamına aktif katılımına yardımcı olmuştur. Bu görüşün savunucularından biri olan Goode' ye göre, kadınlar kocalarının ya da babalarının iznini almaksızın yeteneklerini sergileyebilmeli ve bir birey olarak ailelerine ilişkin yükümlülüklerini göz ardı ederek mesleki yükselebilmeye şanslarını

kullanabilmelidirler(19). Fakat her alanda olduğu gibi kadının gelir getirici bir işte çalışma nedenleri ve bunun aileyle etkileşimini irdelemede bir kaç faktörden ziyade, bir faktörler demetinin varlığının kabul edilmesi gereklidir.

Ailenin, evli kadınların tek yaşam alanı olmasının bir zorunluluk taşımadığı ve gelir getirici bir işle uğraşma alternatifinin varlığını ima eden 'çalışan kadın ideali' nin ortaya çıkmasına ve yayılmasına yardımcı olan Endüstri devrimi ve sonrasında gelen endüstrileşmeyle birlikte iki büyük dünya savaşı (20), getirdikleri toplumsal ve ekonomik koşullarla kadınların çalışma yaşamına girmesini hem gerekli kılmış hem de kolaylaştırmıştır. Bu koşullardan ilki, toplumun karmaşıklaşma ve uzmanlaşma düzeyine paralel, içeriği değişen ve süreci artan eğitim olanaklarından kadınların yararlanma oranlarının yükselmesidir. Bu gelişme, bir meslek edinen kadınların çalışma motivasyonunun artmasına neden olmuş ve elde ettikleri meslekler çerçevesinde çalışmak ve ev yaşamı dışında hem ekonomik hem de sosyal açıdan fonksiyonel olmak istemişlerdir (21).

Kadının, aile rollerine göre yeni sayılan mesleki rolü, gelir getirici mal ve hizmet üretimine katılımı şeklinde betimlendiğinde, onun bu role girmesindeki ekonomik sebeplerin önemi göz ardı edilemez. Kadının getirdiği gelirin aile için önemi nedir şeklinde bir soru sorulduğunda verilen yanıtlar, kadının çalışmasının ekonomik nedenlerinin de yanıtı olacaktır. Verilen yanıtlardan ilki, kadın tarafından kazanılan gelirin ailenin toplam gelirini arttırması ve belirli zorunlu ihtiyaçları sağlamaya imkan vermesidir. Yapılan araştırmalarda bunun büyük olasılıkla erkeğin ailenin geçimini sağlayamadığı düşük gelirli aileler için geçerli olduğu görülmüştür (22). Yine, eşin gelirin ailenin yaşam standartının devamına katkıda bulunduğu görülmüştür. Evli çiftler, benimsedikleri yaşam standartını korumak istediklerinde kadın çalışma kararı alabilmektedir. Bir başka neden ise toplumda tüketimin, statünün bir göstergesi olması sonucu, kadının gelirin spesifik bir tüketim hedefini gerçekleştirmeye yardımcı olmasıdır. Buna benzer bir başka görünüm ise toplumlarda global bir düzeyde yaşam standartlarının yükselmesi ve artan refah düzeyine paralel, artan tüketim ihtiyaçları çerçevesinde, yaşam standartlarının düşme tehlikesine karşı kadının çalışma kararı vermesidir. Son olarak kadının çalışması ve bir gelir elde etmesi, boşanma, uzun süreli hastalık ya da ölüm gibi nedenlerle kocanın

gelirinin kesilmesi durumunda kendisi ve çocukları için bir güvence kaynağı oluşturabilmektedir (23).

Kadınların gelir getirici bir iş ya da meslekle uğraşmalarına olanak sağlayan faktörlerden birisi de bu faaliyeti kolaylaştırıcı bir etkisi olan demografik değişiktir. Evlenme yaşının yükselmesi, doğum oranlarının düşmesi, hayatta kalma yaşının artması ve böylece de aktif çalışma döneminin uzaması gibi etkenler (24) kadınların çalışma kararı vermesinde çok önemli bir paya sahip olmuşlardır.

Kadınların çalışma kararını, evlenme ve çocuk sahibi olma kararlarıyla birlikte vermeleri, her iki alanı da beraber yürütme öngörüsüyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu öngörü evlenmeden önce çalışmaya başlayan kadınlar için de geçerlidir. Aile ile iş arasında bir seçim gündeme geldiğinde ise, ikinci gruptakilerin seçiminin genelde meslek ve kariyere yana olduğu görülmüştür (25). Bu seçimin yapılmasında, kadının evliliğe dayalı bir kimlik oluşturmasından ziyade, toplumda daha fonksiyonel görülmesine imkan veren meslek ve işleri aramasının, dolayısıyla da bu yolla toplumda bir kimlik sahibi olmasını sağlayan bir takım yeni norm, değer ve fikirlerle tanışmasının payı büyüktür. Daha açık söylemek gerekirse, "bu kararı veren kadınlar için iş veya meslekteki kariyer, kendini gerçekleştirme yolu olarak evlilikten daha da önem kazanabilmektedir" (26). Fakat seçimlerini bu yönde kullanan kadınların, her iki alanı birlikte yürütme kararını verenlere göre çok daha küçük bir oranda kalmaları şaşırtıcı olmamalıdır. Bu nedenle de milyonlarca kadının bir yandan mesleki açıdan üzerlerine aldıkları sorumlulukları yerine getirmeye, kendi sosyal ve ekonomik fonksiyonlularını ispatlamaya, bir yandan da ailelerine ilişkin sorumluluklarını aksatmamaya, her ikisini birlikte yürütüp "... birleşmezi birleştirmeye çalıştıklarını..." (27) söylemek hatalı olmayacaktır.

2. EVLİ - ÇALIŞAN KADIN VE EVE / İŞE AİT NORMATİF ÖNCELİK SORUNU

'Evlü / çalışan kadın gerçeği' ile karşı karşıya gelen bu aşamada sözü edilen gerçeğin içinde kadının birbirinden çok farklı ve birbirine rakip iki ayrı alanın görev, sorumluluk, talep ve beklentilerini uzlaştırma çabası yatmaktadır.

Adı geçen kadınlar “evin bireyin kişiliğini biçimlendiren en önemli öğelerden biri olduğunun farkındadırlar. Kocalarını sevmekte ve çocuklarının çok iyi yetişmesini istemektedirler. Fakat aynı zamanda evin dışında, yararlı bir amaç için akıllarını kullanacakları bir disiplinde çalışma kapasitelerinin olduğunun da farkındadırlar. Ama bunların hepsinin üstesinden nasıl gelip hem iyi bir eş, anne, ev kadını hem de iyi bir iş / meslek kadını olacaklarını ise bilmemektedirler” (28). Bu tür bir ikilem kadınlara ilişkin normatif öncelik sorununun varlığını kanıtlamaktadır.

Eşi ile çocuklardan oluşan bir aileye ve bir işe / mesleğe sahip kadınlar tarafından yaşanıldığı varsayılan normatif öncelik sorunu, “iki farklı aktivite sisteminin beklentilerinin altında yatan değerlerin birbirine zıt olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. alışan kadınlardan aynı zaman dilimleri içinde, normatif olarak beklenen önceliği ailelerine vermeleri istenildiği gibi, kendi iş / mesleklerine de o alanın değerleri doğrultusunda bağlanmaları beklenilmektedir” (29). Bu çerçevede adı geçen ‘bağlılık’ (commitment) kavramı önem kazanmaktadır. Kadın ve erkekler arasında, aile ve işe olan bağlılık ile buna ilişkin mekanizmalarda bir farklılık bulunup bulunmadığının, normatif öncelik sorunu ve sonrasında yaşanan rol çatışmasında açıklayıcı bir faktör olabileceği varsayımı, bu konudaki çalışmaların önemsenmesini sağlamıştır. Bağlılığa ilişkin araştırmalarda, kadın ve erkekler arasında işe ve aileye olan bağlılıkta bir farklılık bulunduğu varsayımından hareketle, bu farklılığın irdelenmesinde şu üç noktanın üzerinde durulmaktadır: a) Ücretli iş ve aile alanlarındaki deneyimlerin, yatırımların kayıp ile kazançların birikimci etkisi, b) kadın ile erkek için mevcut olan ve aile ile ücretli iş yoluyla elde edilen fırsatlar, c) yetişkin yaşamı için toplumda var olan normatif zorunlulukların, kadınlar ve erkekler tarafından içselleştirilme ve sürdürülme yolları (30). Gerçekten de bu ve benzeri çalışmaların bulguları incelendiğinde sözü edilen bu faktörlerin, kadınlar ile erkekler için farklı şekillerde işlediği ve ortaya çıkan görünümün kadının aileye, erkeğin işe kanalize edildiğidir. Nitekim erkeklerin hiç endişe duymaksızın, ailelerine olmadığı kadar işlerine bağlılık gösterdikleri, hatta göstermeleri gerektiği toplumsal bir normdur. Bu nedenle de genellikle erkeğin ailesel ve mesleki yükümlülükleri arasında bir normatif öncelik sorunu yaşadığı varsayılmamaktadır (31).

Çalışan evli kadınların eve ve işe ait rollerini yerine getirme sürecinde yaşadıkları varsayılan normatif öncelik sorunu, bu iki alana ait "normatif beklentilerin çatışmasıdır ve normatif konsensusun boşluğunda ya da normatif bir istikrarsızlık durumunda daha da keskinleşebilmektedir" (32). Toplumda adı geçen bağlılığa ilişkin normatif beklentiler, bireylerin sahip oldukları statüler ve onlara bağlantılanmış olan rol setleri içinde bulunan oynanması gerekli roller aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Çalışan kadının sahip olduğu bu iki alana ait statülerin rol setlerindeki kişilerin, kadının rollerine ilişkin normatif beklentileri, bir gerginlik yaratma potansiyeline sahiptir. Sözü edilen aktivite sistemlerinden bir tanesi, normatif olarak diğerlerine atfedilmiş olan zaman ve eforu, statüsünü işgal edenden talep ettiğinde, birey Merton anlamında bu statüyü, zamanı ve eforu talep edilen statüye bağlantılandırmakta (status articulation) zorlanacak ve bir normatif öncelik sorunu yaşayacaktır (33). İki aktivite sistemi arasında yapılması gerekli bir seçim söz konusu olduğunda, seçim kültürel bir kalıba göre yapılmaktadır. Bu ise kadının önceliği ailesine vermesi gerektiği üzerine olan mevcut geleneksel kültür kalıplarının egemenliği (cultural mandate) doğrultusunda olmaktadır. Kadın çalıştığında onun önceliği ailesine vermesi beklenilmektedir (34). Fakat çalışan kadından aileye bu tür bir bağlılık beklendiğinde, bu durum mesleki alandaki bir gerginliğin kaynağı olacaktır. Çünkü kadının mesleki statüsü içinde yer alan rol setindeki bireyler de kadının yükümlülüklerini yerine getirememesi nedeniyle rahatsız olacaklar ve bu kadına da yansıtacaktır (35). Bu yansıma ise rol çatışması olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının tercihinin iş / meslek alanı olması durumunda ise aynı tür rahatsızlık ailede yaşanacak; kadının rol setini oluşturanlar aynı gerginlik durumunu yaşayacak ve kadına bunu yansıtacaklardır. Bu bağlamda ortaya çıkan çatışma, bireysel temelde görünmekle birlikte kadının kendisinin değil, bir aktör olarak kadının bağımlılığı üzerinde taleplerde bulunan iki aktivite sisteminin çatışmasıdır (36). Bu aktivite sistemlerinin talepleri ise toplumun gelişme dönemlerinde özellikle de hem 'yeni' hem de 'eski' toplumsal norm ve değerlerin birarada bulunduğu, normatif bir belirsizlik durumunda daha da çatışabilmekte ve kadın sıklıkla normatif öncelik sorununu yaşayabilmektedir.

Toplumda sözü edilen normatif bir belirsizlik durumu ile kadına ilişkin görev ve sorumluluklarda birbirine denk düşmeyen değer ile tutumların varlığı, farklı aktivite alanları arasında bir soruna sebep olduğu gibi, kadının ayrı ayrı sahip olduğu statülerin rol setlerindeki de (kadının) rolünün uygun davranışına ilişkin farklı ve bazen çatışan beklentilere sahip olmalarının da nedenidir. Kadının farklı rol setlerinde yer alanların, ondan farklı sosyal pozisyonlarla, farklı kültürlenme sonucu birbirinden farklı çıkar, değer ve tutumlara sahip olmaları, bu tip istikrarsızlık gösteren toplumlarda bu alanda çatışan beklentilerde bulunmalarına imkan vermektedir. Bu beklentilerin daha iyi açıklanabilmesi için çalışan / evli kadına ilişkin evlilik, ev işi, çocuk, sahip olunan iş / meslek gibi somut görünüşler üzerinde konunun derinleştirilmesinde yarar vardır.

Daha önce de söylenildiği gibi iş genelde aileyi, özelde de evlilik ilişkisini biçimlendiren bir niteliğe sahiptir. Artık hem kocalar hem de eşleri çalışmakta ve evlilikleri ile benzer, hatta yarışan bir takım talepleri olan iş / meslekleri bulunmaktadır. Bu noktada evlilik, kısmen eşlerin bireysel iş kariyerlerini biçimlendirirken, görelilik olarak da karılığa ve kocalığa ilişkin geleneksel rollerin başkalaşmasında ya da değişmesinde etkili olabilmektedir. Aile yaşamına ve örgütlenmesine ilişkin ilk bilgiler, kişilerin kendi ana - babalarına ilişkin gözlemlerinden oluştuğundan kişilerin kendilerini akrabalarından daha çok aileleri ile karşılaştırdığı ve bu ailelerin de, karı ve kocalar için açıkça belirlenmiş ve geleneksel roller ile beklentilere sahip oldukları genel geçer bir bilgi şeklinde kabul edilmektedir (37). Bu nedenle de evli çiftler kendi görev ve sorumlulukları ile bunları yerine getirme performanslarını genelde kendi anne babaları ile karşılaştırmakta ve referans olarak onları almaktadırlar (38). Bu karşılaştırma ise kadınların normatif öncelik sorunu yaşama olasılığını güçlendiren bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu etken kadınların aile yaşamına ilişkin üstlendiği her rol için geçerliliğini koruyabilmekte fakat kadının sosyo - ekonomik konumu, aldığı eğitim ve sahip olduğu iş / mesleğe göre kendi içinde bir derecelenme göstermektedir. Bu ise çift iş / meslekli aileler (eşler) için aile ve evliliklerine ilişkin örgütlenme düzeyinde bir değişime uğradıklarının da kabulünü getirmektedir. Çünkü bir çatışma olasılığından bahsetmek bile değişimin varlığını ispatlamaktadır. Fakat değişimle birlikte

gelen belirsizlik ve değişmenin norm ve değerler üzerinde olan etkisinin çok yavaş olması, kadınların aile rollerine verdikleri önemi hala güçlü kılmaktadır.

Şu andaki formu içinde ev ve iş yerinin ayrımı ile ortaya çıkan ve evin, malların üretiminden ziyade bir tüketim yeri olmasını sağlayan süreç içinde oluşan 'ev işi' artık 'gerçek bir iş' şeklinde görülmemekte (39) ve 'kadın işi' olarak kabul edilmektedir. Bu görüş, 'kadının yeri evidir' i savunan norm ve değerlerle, kadının ev dışında ücretli bir işte çalışma gerçeği arasında bir boşluk bulunması (40) nedeniyle varlığını sürdürmekte ve hala kabul görebilmektedir. Adı geçen durumun somut sonuçları da bulunmaktadır: Toplumun geneli ile özelde kadınların kocaları, ekonomi piyasasında iş veren konumunda bulunanlar ve getirdikleri sosyal politikaların içeriği ile hükümetler de, eve ait işler ve çocuk bakımından başlıca sorumlu olarak kadını görmektedirler (41). Çalışan kadınların evlerinde, eve ilişkin işlerin yerine getirilmesinde işten tasarruf sağlayan elektrikli aletlerin kullanımı, hazır yiyecekler, aile büyüklüğü ortalamasının düşmesi, başka bir kişinin yardımından yararlanma gibi olasılıkların varlığı, bu işlere harcanan zamanı azaltsa da bu görevler yine 'kadın işi' olarak kalmaya devam etmektedir (42). Bu görünüm altında evlilikte, eşler arası işbölümünün ve işlerin paylaşımının niteliğini anlamada, kimin ne iş yaptığına ek olarak, o işin yapılmasını güvence altına alma sorumluluğunu kimin taşıdığı da önem kazanmaktadır. Temelde bunun sorgulandığı araştırmalarda, paylaşımda genelde erkeklerin, eşlerinin yardımcıları oldukları ve sorumluluğu kadınların taşıdığı gözlenmektedir (43).

Sorumluluğun temelde kadında bulunduğu kabul edilen bir başka önemli rol ise 'annelik' tir. Toplumun sahip olduğu norm ve değerler doğrultusunda, kadınlar dışarıda gelir getirici bir işte çalışsalar dahi, 'annelik' e ilişkin görev ve sorumlulukları hiç kimseyle paylaşmamaktadırlar. Annelik ve çocuğa ilişkin sevgisi ve bakımıyla ilgili görüşlerde 'içgüdü' kavramının önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki sonuçta bu davranışlar setinin zamana ve çevreye bağlı olmaksızın kadının doğasının bir parçası olduğuna kolaylıkla inanılır hale gelmiştir (44). Aslında bu görüşlerin ve değerlerin de altında, sosyal olanla doğal olanın karşılaşması ve biyolojik özelliklerin sosyal değerler tarafından yeniden biçimlendirilmesi yatmaktadır. "Üreme doğal olduğuna göre, hamileliğin (ve sonrasında da anneliğin) biyolojik ve fizyolojik

görüngülerine ancak belli bir annelik davranışlar setinin" (45) uygun düştüğü, toplumsal norm ve değerlerce tanımlanıp kabul görmüştür. Bu tanımlama ve onay, o toplumun içinde sosyalleşmiş, çalışan ve anne olan kadınlar için de geçerlidir.

Çalışan kadınların iş dünyasında kocaları ile eşit konumda bulunmaları, erkeklerin de ebeveynsel yükümlülüklerde kadınlar ile eşit konumda olmalarını gerektirmemektedir. Erkeklerin geçim sağlayan baba / koca rolünü, daha katılımcı bir baba rolüne doğru genişletip bir rol genişlemesine gitmeleri aslında yeni bir görünümdür. Fakat bir iş / meslek sahibi kadınların iş dünyasının değer ve tutumlarına öncelik verme yönündeki istemlerine rağmen (özellikle yüksek öğrenim almış meslek sahibi kadınlar) , erkeklerin ebeveynsel sorumluluk düzeyindeki konumlarının 'yardımcı' dan öteye geçmesini kolaylaştıracak norm ve değerlerin kabul görmemesi ya da toplumda yaygınlaşmaması nedeniyle, çocuğa ilişkin başlıca sorumluluk yine kadınlarda kalmaktadır (46). Bu nedenle de kadından bir tarafta çocukları büyürken 'orada olma' şeklindeki geleneksel annelik rolünü yerine getirmeleri beklenirken, diğer taraftan da bir işgücüne katılmalarıyla, buna ilişkin değer ve normları kabul ettikleri varsayıldığından potansiyel bir öncelik sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadınların bu konuda yaşadıkları en büyük sorunun çocuklarına ilişkin vicdan azabı ve suçluluk duygusu olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmaktadır (47).

Kendi yapılanması içinde çok keskin kurallar ile bunlara ilişkin değer ve tutumları barındıran çalışma yaşamı, bu paralelde kadından tam bir bağlılık beklemektedir. Bağlılığın derecesi kadının sahip olduğu iş / meslek temelinde değişebilmekte, masa başı bir iş yapan kadınlar ile kariyer gerektiren bir mesleğe sahip olanların yaşadığı öngörülen normatif öncelik sorunu arasında bir farklılık olduğu varsayılmaktadır. Bu anlamda, sahip olunan işin / mesleğin, zaman ve enerji taleplerinin, kadının diğer sorumluluk alanlarına taşması ve önceliği talep etmesiyle potansiyel bir gerginliği içinde barındırmaktadır (48).

Buraya kadar söylenenler kısaca değerlendirilecek olursa ortaya çıkan durum şudur: Kadınların 'geleneksel' olarak betimlenen aile rollerinin, toplumda yerleşik norm ve değerlerce desteklenmesi, onları 'vazgeçilmez' yapmakta ve başlıca sorumluluklar şeklinde görülmesini sağlamaktadır. Fakat

toplumda yaşanan değişmelere paralel yeni rollerin talep edilmesiyle, kadınların da bu talep içinde yer alması kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçle birlikte bireyler, özelde de kadınlar, toplum içinde yeterince tanımlanmamış ve oynanmalarına ilişkin belirli beklentilerin yapılaşmamış olduğu (49) rolleri oynamak durumuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Toplumda kişilerin işgal ettikleri statüleri temelinde oynamaları istenilen rollerin, (bireyden) beklenen örgütlü aktiviteler ve tutumlar setinden oluştuğu, bu beklentilerin kişinin bireysel deneyimleri ile kültürde bulunan uygun davranışa ilişkin idealler yoluyla ortaya çıktığı kabul edilirse (50), bunun yapılaşmamış ya da yeterince tanımlanmamış durumların birey için oldukça gerginlik verici olacağı tahmin edilebilir. Adı geçen durumun uzantısı olarak, 'yeni' ortaya çıkan rollere ilişkin değerler ve normların, kişilerin daha önceki statü ve rollerine ilişkin norm ve değerlerle uyuşmama durumu da aynı gerginliğe yol açacaktır. Bunun en güzel örneğini ise evli ve çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Bu örnekte görünen çatışma, statüleri bir bireyin işgal etmesi nedeniyle bireysel düzeyde görünmekle birlikte, statülerin kurumsal bir aktivite sistemi içinde yer almasıyla birlikte aslında bu, iki aktivite sistemi arasındaki bir çatışma olmakta ve birey açısından normatif öncelik sorunu toplum açısından bir toplumsal yapı sorununu gündeme getirmektedir. Bu noktayı özellikle vurgulayan Merton' a göre, bireyin farklı statülerini bağlantılandırma noktasında yaşadığı varsayılan rol çatışması, bireyin statüsünde yer alanların, bireyden hem çalışan taleplerde bulunmaları hem de bireyin ister istemez bunlardan birine ya da her ikisine tam anlamıyla yanıt verememesi sonucunda bir gerginliğe yol açması nedeniyle yapısal bir sorundur (51). Bu tür gerginliklerin, yaşandıkları alana göre değişen makro ve mikro boyuttaki sonuçlara sahipliği de yine aslında sorunun toplumsal yapı kaynaklı olduğunun bir göstergesidir. Örneğin, kadına ilişkin sözü edilen normatif öncelik sorunu ve sonrasında yaşanan çatışmayla aile ve çalışma ortamında yaşanan sosyal huzursuzluklar sonucu, iki aktivite sistemine ilişkin değer ve tutumlar, kadınların aile dışı rollere ilişkin seçimlerini kısıtlamaları, mesleklerin de kadının mesleki doğrultuda cinsiyet temelinde kabul edilmesine yönelik sınırlandırmaları nedeniyle olduğu gibi korunmakta (52) ve kadınların kendileri için temel önceliğin 'aile' olduğu şeklindeki kültürel kalıp varlığını sürdürmektedir.

3. TÜRKİYE' DE ÇALIŞAN KADIN

Evli ve gelir getirici bir işte çalışan kadınların Türk toplumundaki konumunu betimleme ve sorgulama konusunda fazla sayıda ve doyurucu nitelikte bir çok çalışma yapılmış olması sevindiricidir. Bu çalışmalarda Türk kadınının çalışma yaşamına atılmasının tarihçesi ve bunu sağlayan sosyal, ekonomik ve siyasal faktörler incelenmekte ve günümüze değin gelen bir süreç içinde kadınların sahip oldukları eğitim, iş ve mesleki dağılımları ortaya konmaktadır.

Yukarıda sözü edilen çalışmalardan elde edilen verilerin ışığında, Türk toplum yaşamındaki kadın profili ise şöylece özetlenebilir: Batı toplumlarında Endüstri Devrimi, kadının gelir getirici bir işle tanışmasının başlangıcı sayılırken, Dünya Savaşları ve özellikle II. Dünya Savaşı, kadınların ekonomik alana girişinin en önemli ivmelerinden birini oluşturmuştur. Bir endüstri devrimi yaşamayan Türk toplumunda ise, 1900' ler öncesinde kadınlar çok kısıtlı ve küçük sayılarda çalışma yaşamıyla tanışmışlarsa da, Batı toplumlarına benzer bir şekilde 1900' lerin ilk yarısında, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları' yla erkek nüfusunun azalması ile ekonomik koşullara paralel, kadınların daha büyük oranlarda çalışma hayatıyla tanıştıkları görülmektedir (53). Bu dönemde kadınlar, fabrikalarda vasıfsız düz işçi olarak çalıştıkları gibi, postahanedede memur, sağlık alanında hastabakıcı vb. gibi işlerde istihdam edilmişlerdir. Ancak ücretli işgücüne katılımları kapitalist ülkelerin altındadır. Bununla birlikte sosyo - ekonomik yaşantının dışında tutulan kadınlar için bu tür bir atılım oldukça dikkat çekicidir. Fakat savaşlar süresince ekonomik yaşamda kendilerine tampon bir işlev atfedilen kadınlar, savaş sonrasında geleneksel rollerine geri dönmüşlerdir (54).

Cumhuriyet Dönemi' nde özelde kadına ilişkin getirilen yenilik ve reformlar, bu konuda bir ilerleme olarak değerlendirilse de somutta gerekli sosyal ve ekonomik temellerden yoksun olduğu için kadınların hem çalışma yaşamına girmesinde hem de onların sosyo - ekonomik koşullarını iyileştirmede başarı sağlayamamıştır (55). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik ve

sosyal temelli; endüstri toplumlarıyla ilişki, ticaretin artması, endüstriyel üretimde ilerlemeler, eğitim, hukuk açısından kadına tanınan daha eşitlikçi haklar gibi gelişmelerle sosyal refah düzeyi artmış, kadının statüsünde görece iyileşmeler olmuştur. Ancak hiç kuşkusuz bu değişimler, kadının gerek meslek edinme ile işgücüne katılma ve gerekse eğitim düzeyi açısından erkekle eşit konuma ulaştığı anlamına gelmemelidir. Az gelişmiş tarımsal yapı, aile emeğine dayalı geçimlik tarım, ilkel veya emek - yoğun tarım teknolojisinin beraberinde sürüklediği sosyal ve kültürel düzeydeki geleneksel yapılanmalar ağırlıklı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu ortam ise kadının statüsü açısından cinsiyete dayalı işbölümünün sürekliliğine katkıda bulunmuştur (56). Fakat 1950' lerden başlayarak bir endüstrileşme sürecine girilmesi ve 1960' lardan bu yana da planlı bir kalkınma stratejisi izlenmesi, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde kadın işgücüne talebi arttırmıştır (57).

Türkiye' de 1992 yılında 12 yaş ve yukarı kadın nüfusu yaklaşık 20 milyondur. Türkiye genelinde bu kadınların işgücüne katılım oranı ise %31.4 olmakta, bu oran kentsel yerleşim birimlerinde %15.7' ye kadar düşmektedir. Bunun nedeni ise kentlerde çok az sayıda kadının ev dışında çalışma yaşamına girmesi, kırsal kesimde ise tarlada ev - içi ekonomisinde üretime katıldığından daha fazla sayıda kadının çalışıyor görünmesidir (58). Kentlerde bu oranın azlığının nedeni (%15.7), sınırlı sayıda yeni iş olanağının yaratılması ve bunların da öncelikle erkekler tarafından doldurulmasıdır. Çünkü kadınların dışarıda gelir getirici bir işte çalışmaları ve meslek sahibi olmaları kabul görmemekte, buna ek olarak kadının okuma - yazma, mesleki formasyon gibi sahip olduğu nitelikler de işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılayamamaktadır. İşgücüne katılan yaklaşık 6 milyon kadından 423 bininin lise, 344 bininin yüksek okul ve fakülte mezunu olması da yukarıda söylenenleri destekler görünmektedir (59). Tablo 2' de görüldüğü üzere, Türkiye genelinde, kentsel yerleşim birimlerinde 1.443 .907 kadın istihdam edilmekte ve bunun %64.24' ü ücretli + maaşlı olarak çalışmaktadır (60). Bu grubun kentsel yerleşim birimlerinde %19.28'i idari personel, %18.88' i ilmi, teknik eleman, %24.7' si de tarım dışı üretim (endüstri) faaliyetlerinde çalışmaktadırlar (61). Kamu sektöründe maaşlı olarak çalışanların ise yaklaşık üçte biri (%30' u) kadın olmakta ve bunlar da sırasıyla eğitim ve

Tablo 2: İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları

	Türkiye	Geneli	Kentsel	Yerleşim
	Sayı	%	Sayı	%
Ücretli + Maaşlı	1 193 775	19.18	927 651	64.24
Geçici işçi, yevmiyeli	210 059	3.37	93 427	6.47
İşveren	17 054	0.27	15 088	1.04
Kendi hesabına	636 483	10.22	188 063	13.02
Ücretsiz Aile İşçisi	4 165 713	66.93	219 678	15.21
Toplam İstihdam	6 223 084	100.00	1 443 907	100.00

Kaynak: DİE, Hane Halkı İşgücü Anket Sonuçları, Nisan - 1994

öğretim, genel idare ve sağlık hizmetlerinde yoğunlaşmaktadır (62). Türkiye' de kadın işgücünün niteliği konusunda yapılan bir çalışmaya göre, kadınların işgücüne katılım oranları sürekli olarak düşmekte (1955 yılında 15- 64 yaş kadın nüfusunun %77' si işgücüne dahilken, 1990' da bu oran %39' a inmiştir.), kadın işgücü "genç" niteliği taşıması nedeniyle işgücü piyasasının düzenli ve kalıcı bir ögesi olamamaktadır. Bu nedenle Tablo 3' de de görüldüğü gibi, kadın işgücünün tarım hariç diğer sektörlerde çok düşük oranlarla temsil edilmesi, onların hem daha az beceri ve sorumluluk isteyen rutin işlerde çalışmalarını hem de buna paralel gelirlerinin düşük olmasını açıklamaktadır (63). Çalışan kadınların tekdüze ve kariyer yapmaya kapalı işlerde yoğunlaşmalarının bir nedeni olarak kabul edilen yetersiz eğitim ve beceri düzeyi yanında bir başka neden de araştırmanın konusunu oluşturan geleneksel rol ayrımının kadının ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte hemen değişmemesidir. Buna paralel gelişmiş ülkelerdeki kadınlar bile hala bu rol ayrımının baskısını hissettiklerinden çoğunlukla aileye ilişkin rollerini oynamalarına imkan veren yarım günlük ya da fazla bir çabayı gerektirmeyen tekdüze işleri tercih etmektedirler (64).

Görüldüğü gibi Türk toplumunda çalışan kadına ait veriler, kendi içinde oldukça yüksek görünmesine rağmen, toplam kadın nüfusuyla karşılaştırıldığında oldukça düşük seyretmektedir. Toplumda oluşan sosyo-kültürel yapı değişikliklerinin, kadının ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte doğan yeni durumlara uyum sağlayamaması, çalışan insanın sorunlarından biraz

Tablo 3: İstihdam Edilen Kadınların Meslek Grubuna Göre Dağılışı

	Türkiye Geneli		Kentsel Yerleşim	
	Sayı	%	Sayı	%
İlimi ve teknik eleman, profesyonel meslek sahipleri	350 428	5.63	272 654	18.88
Müteşebbis,direktör ve üst kademe yönetici	19 126	0.30	19 126	1.32
İdari personel vb çalışanlar	315 777	5.07	278 488	19.28
Ticaret ve satış personeli	145 105	2.33	131 399	9.10
Hizmet sektörü çalışanları	197 209	3.16	166 770	11.54
Tarım, hayvancılık, orman çalışanları	4 623 905	74.30	205 972	14.26
Tarım dışı üretimde çalışanlar	554 637	8.91	356 367	24.68
Meslekleri tayin edilemeyenler	16 897	0.27	13 131	0.90
Toplam İstihdam	6 223 084	100.00	1 443 907	100.00

Kaynak: DİE, Hane Halkı İşgücü Anket Sonuçları, Nisan - 1994

daha farklı denebilecek "çalışan kadının sorunları" nı gündeme getirmiştir (65). Ortaya konan yüzdelerin yıldan yıla bir artış göstermesine rağmen, çalışan kadınların sorunlarının çok daha hızla arttığı da artık kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle de, kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlara kamuoyunun dikkatinin çekilmesi, her şeyden önce kadının kendisinin bu sorunların nedenleri üzerinde durması ile birlikte, bu sorunların çözümü kadar, genel olarak toplumun kadından yana bir dönüşüm içine girmesi için bir güç ve etkinlik ortaya koyması (66) gerekli olacaktır.

REFERANS NOTLARI

- 1) T. Brenner, B. Laslett, 'Social Reproduction And The Family', The Social Reproduction of Organization And Culture, Edit by: U. Himmelstrand, Sage Pub., USA - 1986, s: 118 - 119
- 2) J. T. Mortimer, G. Sorenson, 'Men, Women, Work And Family', Women In The Work Place: Effects on Families, Edit by: K. M. Borman, D. Quarm, Ablex Pub. Cor., USA - 1987, s: 139 - 140
- 3) J. T. Mortimer, G. Sorenson, a.g.e., s: 140
- 4) J. T. Mortimer, G. Sorenson, a.g.e., s: 140 - 141
- 5) S. Cosntz, P. Henderson, 'Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği', Kadının Görünmeyen Emeği, Der.: G. Savran, N. Turan, Kardelen Yay., İstanbul - 1992, s: 22
- 6) T. Brenner, B. Laslett, a.g.e., s: 124
- 7) N. Walock, Women And The American Experience, A. A. Knoff Inc., New York - 1984, s: 462 - 463
- 8) L. Segal, 'Aileyi Parçalayacak mıyız?', Toplum Bilim, Bahar 88, Birikim Yay., İstanbul - 1988, s: 62
- 9) M. Johnson, a.g.e., s: 28 - 29
- 10) C. Oppong, K. Abu, A Handbook for Data Collection And Analysis On Seven Roles And Statues of Women, 1985' den Akt.: N. Çelebi, Bağımsız İş Yeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri, T. C. Başb. Kadın ve Sosyal Hizm. Müş. Yay., Ankara - 1993, s: 14
- 11) H. Z. Lopata, 'Women' s Family Roles In Life Course Perspective', Analyzing Gender, A Handbook of Social Science Research, Edit by: B. B. Hess, M. M. Ferree, Sage Pub., USA - 1987, s: 178 - 179
- 12) H. Z. Lopata, a.g.e., s: 200
- 13) N. Çelebi, Bağımsız İş Yeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri, a.g.e., s: 15
- 14) H. Z. Lopata, a.g.e., s: 201
- 15) H. Z. Lopata, Occupation: Housewife, Oxford Univ. Press, New York - 1971, s: 3 - 4

- 16) R. R. Clayton, The Family, Marriage And Social Change, D. C. Heath Comp., USA - 1979, s: 452 - 453
- 17) H. Z. Lopata, 'Women' s Family Roles In Life Course Perspective', a.g.e., s: 39
- 18) F. Mc Veigh, A. Shostack, Modern Sociological Problems, Holt Riehart and Winston Comp., USA - 1978, s: 156 - 157
- 19) R. Liljeström, 'Gender Systems And The Family', The Social Reproduction of Organization And Culture, Edit by: U. Himmelstrand, Sage Pub., England - 1986, s: 132 - 133
- 20) R. Jallinoja, 'Women Between The Family And Employment', Changing Patterns of European Family Life, Edit by: K. Boh, M. Bak, Routledge Pub., USA - 1990, s: 96 - 97
- 21) E. Dahlström, R. Liljeström, 'The Family And Married Women at Work', The Changing Roles of Men And Women, Edit by: E. Dahlström, Beacon Press, USA - 1971, s: 26 - 27
- 22) E. Dahlström, R. Liljeström, a.g.e., s: 27
- 23) R. Goffee, R. Scase, Kadınlar İş Başında, Çev.: A. Fethi, Eti Ktb., İstanbul - 1992, s: 17 - 18
- 24) R. Goffee, R. Scase, a.g.e., s: 18
- 25) R. Goffee, R. Scase, a.g.e., s: 18
- 26) R. Goffee, R. Scase, a.g.e., s: 19
- 27) G. Spieb, 'Kadın ve Erkeğin İkiye Bölünmüş Yaşamları', Alman Kültür Merkezi - Ege Sosyoloji Sempozyumu, Basılı Tebliği, s: 111
- 28) A. Montagu, a.g.e., s: 184
- 29) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 490
- 30) D. D. Bielby, W. T. Bielby, 'Women' s And Men' s Commitment to Paid Work And Family', Women And Work: An Annual Review, Volume: 3, Edit by: B. A. Gutek, A. H. Stromberg, Sage Pub., USA - 1988, s: 298
- 31) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 492
- 32) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 493
- 33) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 494
- 34) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 493
- 35) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 493

- 36) R. L. Coser, G. Rokoff, a.g.e., s: 494
- 37) R. Hertz, *More Equal Than Others*, Univ. of California Press Ltd., USA - 1986, s: 53 - 54
- 38) R. Hertz, a.g.e., s: 54
- 39) A. Giddens, a.g.e., s: 176
- 40) P. Abbot, C. Wallace, *An Introduction to Sociology*, Routledge Pub., USA - 1992, s: 121
- 41) P. Abbot, C. Wallace, a.g.e., s: 122
- 42) S. Yeandle, *Women's Working Lives*, Tavistock Pub., England - 1984, s: 21
- 43) P. Abbot, C. Wallace, a.g.e., s: 86
- 44) E. Badinter, *Annelik Sevgisi, 17. y.y.' dan Günümüze Bir Duygunun Tarihi*, Çev.: K. Çelik, Afa Kadın Ser., İstanbul - 1992, s: 9 - 10
- 45) E. Badinter, a.g.e., s: 10
- 46) R. Hertz, a.g.e., s: 131 - 132
- 47) T. Apter, 'Why Women Don't Have Wives', *Professional Success And Motherhood*, The Mac Millan Press, Hong Kong - 1986, s: 110
- 48) J. T. Mortimer, G. Sorenson, a.g.e., s: 139
- 49) N. Çelebi, *Bağımsız İş Yeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri*, a.g.e., s: 17
- 50) E. W. Burgen, H. J. Locke, *The Family From Traditional to Companionship*, D. Van Nostrand Comp., USA - 1971, s: 236
- 51) R. Merton, *Social Theory And Social Structure*, The Free Press, New York - 1968, s: 425
- 52) R. Merton, 'Role Set', a.g.e., s: 495
- 53) F. Tayanç, T. Tayanç, *Dünyada ve Türkiye' de Tarih Boyunca Kadın*, Tan Yay., 1981; G. Kazgan, *Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo - Ekonomik Statüsü*, T.S.B.D. Yay., 1982; E. Doğramacı, *Türkiye' de Kadının Dünü ve Bugünü*, İş Bnk. Yay., 1992
- 54) Ü. Oskay, *Çalışan Kadının Türk Toplum Yaşamında Konumu*, Y. Tebliğ, Alman Kültür Merkezi - Ege Sosyoloji Sempozyumu Basılı Tebliği, s: 74
- 55) G. Kazgan, 'Türk Toplumunda Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo - Ekonomik Statüsü', *Türk Toplumunda Kadın*, Der.: N. A. Ünat, T.S.B.D. Yay., Ankara - 1982, s: 139

- 56) Ü. Oskay, a.g.e., s: 75
- 57) G. Kazgan, a.g.e., s: 139 - 140
- 58) D.İ.E., Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları, Nisan - 1992' den Akt.: M. Koray, A. Topçuoğlu, Sosyal Politika, Ezgi Ktb., Bursa - 1995, s: 201
- 59) M. Koray, A. Topçuoğlu, a.g.e., s: 201
- 60) D.İ.E., Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları, Nisan - 1994
- 61) D.İ.E., Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları, Nisan - 1994
- 62) M. Koray, A. Topçuoğlu, a.g.e., s: 202
- 63) Y. Ecevit, 'Türkiye' de Kadın İşgücünün Marjinalliği', Bülten, Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı, Sayı: 11, Nisan - 1992, s: 15 - 16 - 17
- 64) G. Budak, H. Z. Doğan, H. Harlak, 'Çalışan Kadınların Sorunları: Bir Toplumsal Değişme Araştırması', Aile ve Toplum, Sayı: 1, Cilt: 1, Yıl: 1, Mart - 1991, s: 85
- 65) G. Budak, H. Z. Doğan, H. Harlak, a.g.e., s: 85
- 66) M. Koray, A. Topçuoğlu, a.g.e., s: 203

II. KISIM: UYGULAMALI ÇALIŞMA

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEM

1. DENENCELER

Bir önceki kısımda tartışılan kuramsal çözümler temelinde araştırmada test edilmeye çalışılacak denenceleri şu şekilde ifade etmek mümkündür;

Gerek ülkemizde gerekse de yabancı literatürde, çalışan kadınlara ilişkin araştırmalardaki ortak nokta kadının ev dışında gelir getirici bir işte çalışmasına rağmen, geleneksel olarak ona atfedilmiş annelik, eşlik, ev kadınlığı rolleri açısından dikkate değer bir değişim bulunmadığı ve kadının hala bunlardan başlıca sorumlu kişi görüldüğüdür (1).

Evli kadınların gelir getirici bir işte çalışmaya başlamasıyla birlikte, daha önceki rollerinden farklı olarak, toplumsallaşmaları süresince içselleştirmedikleri ve toplum tarafından henüz tam anlamıyla tanımlanmayan ve yerine getirilmesine ilişkin beklentilerin henüz yeterince yapılaşmamış olduğu bir rolü (çalışma rolü) oynamak durumunda kalmaktadırlar. Bu görünüm çalışan kadınlara ilişkin birbirine bağlı iki denencenin kurulabilmesini sağlamaktadır.

İlki, çalışan kadınların kendilerine atfedilen geleneksel rollerine ek olarak çalışma yaşamının rol ve sorumluluklarını da kabul etmeleriyle kendilerine ait bir rol genişlemesinin (rol expansion) beklenilmesidir.

Araştırmanın ikinci denencesi ise çalışan kadınların içine girdikleri çalışma ortamının kendilerine yüklediği roller ve onlara ilişkin içselleştirdikleri değer, tutum ve normlar ile geleneksel rollerine ilişkin içselleştirdikleri değer, tutum ve normların birbirleriyle zıtlaşan beklentilerle karşı karşıya kalmasının,

kadının normatif öncelik sorunu ve rol çatışması yaşama olasılığını gündeme getirmesi beklenilmektedir.

Toplumların karmaşıklaşma düzeylerine paralel olarak, kişilerin eğitim ve öğretim fırsatlarından yararlanma olanaklarının artması ile birlikte, çeşitli iş kollarının eğitilmiş eleman isteklerinde de bir artış söz konusu olmuştur. Bu nedenle de kişinin aldığı eğitimin ve öğrenimin düzeyi, edineceği meslek ve tutacağı işi belirlemede oldukça etkin olmaktadır. Edinilen meslek ve tutulan işin kişinin geliştireceği değer, tutum ve davranışlarda bir farklılık oluşturma beklentisi temelinde araştırmanın sonuncu denencesi ise şöyle ifade edilebilir;

Profesyonel meslek sahibi kadınlar ile, mesleki bir formasyon almamış, masa başı işi yapan kadınlar arasında, yaşadıkları varsayılan normatif öncelik sorunu ve rol çatışmasının yoğunluk derecesi ve bunun ortaya çıkma nedeninde bir farklılık olması beklenilmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLILIKLARI

Geçmiş yıllardan günümüze aile yapısında, eşler arasındaki ilişkilerde ve özellikle de kadının rolüne ilişkin olarak bir takım değişimler süregelmiştir. Bu değişimlerden bağımsız olamayacağı düşünülen kadınların işgücüne katılımı ise konuyla ilgilenenlerin dikkatini çalışma yaşamı ve aile arasındaki ilişkiye çekmiştir. Bu temelde yapılan araştırmalarda, çalışma yaşamının aileyi, ailenin de çalışma yaşamını nasıl ve ne şekilde etkilediği konu edilmiştir. Ülkemizde ve yabancı literatürde de örnekleri olan bu çalışmalarda özelden kadının çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar ile (ücret, iş zamanı, terfi vs. gibi) , ailede yaşadığı sorunlar (ailesel görev ve sorumluluklarını yerine getirme olanağı, zaman, çocuklar vs. gibi) incelenmiştir (2). Bu araştırma da temelde bu iki toplumsal kurumu ele almakta, her ikisinin ortak üyesi olarak kadını kabul etmekte fakat konuya daha farklı bir perspektiften bakmaya ve kadının yaşadığı varsayılan sorunların adı konmaya çalışılmaktadır.

Bu doğrultuda getirilen bakış açısıyla sözü edilen sorunlar temelde rol çatışması olarak ele alınıp, oluşumuna yardımcı olabilecek süreçlerin incelenmesi cinsiyet rolleri temelinde irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısıyla, günümüze dek varlığını sürdüren ve hala da çok aktüel olan bir tartışmanın da

objesini oluşturan cinsiyetlere ilişkin rollerin belirlenimi ve bunun toplum içinde kadına ilişkin yansımaları, tartışmanın odak noktasını ve sonrasında oluşturduğu varsayılan rol çatışmasının varlığı ile nedenlerini ortaya koyma çabası da araştırmanın amacını oluşturmuştur.

Araştırmanın alan çalışmasının tek bir ilde yapılması ve sayı olarak sınırlı olması sonuçlar açısından ülke düzeyinde bir genelleme şansına sahip olmasını ve daha küçük ölçekli yerleşim yerlerinde oluşabilecek farklılıkları dikkate almasını engellemesi, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmakla beraber, elde edilen verilerin, bu konuda daha ileri boyutlarda çalışacaklara bir öngörü sağlayabileceği umudu, bu konudaki endişeleri biraz olsun azaltmaktadır.

3. ARAŞTIRMA ALANININ TANITIMI

Çalışmanın alan araştırmasının gerçekleştirildiği İzmir Türkiye 'nin üçüncü büyük metropol kenti olarak 1990 nüfus sayımına göre 2.694.770 'lik bir toplam nüfusa sahiptir (3). 1995 itibariyle 3.000.000 'un üzerine çıktığı tahmin edilen kent nüfusunun, 1990 verilerine göre yıllık artış hızı ise binde 34.03 'dür (4).

1990 verilerine göre İzmir' de iktisaden faal nüfus sayısı 1.080.346 'dır. Bu sayı içinde kadınların oranı ise %28.38 'ler düzeyindedir (5). Sözü edilen bu oranın işteki konumuna bakıldığında ise, Tablo 4 'de de görüldüğü üzere, İzmir genelinde ücretli çalışan kadınların oranı %48.14 'dür (6).

Tablo 4: İzmir'de İktisaden Faal Nüfusun İşteki Konumu (1990)

	Kadın Sayısı	Oran (%)
Ücretli	147 641	48.14
İşveren	2 016	0.66
Kendi hesabına çalışan	18 863	6.16
Ücretsiz aile işçisi	138 142	45.04
Bilinmeyen	23	0.007
Toplam	306 685	100

Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı - İzmir İli

İzmir' de iktisaden faal olan kadın nüfusun meslek grubuna göre dağılımında, ilmi ve teknik eleman ile profesyonel meslek grubunun oranı %10.21' leredir. İdare memurları kategorisinde yer alan ve büro memurları, kamu idare memurları ile steno, daktilo vb. gibi işlerde çalışan kadınların oranı ise %8.9 dolayındadır (7).

Tablo 5: İzmir'de İktisaden Faal Nüfusun Meslek Grubuna Göre Dağılımı

	Kadın Sayısı	Oran (%)
İlmi ve teknik eleman ile profesyonel meslekler	31 331	10.21
Müteşebbis, üst düzey yönetici	1 194	0.38
İdari Personel	27 132	8.84
Ticaret ve satış personeli	11 009	3.58
Toplam	306 685	100

Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı - İzmir İli (8)

Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında İzmir' de işgücünün konumu açısından ücretlilerin, mesleki dağılım açısından da, -araştırmanın amacı temelinde- hem profesyonel meslek sahipleri hem de idari personel grubu çalışanlarının İzmir' deki oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

4. ÖRNEKLEM VE ARAŞTIRMA TEKNİĞİ

Çalışmanın ana evresini İzmir Büyükşehir sınırları içinde yer alan evli, çocuklu ve gelir getiren bir işte çalışan kadınlar oluşturmuştur. Bu evren içinden Genel Nüfus Sayımı verilerinde belirlenen meslek gruplarından, çalışmanın modeline uygun bir örneklem grubu seçilmiştir. Bu seçimde çalışma grupları çalışmanın amacı doğrultusunda iki ayrı kategoriye ayrılmış ve hem çalışılan işe hem de kadınlara ilişkin bazı ölçütler temel alınmıştır. En genel anlamda gelir getirici bir iş olarak betimlenen bu gruplardan ilki ücretli profesyonel meslek sahibi kadınlardan oluşmaktadır. 'Profesyonel Meslekler' kavramı, literatürde çok farklı içerik ve anlamlarda kullanılmakla beraber,

çalışmada uzun bir eğitim ve deneyim süreci gerektiren bir mesleğin mensubu anlamında kullanılmaktadır. Profesyonel meslekler, mesleğe girişi ve yürütme kuralları belirli koşulları gerektiren, doktor, eczacı, mühendis gibi meslekleri içermektedir (9). Ücretli profesyoneller ise bu grubun, mesleklerini özel bir işyeri sahibi olmaksızın, belirli bir ücret karşılığında ve belirli saatler içinde çalışarak yerine getirenlerden oluşmaktadır.

Araştırmada ikinci grubu ise masa başı iş yapan ve memur olarak adlandırılanlar oluşturmaktadır. Memur kavramı burada hukuksal değil sosyolojik boyutlarda ele alınmaktadır. 657 sayılı yasaya tabi olanları içeren hukuksal boyutta ücretli profesyoneller de yer alabilmektedir. Ama çalışmada memur olarak alınan grup, özel ya da kamu sektöründe masa başı iş yapan ve yaptıkları ile öğrenim düzeyleri açısından ücretli profesyonellerden ayrılan niteliklere sahiplerdir (10). Fakat ilk grup gibi işlerini bir ücret karşılığı ve belirli saatler içinde yapmak ilk grup için kariyer yapmak, mesleğini icra etmek için çalışmanın önem taşıdığı varsayılırken, ikinci grup için gelir getirmenin daha ön planda olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk grup için 'meslek', ikinci grup için 'iş' sıfatı kabul edilmiş ve tablolarda bu şekilde kullanılmıştır.

Alan çalışmasının iki temel grubunu oluşturan ücretli profesyonel ile memurların, sahip oldukları farklı iş tanım ve niteliklerine rağmen, bazı temel benzerlikler taşımaları istenmiştir. Bu özellikler, her iki grupta çalışan kadınların evli olması, bu evliliğin en az iki seneyi doldurması ve çocuklarının olmasıdır. Alan çalışmasının örneklem grubunun oluşturulmasında, adı geçen özellikleri bünyesinde toplamış çalışan kadınlara ulaşmanın zorlukları da göze alınarak örneklem grubu 100 kişiden oluşturulmuş, bu sayı her iki gruba 50' şer kişi olarak bölüştürülmüştür. Araştırmanın amacı, her iki kesime ilişkin genellemelere ulaşmak olmayıp, bu şekilde kavramlaştırılan meslek / iş gruplarının yaşadıkları varsayılan normatif öncelik sorunu ve rol çatışmasının karşılaştırılması olduğu ve her denekle ayrıca enformel görüşme yapılacağı için, seçilen sayının önemli bir sakınca oluşturmayacağı düşünülmüştür.

Belirlenen 100 kişilik örneklem grubundan anket ve enformel görüşmeler aracılığıyla bilgi toplanması hedeflenmiştir. Denenceleri test etmeye yönelik, soru formu (11) bir pilot çalışmayla ön denemeye tabi tutularak, son şekline ulaşmıştır. Şubat - Mart 1994' de gerçekleştirilen çalışmada, anket

uygulanan her görüşmeyle ayrıca enformel görüşme de yapılmış ve böylece anket aracılığıyla elde edilen sayısal verileri destekleyici ve yorumlamada yardımcı olacak niteliksel bilgiler de elde edilmiştir.

Her iki örneklem grubunda yer alan kadınlara ulaşmada bu meslek ve işlere ilişkin sistematik kayıtların bulunmaması nedeniyle, bu kişilerin bulunduğu işyerlerine gidilerek, mümkün olduğunca yayılmış bir şekilde anket ve görüşme teknikleri, araştırmacının bizzat kendisi tarafından uygulanmıştır. Yine bu noktada aynı grup içinden, profesyonel mesleklerin ya da iş kollarının da olabildiğince çeşitlilik taşımasına özen gösterilmiş, örneğin, meslek üyelerinden doktor, mühendis, akademisyen, eczacı ya da memur grubundan daktilo, kütüphane memuru, sekreter gibi alanlar seçilmeye çalışılmıştır. Uygulanan anketler ile yapılan enformel görüşmelerin, araştırmacının bizzat kendisi tarafından yapılması, gerek anket, gerekse de görüşmelerde ortaya çıkabilecek hata ile sorunları önlemede yardımcı olmuştur.

REFERANS NOTLARI

- 1) Türkiye' de Kadın Olgusu, Der.: N. Arat, Say Yay., İstanbul - 1992; Türk Toplumunda Kadın, Der.: N. A. Ünat, T.S.B.D.Y., İstanbul - 1982; Türkiye' de Kadın ve Çocuk Emeği, F. Özbay, Birikim Yay., İstanbul - 1991; Bağımsız İşyeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri, N. Çelebi, T.C. Başb. K.S.H.M.Y., Ankara - 1993; Kadın Sorunu ve Türkiye' de Kamu Görevlisi Kadınlar, O. Çiftçi, T.O.D.A.İ.E. Yay., Ankara - 1982; The Changing Experience of Women, Edit by: M. Arnot, B. Bartels, G. Britain - 1987; Dual Career Families, R. and R. Rapoport, M. K. and Comp. Ltd., London - 1976; More Equal Than Others, R. Hertz, California Press, USA - 1986; Occupation: Housewife, H. Znaniecki, O.U. Press, New York - 1971
- 2) y.a.g.e.
- 3) DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçları
- 4) İzmir Stratejik Planı (1992 - 2007), İzmir Ticaret Odası, İzmir, 1993
- 5) DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İzmir İli
- 6) DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İzmir İli
- 7) DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İzmir İli
- 8) Meslek Grupları Dağılım Tablosu' ndaki verilerin tümü araştırma için gerekli olmadığından sadece görülen veriler alınmıştır.
- 9) E. Önen, Siyasal Katılım Açısından Orta Sınıflar (İzmir Örneği), Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., Basılmamış Doktora Tezi, İzmir - 1994, s: 88
- 10) E. Önen, a.g.e., S:88
- 11) Bknz. Ekler

2. BÖLÜM : ARAŞTIRMA BULGULARI

1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Çalışmanın alan araştırmasından elde edilen ve demografik veriler de dahil olmak üzere örnekleme oluşturan çalışan kadınlara ait tüm bulgular, araştırmanın amacı doğrultusunda, daha önceki bölümde değinildiği üzere çalışan kadınların temel mesleki ayrımı doğrultusunda karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Bu tür bir karşılaştırmayı alan çalışmasından elde edilen tüm verilere yaymanın, hem elde edilen verilerin daha iyi değerlendirilmesinde, hem de araştırmanın hipotezlerini test etmede yararlı olacağı düşünülmüştür.

1.1 Yaş Dağılımı

Çalışan kadınların yaş dağılımı incelendiğinde, araştırmanın amacı çerçevesinde her iki meslek grubu çalışanların, ayrılaştırılan iki farklı yaş aralıkları arasında 25 - 34 yaş aralığında daha yoğun bir oranda toplandıkları gözlenmiştir. Bu ise özellikle çalışmada araştırılan normatif öncelik sorununu yaşama olasılığının, hem mesleğe / işe yeni girmiş hem de yeni evli ve çocuklu

Tablo 6 : Meslek Grubuna Göre Yaş Dağılımı

Meslek Grubu	25 - 34	35 - 44	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	34 - 68.00	16 - 32.00	50 - 100.00
Memurlar	23 - 46.00	27 - 54.00	50 - 100.00
TOPLAM	57 - 57.00	43 - 43.00	100 - 100.00

kadınlarda daha yoğun olarak bulgulanabileceği beklentisiyle özellikle bu kadınların seçilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

1.2 Doğum Yeri

Araştırmada yer alan kadınların doğum yerleri, üç temel yerleşim birimi kent, ilçe, köy şeklinde ayrılaştırılıp, iki temel grup olan profesyonel meslek sahipleri ve memurlar şeklinde karşılaştırıldığında, ortaya çıkan görünümün, yüzdeler açısından birbirine çok yakın olduğu ve hem profesyonel

Tablo 7: Meslek Grubuna Göre Doğum Yeri

Meslek Grubu	Kent	İlçe	Köy	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	27 - 54.00	21 - 42.00	2 - 4.00	50 - 100.00
Memurlar	27 - 54.00	20 - 40.00	3 - 6.00	50 - 100.00
TOPLAM	54 - 54.00	41 - 41.00	5 - 5.00	100 - 100.00

meslek sahiplerinin hem de memurların yaklaşık yarısının kent kökenli, yarısının da çeşitli ilçelerde doğduğu görülmüştür. Kent kökenlilerin 28' i İzmir, 7' si Ankara, 4' ü de İstanbul doğumludur. Kent içinde, Balıkesir, Samsun, Diyarbakır, Mardin, Rize, Trabzon gibi çok çeşitli merkezler de yer almaktadır. Fakat ilçeler daha çok Ege Bölgesi' nde yoğunlaşmakta (Nazilli, Turgutlu, Çine, Germencik gibi) ve kentler gibi yaygın bir dağılım göstermemektedir.

Çalışan kadınların toplumsal kökenlerini araştırmada doğum yerleri kadar, yaşamlarını en uzun geçirdikleri yerin de önemli olacağı düşünülmüştür.

1.3 Yaşamın En Uzun Geçirildiği Yer

Yaşamın en uzun geçirildiği yerleşim yerinin, bireyin özellikle yetişme çağında içselleştirdiği değer, tutum ve davranışlarının niteliğini etkileyeceği beklentisiyle bu, çalışan kadınlara soru şeklinde yöneltilmiştir.

Çalışan kadınların yaşamlarını en uzun geçirdikleri yerler de yine kent, ilçe, köy şeklinde ayrılaştırıldığında, hem profesyonel meslek sahiplerinin hem de memurların %86 ve %84 gibi birbirine çok yakın oranlarda, en çok kentte kaldıkları görülmüştür. Bu oranlar aynı zamanda, ilçe doğumlu olanların da

Tablo 8: Meslek Grubuna Göre Yaşamın En Uzun Geçirildiği Yer

Meslek Grubu	Kent	İlçe	Köy	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	43 - 86.00	6 - 12.00	1 - 2.00	50 - 100.00
Memurlar	42 - 84.00	8 - 16.00	0	50 - 100.00
TOPLAM	85 - 85.00	14 - 14.00	1 - 1.00	100 - 100.00

doğduktan kısa bir süre sonra kente geldiklerini ve her iki grubun da kentsel değer ve tutumları içselleştirme olasılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bu noktada, kentlerin de kendi aralarında oldukça farklı niteliklere sahip olması, başka bir deyişle İstanbul ile Diyarbakır' ın kentsel değerleri edindirme açısından aynı kategoride yer almadığı da unutulmamalıdır.

1.4 Öğrenim Durumu Ve Meslek / İş Dağılımı

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan çalışan kadınların, daha önce de belirtildiği üzere profesyonel meslek sahipleri ve masa başı iş yapan ve büro çalışanları şeklinde bir nitelik gösterenler olarak iki gruba ayrılmaları temelinde, ilk grubun zorunlu olarak üniversite mezunu olması kaçınılmazdır. İkinci grupta ise üniversite mezunu olan sadece 5 kişi (%10)

Tablo 9: Meslek Grubuna Göre Öğrenim Durumu

Meslek Grubu	Lise	Meslek / Teknik okul	Üniversite	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	0	0	50 - 100.00	50 - 100.00
Memurlar	35 - 70.00	10 - 20.00	5 - 10.00	50 - 100.00
TOPLAM	35 - 35.00	10 - 10.00	55 - 55.00	100 - 100.00

vardır. Bu kadınlar öğrenimleri ile ilgili bir işte çalışmak yerine bir büro işinde çalışanlardır. Memurların %70' i ise lise mezunudur. Bu grup içinde hiç ilkököl mezunu çıkmaması ise artık bu grup çalışanları için de hesaplama, yazışma ve benzeri gibi niteliklere sahip olmayı gerektiren bir öğrenim düzeyinin istenmesi,

hem de çalışmada bu grubun daha nitelikli kişilerden oluşmasının tercih edilmesindedir. Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan çalışan kadınların profesyonel meslek sahibi grubundakilerin 15' i mühendis, 15' i doktor, 10' u akademisyen, 5' i mimar ve 5' i eczacıdır. Memur grubundakilerin ise 5' i sekreter, 5' i daktilo, 5' i kütüphane memuru, 10' u banka memuru olarak çalışırken geri kalan 20' si ise Mal Müdürlüğü ve Milli Eğitim Müdürlüğü' nde memur statüsünde çalışmaktadırlar.

1.5 Eşin Doğum Yeri

Araştırmanın amacı doğrultusunda, çalışan kadınların eşlerine ilişkin verilere de ihtiyaç duyulmuştur. Kadının yaşadığı varsayılan normatif öncelik sorunu ve buna ilişkin rol çatışmasının varlığı ve niteliğinin, kadınların, eşlerinin içselleştirdiği değer, tutum ve davranışlarla da yakından ilişkili olabileceği varsayımı nedeniyle bu verilerin önemli olduğu düşünülmüştür.

Tablo 10: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Doğum Yeri

Meslek Grubu	Kent	İlçe	Köy	Bilmiyor	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	25 - 50.00	18 - 36.00	6 - 12.00	1 - 2.00	50 - 100.00
Memurlar	21 - 42.00	27 - 54.00	1 - 2.00	1 - 2.00	50 - 100.00
TOPLAM	46 - 46.00	45 - 45.00	7 - 7.00	2 - 2.00	100 - 100.00

Profesyonel meslek sahibi kadınların eşlerinin %50' si kentte doğmuştur. Memurlar da ise bu oran %42' dir. İlçe doğumlu olanların oranları da birbirine yakındır. Kadınların doğum yerleri ile karşılaştırıldığında, hem kadınların hem de kocaların doğum yerlerinin birbirine denk düştüğü söylenebilir.

1.6 Eşin Öğrenim Durumu

Çalışan kadınlardan profesyonel meslek sahibi olanların kendileri gibi eşleri de üniversite mezunudur. Bu grupta sadece bir kişi lise mezunu kategorisinde yer almıştır. Memur grubunda ise, kadınlara nazaran eşlerinin

daha yüksek oranda üniversite mezunu olduğu görülmüştür (%32). Bunun nedeni ise toplumda genelde kadınların kendisine göre hem eğitim hem

Tablo 11: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Öğrenim Durumu

Meslek Grubu	İlkokul	Lise	Meslek / Teknik Okul	Üniversite	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	0	1 - 2.00	0	49 - 98.00	50 - 100.00
Memurlar	5 - 10.00	20 - 40.00	9 - 18.00	16 - 32.00	50 - 100.00
TOPLAM	5 - 5.00	21 - 21.00	9 - 9.00	65 - 65.00	100 - 100.00

de meslek bakımından daha üst düzeyde yer alan erkeklerle evlenmelerinin kabul görmesidir. Fakat tabloda memur kadınların 5' inin kocasının ilköğretim mezunu olduğunun görülmesi, bunun tersi durumların da olabileceğini göstermiştir.

1.7 Eşin Mesleki Durumu

Profesyonel meslek sahibi kadınların kendileri gibi kocaları da %90 gibi bir oranla profesyonel meslek sahibidir ve kendi mesleklerini icra

Tablo 12: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Mesleki Durumu

Meslek Grubu	Sanayici	Memur	Esnaf / Zanaatkar	Profesyonel	Diğer	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	1 2.00	4 8.00	0	45 90.00	0	50 100.00
Memurlar	1 2.00	33 66.00	4 8.00	4 8.00	8 16.00	50 100.00
TOPLAM	2 2.00	37 37.00	4 4.00	49 49.00	8 8.00	100 100.00

etmektedirler. Memurların ise %66' sının eşleri, kendileri gibi masa başı işlerde çalışmakta, sadece 4 tanesi, profesyonel bir mesleği yapmaktadır. Memur

kadınların eşlerinden 'diğer' grup içinde yer alanlar ise çeşitli nedenlerle işsiz olan ya da işportacılık vb. gibi işlerle uğraşanlardan oluşmaktadır.

2. TOPLUMSAL KÖKEN

2.1: Kadının Babasının Ve Eşinin Babasının Doğum Yeri

Araştırmadaki çalışan kadınların, bulgulanmaya çalışılan normatif öncelik ve rol çatışmasına ilişkin sorunları yaşama olasılığı ve bunların niteliğine ilişkin farkların, hem kadınların hem de eşlerinin, değer, tutum ve davranışlarıyla, dolayısıyla da onların toplumsal kökenleriyle bağlantılı olduğu varsayımı, hem kadının kendisinin hem de eşinin (anne - baba) ailesine ilişkin verilerin de incelenme zorunluluğunu getirmektedir. Buna göre çalışan kadınların doğum yerlerine bakıldığında kent, ilçe ve köy temelinde benzer bir dağılım gösterdikleri

Tablo 13: Meslek Grubuna Göre Babaların Doğum Yeri

Meslek Grubu	Kent	İlçe	Köy	Bilmiyor	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	20 - 40.00	27 - 54.00	2 - 4.00	1 - 2.00	50 - 100.00
Memurlar	26 - 52.00	20 - 40.00	2 - 4.00	2 - 4.00	50 - 100.00
TOPLAM	46 - 46.00	47 - 47.00	4 - 4.00	3 - 3.00	100 - 100.00

görülmüştür. Profesyonel meslek sahiplerinin babaları arasında ilçe doğumlu olanlar (%54 ile) çoğunlukta iken, memurların babaları arasında il doğumlu olanlar (%52) çoğunlukta dır.

Tablo 14: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Babalarının Doğum Yeri

Meslek Grubu	Kent	İlçe	Köy	Bilmiyor	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	23 - 46.00	15 - 30.00	6 - 12.00	6 - 12.00	50 - 100.00
Memurlar	19 - 38.00	22 - 44.00	3 - 6.00	6 - 12.00	50 - 100.00
TOPLAM	42 - 42.00	37 - 37.00	9 - 9.00	12 - 12.00	100 - 100.00

Çalışan kadınların eşlerinin babaları da, kendi babaları gibi özellikle kent ve ilçe arasında birbirine çok yakın bir dağılım göstermektedir.

Kadınların kendi doğum yerleri babalarınıninkile karşılaştırıldığında ise arada çok belirgin bir farklılık olmadığı, yaşanan coğrafi bir hareketlilik varsa, ki bu kadınların anne - babasının şu an oturdukları yerleşim biriminde daha açıklıkla görülecektir, adı geçen hareketliliğin, kadınların doğumundan daha sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda çalışan kadınların doğum yeri temelinde bir farklılık olmamakla birlikte, yaşamlarının büyük bir bölümünü kentte geçirmelerinden dolayı, anlamlı olabilecek bir düzeyde ailelerden farklı değer, tutum ve davranışlar gösterecekleri beklenebilmektedir.

2.2: Kadının Babasının ve Eşin Babasının Mesleki Durumu

Çalışan kadınların babalarının meslek ya da iş durumlarının, onların edineceği eğitim ve sonrasında sahip olacakları iş ya da mesleği,

Tablo 15: Meslek Grubuna Göre Babaların Mesleki Durumu

Meslek Grubu	Çiftçi	Esnaf / Zanaatkar	Memur	İşçi	Profesyonel Meslek	Diğer	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	3 6.00	11 22.00	23 46.00	4 8.00	9 18.00	0	50 100.00
Memurlar	5 10.00	17 34.00	17 34.00	10 20.00	0	1 2.00	50 100.00
TOPLAM	8 8.00	28 28.00	40 40.00	14 14.00	9 9.00	1 1.00	100 100.00

dolayısıyla da sosyo - ekonomik konumu ve buna ilişkin geliştireceği değer, tutum ve davranış ile ailedeki sosyalizasyon sürecince içselleştireceklerini büyük ölçüde etkileyebileceği beklentisi sonucu çalışan kadınlara, babalarının meslek / iş durumu sorulmuştur. Profesyonel meslek sahibi kadınların babalarının sadece %18' inin profesyonel meslek sahibi olması, bunun dışındakilerin kuşaklar arası mesleki hareketlilik yaşadığını ve toplumsal konumlarının kendi (anne - baba)

ailelerine göre yükseldiğini göstermektedir. Bu grup içinde (%46) en yüksek oranı memur babalar almaktadır. Memur kadınlar grubu içinde ise memur babalar ve esnaf / zanaatkar babalar (%34 - %34) eşit düzeyde en yüksek oranı paylaşmaktadırlar. Bu grup içinde de babası esnaf / zanaatkar olanların mesleki açıdan bir hareketlilik yaşadığı söylenebilir.

Çalışan kadınların eşlerinin babalarının meslek / iş durumuna bakıldığında ise, profesyonel meslek sahibi kadınların eşlerinin de % 12' si

Tablo 16: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Babalarının Mesleki Durumu

Meslek Grubu	Çiftçi	Esnaf / Zanaatkar	Memur	İşçi	Profesyonel Meslek	TOPLAM
Ücretli	7	8	26	3	6	50
Profesyoneller	14.00	16.00	52.00	6.00	12.00	100.00
Memurlar	14	11	16	6	3	50
	28.00	22.00	32.00	12.00	6.00	100.00
TOPLAM	21	19	42	9	9	100
	21.00	19.00	42.00	9.00	9.00	100.00

dışındakilerin mesleki bir toplumsal hareketlilik yaşadığı görülmektedir. Memur kadınlar grubu içinde ise, %28 olan çiftçi babanın oğullarının hiç birinin bu işi sürdürmüyor olması, kuşaklar arası bir hareketlilik yaşadıklarını göstermektedir. Aynı durum işçi grubu babaların oğulları için de geçerlidir. Buna karşın, aynı toplumsal konumu koruyan ve baba mesleğini sürdürenlerin oldukça yüksek oranlarda bulunması, kuşaklar arası hareketliliği gerçekleştirenlerin toplam içindeki oranının düşüklüğünü kanıtlar gözükmektedir. Bu nedenle, kadınların eşlerinin, babalarının toplumsal konumundan ailelerinin benimsediği ve kendilerince içselleştirildiği varsayılan toplumsal değer, tutum ve davranışlarda, yaşamları boyunca pek bir farklılık olmayacağı beklenilebilir. Görülebilecek farklılığın ise meslek / iş yaşamıyla elde edilen sosyo - ekonomik konum etkisiyle oluştuğu söylenebilir.

2.3: Kadının Annesinin Öğrenim Durumu

Çalışmanın alan araştırmasında yer alan kadınların sosyalizasyonunda, özellikle aileye ilişkin annelik, eşlik, ev kadınlığı rollerini

Tablo 17: Meslek Grubuna Göre Annelerin Öğrenim Durumu

Meslek Grubu	İlkokul / ortaokul	Lise	Meslek / Teknik okul	Üniversite	Okuma / Yazma yok	TOPLAM
Ücretli	27	7	7	4	5	50
Profesyoneller	54.00	14.00	14.00	8.00	10.00	100.00
Memurlar	30	3	3	0	14	50
	60.00	6.00	6.00		28.00	100.00
TOPLAM	57	10	10	4	19	100
	57.00	19.00	10.00	4.00	19.00	100.00

içselleştirme ve bu rollere ilişkin değer, tutum ve davranışlarla normlarını benimseme derecesinde, annelerinin etkili olduğu varsayımından hareketle kadınlara annelerinin öğrenim düzeyleri ve işi / mesleği sorulmuştur. Verilere göre ücretli profesyonel meslek sahibi kadınlardan sadece 4' ünün annesi üniversite mezunudur. Bu grup içinde %54 ile ilkokul - ortaokul mezunu anneler birinci sırada yer almaktadır. Memur grubu içinde ise üniversite mezunu anne bulunmamakta, buna karşın birinci sırayı yine ilkokul - ortaokul mezunu anneler almaktadır.

2.4: Kadının Annesinin İş / Meslek Durumu

Yukarıda değinilen öğrenim durumuna paralel olarak, her iki grup için de ev kadını olan annelerin oranı yüksek bulunmuştur (%80 - %94). Bu bulgular çalışan kadınların, aileye ilişkin sorumluluklarını yerine getirme

Tablo 18: Meslek Grubuna Göre Annelerin Mesleki Durumu

Meslek Grubu	Ev kadını	Bir işte çalışıyor	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	40 - 80.00	10 - 20.00	50 - 100.00
Memurlar	47 - 94.00	3 - 6.00.	50 - 100.00
TOPLAM	87 - 87.00	13 - 13.00	100 - 100.00

sürecinde daha sonraki sorularda da ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere bir ev kadını modeli olarak annelerini aldıkları olasılığını güçlendirmektedir.

3. AİLE YAPISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

3.1: Aile Kompozisyonu

Çalışan kadınların oluşturdukları aile kompozisyonlarında hepsi için geçerli olan ortak görünüm çekirdek aileler içinde yaşamalarıdır. Araştırma yapılan çalışan kadınlar grubundan sadece 6 kadının annesi yanında yaşamakta fakat bu özellikle çocuk bakımı nedeniyle olduğu için geçici bir süreyi

Tablo 19: Meslek Grubuna Göre Çocuk Sayısı Dağılımı

Meslek Grubu	Bir	İki	Üç +	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	35 - 70.00	15 - 30.00	0	50 - 100.00
Memurlar	19 - 38.00	30 - 60.00	1 - 2.00	50 - 100.00
TOPLAM	54 - 54.00	45 - 45.00	1 - 1.00	100 - 100.00

kapsamaktadır. Çocuk sahipliği açısından ise uzman meslek sahibi kadınların %70 gibi bir oranda tek çocuklu olduğu görülmektedir. Bu oran memurlarda %18'dir. İki çocuk sahibi memur kadınlar ise, meslek sahibi kadınların iki katı bir orana (%60) ulaşmışlardır. Bu oranlar arasındaki fark, her iki meslek / iş grubunun çalışma koşullarının farklılığından kaynaklanabileceği gibi kadınların

aldıkları eğitim ve geliştirdikleri değer ile tutumların farklılığından da kaynaklanabilmektedir.

3.2: Evlenme Şekli

Çalışan kadınlarda meslek / iş ayrımı çerçevesinde evlenme şekillerinde farklılık görülmektedir. Meslek sahibi kadınların %72' sinin fakültede

Tablo 20: Meslek Grubuna Göre Evlenme Şekli

Meslek Grubu	Görücü usulüyle	Akraba (eş,dost) aracılığıyla	Çevreden arkadaş tanıştirmasıyla	Okulda, iş yerinde tanışarak	Diğer	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	2 4.00	2 4.00	6 12.00	36 72.00	4 8.00	50 100.00
Memurlar	9 18.00	10 20.00	21 42.00	8 16.00	2 4.00	50 100.00
TOPLAM	11 11.00	12 12.00	27 27.00	44 44.00	6 6.00	100 100.00

okurken veya iş yerinde çalışırken tanışıp evlendikleri görülmektedir. Memurlarda ise en yüksek oranı (%42) çevreden, arkadaş tanıştirmasıyla evlenenler oluşturmaktadır. Görücü usulü ile evlenme bu grupta %18' e, akraba aracılığıyla evlenme ise %20' ye ulaşmaktadır. Çok tesadüfi ve beklenilmeyen durumlarda tanışarak evlenenlerin oranı her iki grup için %8 ve %4' dür.

3.3: Evlilik Süresi

Çalışmada yer alan kadınların, en az iki sene evli olmaları koşuluna uygun, 2 -5 yıllık evliler meslek / iş grupları içinde %18 ve %8' lik bir paya sahiptir. Evlilikte taraflara ilişkin sorumlulukların tam olarak oluşması ve çocuğun doğumuyla birlikte bunların belirginleşip keskinleşmesinin evlilik süresinin artması ile yakından bağlantılı olduğu varsayımından hareketle

Tablo 21: Meslek Grubuna Göre Evlilik Süresi

Meslek Grubu	2 - 5	6 - 9	10 +	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	9 - 18.00	20 - 40.00	21 - 42.00	50 - 100.00
Memurlar	4 - 8.00	14 - 28.00	32 - 64.00	50 - 100.00
TOPLAM	13 - 13.00	34 - 34.00	53 - 53.00	100 - 100.00

özellikle 6 - 9 ve 10 + yıllık evlilerin normatif öncelik sorununu daha yoğunlukla yaşayacağı öngörülmüştür. Bu nedenle 6 - 9 ve 10 + yıllık evli olanlar hem meslek sahibi kadınlarda hem de memurlarda araştırma kapsamına alınmada tercih edilmiştir.

3.4 Aile İçi Eşler Arası İşbölümü

Çalışan kadınların eşleri ile aralarında eve ilişkin işlerde bir işbölümü olup olmadığı araştırılmış, her iki gruptaki kadınlara işbölümünün temel

Tablo 22: Meslek Grubuna Göre Eş İle Olan İşbölümü

Meslek Grubu	Evet, işbölümü var	Hayır, işbölümü yok	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	31 - 62.00	19 - 38.00	50 - 100.00
Memurlar	29 - 58.00	21 - 42.00	50 - 100.00
TOPLAM	60 - 60.00	40 - 40.00	100 - 100.00

iş ayrımlaştırması yapılmadan yöneltilen soruya, meslek sahibi kadınlar %62, memur kadınlar ise %58 evet yanıtını vermişlerdir. Öğrenim düzeylerine göre bu sorunun dağılımına bakıldığında ise lise mezunu kadınlarda 'evet' - 'hayır' yanıtları arasında hemen hemen bir eşitlik söz konusu iken, üniversite mezunu kadınlar arasında evet oranı hayır oranının yaklaşık iki katı (%65.45 - %34.55) görünmektedir. Bu soruyu daha iyi açabilmek ve kadın ile erkeğin yaptığı işlerin

Tablo 23: Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Olan İşbölümü

Öğrenim Durumu	Evet, çoğunlukla	Hayır	TOPLAM
Lise	18 - 51.43	17 - 48.57	35 - 100.00
Meslek / Teknik okul	6 - 60.00	4 - 40.00	10 - 100.00
Üniversite	36 - 65.45	19 - 34.55	55 - 100.00
TOPLAM	60 - 60.00	40 - 40.00	100 - 100.00

niteliğini daha iyi anlayabilmek için, sözü edilen işler çeşitli başlıklar altında toplanıp çalışan kadınlardan bunları kimin yaptığını cevaplandırmaları istenmiştir.

Evde yapılan işlerin kadın ile erkek açısından bir dağılımının elde edildiği Tablo 24'de de açıkça görüldüğü gibi, geleneksel olarak 'kadın işi' kabul edilen yemek yapma, temizlik, ütü, ortalığı toplama, aniden oluşan dağınıklıklar (tabak kırılması, yere bir şey dökülmesi vb. gibi) ile çamaşırı makinaya koyma, asma ve toplamanın büyük oranda kadınlar tarafından yapıldığı saptanmıştır. Hem uzman meslek sahibi kadınlar hem de memur kadınlar için görülen ve erkeklerin hemen hemen hiç yardımcı olmadıkları bu işlerin bazılarında oluşan farklılıklar, profesyonel meslek sahibi kadınların özellikle temizlik işinde yardımcı kadın kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iki grup arasında temizlik işlerinde yardımcı kadın kullanma açısından açık bir fark (%88 - %28) olduğu

Tablo 24: Çalışan Kadınların ve Eşlerinin Yaptıkları Ev İşlerinin Meslek Grubuna Göre Dağılımı

İŞLER	Profesyonel Meslekler					Memurlar				
	Kadın	Erkek	Her ikisi	Yar-dımcı	TOP-LAM	Kadın	Erkek	Her ikisi	Yar-dımcı	TOP-LAM
Yemek yapma	39 78.00	1 2.00	6 12.00	4 8.00	50 100.00	42 84.00	2 4.00	3 6.00	3 6.00	50 100.00
Temizlik	7 14.00	0	1 2.00	42 84.00	50 100.00	37 74.00	0	0	13 26.00	50 100.00
Ütü	33 66.00	2 4.00	2 4.00	13 26.00	50 100.00	40 80.00	2 4.00	4 8.00	4 8.00	50 100.00
Ortalığı toplama	31 62.00	2 4.00	11 22.00	6 12.00	50 100.00	39 78.00	2 4.00	5 10.00	4 8.00	50 100.00
Anlık kirlenmeler	30 60.00	4 8.00	16 32.00	0	50 100.00	37 74.00	1 2.00	12 24.00	0	50 100.00
Sofra kurma, kaldırma	24 48.00	3 6.00	23 46.00	0	50 100.00	23 46.00	5 10.00	22 44.00	0	50 100.00
Salata,yardımcı yemek yapma	29 58.00	15 30.00	6 12.00	0	50 100.00	22 44.00	16 32.00	12 24.00	0	50 100.00
Çamaşır (makinalara koyma)	43 86.00	2 4.00	5 10.00	0	50 100.00	45 90.00	1 2.00	4 8.00	0	50 100.00
Çamaşır asma	40 80.00	2 4.00	7 14.00	1 2.00	50 100.00	45 90.00	2 4.00	3 6.00	0	50 100.00
Çamaşır toplama	40 80.00	3 6.00	6 12.00	1 2.00	50 100.00	44 88.00	3 6.00	3 6.00	0	50 100.00
Mutfak alışverişi	13 26.00	14 28.00	23 46.00	0	50 100.00	12 24.00	20 40.00	18 36.00	0	50 100.00
Büyük çaplı alışveriş (beyaz eşya vs)	6 12.00	5 10.00	39 78.00	0	50 100.00	4 8.00	11 22.00	35 70.00	0	50 100.00
Taksit yatırma	14 28.00	26 52.00	10 20.00	0	50 100.00	19 38.00	19 38.00	12 24.00	0	50 100.00
Evdeki arızaları onarma	3 6.00	28 56.00	2 4.00	17 34.00	50 100.00	1 2.00	33 66.00	0	16 32.00	50 100.00

Tablo 25: Meslek Grubuna Göre Yardımcı Kadın Kullanma Dağılımı

Meslek Grubu	Evet, kullanıyorum	Hayır, kullanmıyorum	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	44 - 88.00	6 - 12.00	50 - 100.00
Memurlar	14 - 28.00	36 - 72.00	50 - 100.00
TOPLAM	58 - 58.00	42 - 42.00	100 - 100.00

görülmektedir. Erkeklerin katkısının olduğu işler ise genelde parayla ilgili işler olmakta ve bunlar da tamir işi hariç, mutfak alışverişi, büyük çaplı alışveriş (ev eşyası vb.), taksit yatırma gibi kadın ile erkeğin birlikte yaptığı işler kategorisinde yer almaktadır. Erkeğin kendisinin yaptığı ev işi sadece salata vb. gibi yardımcı bir yemek yapma işi ile katkısının olduğu sofraya kurma - kaldırma işidir.

Anlaşılabileceği üzere, ev işlerini yapmada kadınların her iki meslek / iş grubu da aktif olarak sorumlu ve bunları yapan konumundadır. Erkekler için geleneksel olarak kendilerine atfedilen eve gelir getiren kişi konumundan, evdeki

Tablo 26: Meslek Grubuna Göre Yardımcı Kadının Yaptığı İşlerden Sorumlu Olma Durumu

Meslek Grubu	Ben sorumluyum	Yardımcı kadın sorumludur	Diğer	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	40 - 86.95	2 - 4.35	4 - 8.70	46 - 100.00
Memurlar	13 - 92.86	0	1 - 7.14	14 - 100.00
TOPLAM	53 - 88.33	2 - 3.33	5 - 8.33	60 - 99.99

özellikle parayla ilgili işlere 'katılımcı' ya da 'yardımcı' konumuna doğru bir rol genişlemesi söz konusudur. Fakat her iki grup içinde, uzman meslek sahibi kadınların kocalarının, memur kadınların kocalarına göre 'her ikisi' kategorisi içindeki katılım oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu görünüm ise yüksek öğrenim görmüş kocaların, ev işlerine katılımının, daha alt düzeyde öğrenim görmüş kocalara nazaran daha fazla oranda olacağını göstermiştir. Bu veriler Nisan 1992 Türk Aile Yapısı Araştırması' nda elde edilen verilerle de

paralellik göstermektedir. Bu verilerle de, eğitim seviyesi yükseldikçe, erkeğin ev içi işleri paylaşmak isteme oranı yükselmektedir (1).

Araştırmada her iki grup çalışan kadının, yardımcı kadın kullansalar bile, yine de sorumluluğun kendilerinde olduğu (%86.95 - %98.86), herhangi bir iş yapılmamışsa, yine bu işin kendileri tarafından yapıldığı görülmüştür. Aynı tür sorumlulukları üstlenme, kadınların kocalarının iş, unutma, üstesinden gelememe gibi nedenlerle, kendilerinin sorumluluğunda olan işleri yerine getiremediklerinde bu işleri üstlenme durumunda da ortaya çıkmaktadır (%68 - %66). Aile içindeki işbölümünü anlamada, sadece kimin ne iş yaptığına

Tablo 27: Meslek Grubuna göre Eşe Ait İşlerin Sorumluluğunu Alma Durumu

Meslek Grubu	Evet, üstlenirim	Hayır, üstlenmem	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	34 - 68.00	16 - 32.00	50 - 100.00
Memurlar	33 - 66.00	17 - 34.00	50 - 100.00
TOPLAM	67 - 67.00	33 - 33.00	100 - 100.00

değil fakat işlerin yapılma sorumluluğunu kimin üstlendiğinin bilinmesi (2) bu yüzdelerin önemini arttırmaktadır.

Çalışan kadınların kendilerine enformel görüşmelerde ev işlerinin üstesinden yeterince gelip gelmedikleri yani 'aynı zamanda iyi bir ev kadınıym da' diyebilir misiniz şeklinde sorulduğunda profesyonel meslek sahibi kadınların 2 / 3' si böyle bir sıfatı kabul etmediklerini, ev işlerini sevmediklerini, zorunlu olarak yaptıklarını söylemişlerdir. Memur kadınlar için bu yanıtı verenlerin oranı ise yaklaşık 1 / 5' dir. Buna karşın kendisini iyi bir ev kadını olarak gören ve ev işlerini severek yaptığını söyleyenler içinde memur kadınların oranı ise yaklaşık 4 / 5' dir.

Her iki gruptaki kadınlardan, kendilerini ev kadınlığı açısından anneleri ile karşılaştırmaları istendiğinde, tamamına yakın bir sayıda annelerinin, kendilerine göre çok daha iyi bir ev kadını olduğunu, işlerini severek ve isteyerek yaptıklarını belirtmişlerdir.

Görüldüğü üzere ev işinin kadın açısından anlamı ve kendisi için o rolü yerine getiren kişi olarak başarı derecesi, kadının öğrenim durumu ve mesleği / işi ile yakından bağlantılı olmaktadır. Uzman meslek sahibi ve yüksek öğrenim görmüş kadınların, ev işlerine yaklaşımı ve kendilerini bir ev kadını olarak da görme dereceleri, memur kadınların tersine bir 'zorunluluk' şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kadının ücretli iş zamanının, diğer şeylere ilişkin geçireceği zamanı kısıtlaması faktörü (3) her iki grup çalışan kadınlar için de geçerli olmakla birlikte (bu nedenle de elektrikli ev aletlerinin kullanımı oldukça yaygındır), özellikle profesyonel meslek sahibi kadınlar zaman ile zorunluluk faktörünü vurgulamaktadır. Ayrıca çalışan kadınlara, annelerinin de yardımı sınırlı olmakta, çünkü çok küçük bir kısmının annesi İzmir'de yaşamakta ve çoğu da yaşı nedeniyle günlük işlerde çok yardımcı olamamaktadır.

Çalışan kadınların her iki alanda yerine getirdikleri çalışma rolleri ile ailesel rollerinin birbirlerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için ayrılmış zaman ve enerjiden daima daha fazlasını talep etmesi durumunun erkekler için geçerli olmadığı gözlenmektedir. Yani erkeğin çalışma rolleri ile ailesel rolleri, kadınınkinin tersine birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmış gibidir. Erkeklerin özellikle evsel işlerde 'yardımcı' ya da 'katılımcı' sıfatıyla yer almaları bunu destekler görünmektedir. Erkeklerin ev içi aktivitelere katılımlarında bir seçim özgürlüğü ve kadınlara göre (kendilerinin) performanslarının yargılanma ya da değerlendirilme olasılığının hemen hemen hiç olmaması bu sıfatlarını güçlendirmektedir (4). Çalışmada, kocalarının ev işlerinde yardımcı olmadığını belirten kadınlara, kocalarının bu durumu nasıl açıkladıkları sorulduğunda, yanıtların özellikle iki grupta yoğunlaştığı görülmüştür. İlk gruptakiler, eşlerinin 'Erkek ev işi yapmaz' şeklinde bir görüşü benimsediğini, ailelerinin onları bu şekilde yetiştirdiğini, aslında karıları olarak kendilerinin bu durumu pekiştirdiklerini ve kocalarına bir şey yaptırmadıklarını belirtmektedirler. İkinci gruptakilerin eşleri ise bu durumu işlerinin yoğunluğu ile açıklamaktadırlar. Bu görünüm kadınlara göre istekli olsalar bile kocalarının ev içi işlere katılımını engellemektedir. Bu iki grup, her iki çalışan kadın kategorisinin eşleri için de geçerli olmakla birlikte, memur kadınların eşleri bu dağılımda ilk grupta yoğunlaşmaktadır. Her iki grupta çalışan kadınların bu durumu, dolayısıyla da kocalarının bu görüşünü destekleyip desteklemedikleri merak edildiğinde ise bu

gruba giren her iki çalışan kadın kategorisinin, ellerinden bir şey gelmediği, eşlerinin işi ve kişilik yapısı nedeniyle bunu değiştiremeyecekleri şeklinde bir görüş bildirdikleri görülmüştür. Çok daha küçük bir grup kadın ise, aslında bu durumun değişmesini istediklerini, çünkü kendilerinin de işlerinde en az kocaları kadar yorulduklarını dile getirmişlerdir.

3.5: Annelik, Çocuk Bakımı Ve Sorumluluk

Çalışan kadınların aileye ilişkin ikinci büyük sorumluluk alanı annelik rolü ve onun getirdiği görev ve sorumluluklardır. Bu alana ilişkin veriler, özellikle ne zaman çocuk sahibi olunacağı konusunda karı - kocanın kararlarını,

Tablo 28: Meslek Grubuna Göre Çocuk Sahibi Oldukları Evlilik Yılı Dağılımı

Meslek Grubu	Bir yıllık evli	İki yıllık evli	Üç yıllık evli	Dört yıllık evli	Beş + yıllık evli	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	12 24.00	18 36.00	13 26.00	2 4.00	5 10.00	50 100.00
Memurlar	32 64.00	11 22.00	2 4.00	2 4.00	3 6.00	50 100.00
	44	29	15	4	8	100
TOPLAM	44.00	29.00	15.00	4.00	8.00	100.00

çiftlerin mesleki hedefleri ile yaşama tarzına ilişkin beklentilerinin etkilediğini göstermiştir (5). Bireysel düzeyde özellikle kadın açısından, sahip olunan mesleğin / işin tipi ve talepleri, bireyin mesleğinde / işinde bulunduğu düzey, mesleki hareketlilik potansiyalitesi ile mesleğe / işe ait hedeflerinin tümünün, çocuk sahibi olma kararını etkilediği varsayımına dayanarak, çalışan kadınların çocuk sahibi oldukları evlilik yılı sorgulanmıştır. Profesyonel meslek sahibi kadınlar mesleki tanım ve performanslarına paralel olarak ikinci ve üçüncü evlilik yıllarında ilk çocuklarını (%36 - %26) dünyaya getirmişlerdir. Memur kadınlar ise ilk çocuklarını %64' lük oranda ilk yıl içinde dünyaya getirmişlerdir. Bu durumun,

memurların yaptıkları işin, çocuk sahibi olma ve ona bakım kararını etkileyecek bir çalışma fanımına, program ile taleplere sahip olmamasından kaynaklandığı düşünölmektedir.

Çocuklara sağlanan bakımın tipi konusunda ise, her iki grup çalışan kadınlar için kreş - anaokulları (%34 - %36) en yüksek oranda

Tablo 29: Meslek Grubuna Göre Çocukların Bakım Durumu

Meslek Grubu	Annem	Kayın - valide	Yakın akraba	Çocuk bakıcısı	Büyük çocuk küçüğe bakıyor	Kreş anaokulu	Okula gidiyor	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	10 20.00	1 2.00	1 2.00	11 22.00	0	17 34.00	10 20.00	50 100.00
Memurlar	10 20.00	2 4.00	0	9 18.00	2 4.00	18 36.00	9 18.00	50 100.00
TOPLAM	20 20.00	3 3.00	1 1.00	20 20.00	2 2.00	35 35.00	19 19.00	100 100.00

bulunmuştur. İkinci sırayı çalışan kadınların anneleri (%20 - %20), üçüncü sırayı da çocuk bakıcıları (%22 - %18) almaktadır. Meslek sahibi kadınlardan %78' i, memurlardan ise %66' sı çocukların bu bakım şeklinden oldukça memnun

Tablo 30: Meslek Grubuna Göre Çocuk Bakımından Memnunluk Düyma Durumu

Meslek Grubu	Evet, memnunum	Hayır, memnun değilim	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	39 - 78.00	11 - 22.00	50 - 100.00
Memurlar	33 - 66.00	17 - 34.00	50 - 100.00
TOPLAM	72 - 72.00	28 - 28.00	100 - 100.00

olduklarını söylemişlerdir. Çocuklarının bakım şeklinden memnun olmayan annelerin memur kadınlar arasında daha yüksek bir oranı (%34) kapsadığı görölmüştür. Bunun nedeni, memur kadınların profesyonel meslek sahibi

kadınlara nazaran daha çok çocukları ve evleri ile uğraşmak, birlikte olmak istemeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Çalışan kadınların, bir anne olarak çocuklarının yanında olmalarının gerektiği herhangi bir durumda, onların yanında olup olmadıklarına bakıldığında ise, her iki meslek grubunda da, çocuklarının yanında olmalarının gereken her durumda onlarla birlikte olan annelerin oranı, çok zorunlu durumlarda birlikte olabilen annelerin oranının yaklaşık yarısıdır (%24 - %58; %28 - %46). Genelde anneler, çocuklarıyla, ancak çok gerekli ve zorunlu

Tablo 31: Meslek Grubuna Göre Çocuklarla Birlikte Olma Durumu

Meslek Grubu	Evet, her zaman	Evet ama bazen	Hayır	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	12 - 24.00	29 - 58.00	9 - 18.00	50 - 100.00
Memurlar	14 - 28.00	23 - 46.00	13 - 26.00	50 - 100.00
TOPLAM	26 - 26.00	52 - 52.00	22 - 22.00	100 - 100.00

durumlarda birlikte olabilmektedirler. Bir kısmı ise bunu hiç yapamamakta, sorumluluklarını aile büyüklerinden birisine devretmektedir.

Bu görünümün, yani çalışan bir anne olmanın, çocuklarla olan ilişkileri, dolayısıyla da kadının annelik rolünü nasıl etkilediği sorgulandığında, çalışan kadınların çocuklarıyla olan ilişkilerini 'sorunlu' şeklinde tanımladıkları görülmüştür. Çalışan kadınlara göre, çocukların büyük bir çoğunluğu annelerinin çalışmasını; kreşe / anaokuluna gitmeyi istememektedirler. Çocuklar kendilerini, anneleri çalışmayan arkadaşları ile karşılaştırmakta ve annelerinin de onların gibi her zaman yanlarında olmalarını beklemektedirler. Çocuklar küçük yaşta 'emeklilik' kavramının anlamını öğrenmekte ve annelerinden sık sık bunu talep etmektedirler. Buna karşılık anneler, bu problemi çözmede 'para' dan yararlanmakta ve çocuğa her istediğini alarak, 'şimdilik üstesinden gelinmiş' bir durumu tasvir etmektedirler.

Çocukları 0 -6 ile 7 - 14 yaş grupları arasında eşit bir dağılım gösteren çalışan kadınların çocuklarıyla yaşadıkları annelik deneyimi ile,

Tablo 32: Meslek Grubuna Göre Annelik Tanımı

Meslek Grubu	Klasik tanım	Modern tanım	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	26 - 52.00	24 - 48.00	50 - 100.00
Memurlar	47 - 94.00	3 - 6.00	50 - 100.00
TOPLAM	73 - 73.00	27 - 27.00	100 - 100.00

kafalarında bulunan annelik tanımının karşılaştırması yapıldığında ise, iki tip annelik tanımı ortaya çıkmıştır. Klasik tanım şeklinde adlandırılan tanıtmda, kadınlar anneliği, kendi annelerinkine benzer, tüm zamanını çocuklarına adayan, onların daima yanında olan, okul sonrası süt ve kek getiren, yemeklerini hazırlayan, ev ödevlerine yardımcı olan anne şeklinde tanımlamışlardır. Bu tür bir anneliği benimseyen ama bunu yapamadıklarını ve bundan hoşnut olmadıklarını söyleyen çalışan kadınlar arasında memurların oranı %94' dür. Ücretli profesyoneller ise %52 ile bu gruba dahil olmaktadır. Profesyonel meslek sahibi kadınların %48 ile kabul ettiği modern tanıma göre ise annenin çalışıyor olması, onun çocuğa karşı olan ilgi ve sevgisini azaltmamaktadır. Gösterilen sevgi ve bakımdan nicelik değil nitelik önemli olduğundan, zaman kısıtlı da olsa, çalışan bir kadın da çok iyi bir anne olabilir.

Çalışan kadınlardan, kendilerini anneleri ile karşılaştırmaları istendiğinde, tamamına yakını annelerini ideal anne olarak tanımlamışlardır. Ancak, profesyonel meslek grubu kadınlar, annelerinin çalışmadığını, buna karşın kendilerinin çalıştığını, bu nedenle bir farklılık olduğunu ama günün koşullarının bunu gerektirdiğini, ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarına inandıklarını belirtmişlerdir.

Çalışan annelerin eşlerinin çocuk bakımı ile ilgili katkısı araştırılığında ortaya çıkan görünüm ise, ev işlerine ilişkin görünümden pek de farklı olmadığı gözlenmiştir. Çocuğun gereksinimi olan beslenme, temizlik, hastalık, gece kalkmaları vb. gibi işlerde her iki meslek grubu içinde kadınların oranı, erkeklere göre hem yüksek hem de birbirine yakın bulunmuştur. Erkekler çocukla vakit geçirme sorumluluğunu en yüksek oranlarda (%16 - %18) yerine getirmektedirler. Çocuğa ait işlerden bazıları ise özellikle hem erkek hem de kadının ortaklaşa yaptığı işler kategorisinde yer almakta ve en yüksek oranı

(%86 - %78) kapsamaktadır. Çocukla ilgili işlerin işbölümünde ortak olarak gözlenen durum, erkeklerin tek bir işin sorumluluğu ve yerine getirilmesini

Tablo 33: Çocukla İlgili İşlerin Meslek Grubu Göre Kadın İle Erkek Arasındaki Dağılımı

İŞLER	PROFESYONEL MESLEKLER				MEMURLAR			
	Kadın	Erkek	Her ikisi	TOP - LAM	Kadın	Erkek	Her ikisi	TOP - LAM
Çocuk(lar)ın beslenmesi	36 72.00	3 6.00	11 22.00	50 100.00	44 88.00	2 4.00	4 8.00	50 100.00
Çocuk(lar)ın temizliği	42 84.00	1 2.00	7 14.00	50 100.00	47 94.00	1 2.00	2 4.00	50 100.00
Çocuk(lar)la vakit geçirme	14 28.00	8 16.00	28 56.00	50 100.00	17 34.00	9 18.00	24 48.00	50 100.00
Çocuk(lar)a temiz hava aldırma	3 6.00	4 8.00	43 86.00	50 100.00	5 10.00	6 12.00	39 78.00	50 100.00
Çocuk(lar)ın hastalığında ilgilenme	22 44.00	2 4.00	26 52.00	50 100.00	36 72.00	3 6.00	11 22.00	50 100.00
Çocuk(lar)ın ihtiyaçlarının alınması	31 62.00	2 4.00	17 34.00	50 100.00	39 78.00	1 2.00	10 20.00	50 100.00
Çocuk(lar)ı doktora götürme	10 20.00	4 8.00	36 72.00	50 100.00	20 40.00	8 16.00	22 44.00	50 100.00
Çocuk(lar)a ilaç verme	36 72.00	4 8.00	10 20.00	50 100.00	37 74.00	7 14.00	6 12.00	50 100.00
Çocuk(lar)a gece mama verme,kalkma	32 64.00	4 8.00	14 28.00	50 100.00	40 80.00	7 14.00	3 6.00	50 100.00

üstlenmekten ziyade, yapılacak işlerde bir yardımcı konumunu üstlenmeleri ve esas sorumluluğu kadına bırakmalarıdır. Profesyonel meslek sahibi kadınlar ile memurlar karşılaştırıldığında ise, profesyonel meslek sahibi kadınların kocalarının, memurlarinkine nazaran toplam olarak daha üst düzeyde katılımcı oldukları gözlenmiştir. Bu durum ise profesyonel meslek sahibi kadınların

kocalarının memurların kocalarına göre daha üst düzeyde bir öğrenim ve eğitim almaları ile açıklanabilmektedir.

4. ÇALIŞMA YAŞAMI

4.1: Çalışma Nedeni

Evli bir kadının, gelir getirici bir işte çalışma kararını vermesi, toplum içinde kadına yüklenen geleneksel roller göz önüne alındığında, gerçekte bir cinsiyet rolü kararıdır. Evin dışında bir işte çalışma ya da mesleğini yerine getirme kararı aynı zamanda ev kadınlığı gibi geleneksel bir rolü tüm gerekleriyle birlikte sürdürmeme kararını da içinde barındırmaktadır. Bu kararı veren kadınların öğrenim durumları ve dolayısıyla çalıştıkları işin niteliği bu kararın nedenini de etkileyebilmektedir. Araştırmada yer alan profesyonel meslek sahibi

Tablo 34: Meslek Grubuna Göre Çalışma Nedeni

Meslek Grubu	Ev bütçesine katkı	Mesleki doyum	Herikisi	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	0	33 - 66.00	17 - 34.00	50 - 100.00
Memurlar	44 - 88.00	0	6 - 12.00	50 - 100.00
TOPLAM	44 - 88.00	33 - 33.00	23 - 23.00	100 - 100.00

kadınlar, çalışmalarının nedeni olarak mesleki doyumunu göstermişlerdir. Eve bir gelir getirme bu nedene yardımcı ikinci bir neden olarak ortaya çıkmıştır. Memur kadınlar ise, çalışma nedenlerini sadece ev bütçesine katkı olarak açıklamışlardır. Kadınların öğrenim düzeylerine bakıldığında ise bu daha da netleşmekte, ev bütçesine katkı, üniversite mezunları için çalışmada tek neden olmamaktadır. Bütçeye katkı, ancak mesleki bir doyum sağlama gerekçesiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Fakat her iki çalışan kadın kategorisinde de çalışmanın sağladığı sosyal ilişki ve statü sağlama olanakları sıklıkla ifade edilmiştir.

Tablo 35: Öğrenim Durumuna Göre Çalışma Nedeni

Öğrenim durumu	Ev bütçesine katkı	Mesleki doyum	Herikisi	TOPLAM
Lise	33 - 94.29	0	2 - 5.71	35 - 100.00
Meslek / teknik okul	10 - 100.00	0	0	10 - 100.00
Üniversite	1 - 1.82	33 - 60.00	21 - 38.18	55 - 100.00
TOPLAM	44 - 44.00	33 - 33.00	23 - 23.00	100 - 100.00

Her iki meslek grubunda da, ücretli profesyonel meslek sahiplerinin büyük bir bölümünün halen kamu sektöründe memur statüsünde görev yapmaları (araştırmadakiler buna dahildir), memurların da özellikle kamu çalışanlarının sayılarının çok olması ve sendikal hakları elde edememeleri gibi nedenlerden dolayı sağladıkları gelirin düşük düzeylerde kaldığı bilinmektedir. Bu nedenle, kadınların elde ettikleri gelir, kendi ifedelerine göre, eşlerininkinden daha az bir miktarda olmakla birlikte, aile bütçesinin bir kısmını oluşturmaktadır.

Çalışan kadınların, özellikle de bir gelir elde etme amaçlı çalışan kadınların gelirlerinin az olmasına ve elde ettikleri gelirin önemli bir bölümünün yemek, ulaşım, çocuk bakımı masrafları gibi çeşitli harcamaları ancak karşılayabilmesine rağmen, kadınlar çalışmaya devam edeceklerini söylemektedirler. Çünkü çalışıyor olmanın, bir işe ya da bir mesleğe sahip olmanın, kendilerine duydukları özgüveni artırdığını ifade etmektedirler. Özellikle memur statüsünde çalışan kadınların tamamına yakın bir kısmı, işlerinden memnun olmadıkları halde, çalışmaktan vazgeçmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bunun en önemli nedeni ise özellikle memur kadınlar için emeklilik hakkını elde etmek olmaktadır. Maddi olanakları şimdiden daha iyi olsa istifa edip etmeyecekleri sorulduğunda ise, profesyonel meslek sahibi kadınların tamamına yakını bunu düşünmeyeceklerini söylemişlerdir. Memur kadınlar ise, maddi koşulları çok çok iyi olmadığı takdirde emekliliği kaybetmek için istifa etmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Her iki grup çalışan kadın için çalışıyor olmak elde edilen gelirin sağladığı ekonomik fayda ile doğru orantılı değildir. Başka bir deyişle kadınların çalışırken elde ettikleri gelir, çalışmalarından dolayı yapılan harcamalarla hemen

hemen eşitlense ve kadın işinden / mesleğinden memnun olmasa bile çalışmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Bu istek çocukları dünyaya geldikten sonra da geçerli olmuş, hakları olan süre bittikten sonra çalışmaya devam etmişlerdir (%96 - %96) (7).

Kadınların çalışma, işlerini - mesleklerini bırakmama yönündeki kararlılıkları, eşlerinin işi ya da mesleğinin gereklilikleri için de büyük oranda geçerli olabilmektedir. Başka bir deyişle kadınlar, kendi işlerini ya da mesleki planlarını kocalarının işi ya da mesleğinde geçerli olabilecek bazı durumlar için feda etmeyi düşünmemekte ya da kendi işleri / meslekleri olmasa bile başka bir işte çalışmayı düşünebileceklerini ifade etmektedirler. Bu gruba dahil olan uzman meslek sahibi kadınlar ise, kocalarının kariyer yapabilmesi için kendi kariyerlerini feda edenlerdir (özellikle uzmanlığı erteleyen doktor kadınlar gibi). Bu durumu kabul etmeyen memur kadınlar, neden olarak yine emekliliği gösterirken, özellikle işlerinden memnun olmayan kadınlar, çok iyi maddi olanakları da olursa, bunu düşünebileceklerini söylemişlerdir.

Araştırmada yer alan kadınların elde ettikleri gelirin işleriyle orantılı bulunmamasına rağmen, yine de aile bütçesinin bir bölümünü oluşturduğu ve kendi bağımsız paraları olmayıp, elde ettikleri gelirin harcamaların yapıldığı ortak bir bütçeye dahil edildiği görülmüştür. Başka bir deyişle çalışan kadınların tamamına yakını eşlerinden harcamaları için bir harçlık almakta ve kazandıkları paranın tümünü kendileri için harcayamamaktadırlar. Buna rağmen, çalışıyor ve bir gelir getiriyor olmanın, aile içinde eşleri ile olan ilişkilerini etkilediğini ve eşitlikçi bir yöne doğru kaydırıldığını düşünmektedirler. Bu tür düşünenler çoğunlukta olmakla birlikte, pek bir etkisinin bulunmadığını söyleyen, özellikle memur kadınlar içinde küçük bir grup da mevcuttur.

4.2: Çalışma Kararını Vermede Yakın Çevre Etkisi

Araştırmada her iki meslek grubu kadının çalışma kararını büyük oranda (%82) evlenmeden önce verdikleri ve evlendikten sonra da eşlerinin bu kararlarını değiştirici bir etkiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Tablo 36: Meslek Grubuna Göre Evlenmeden Önceki Çalışma Durumu

Meslek Grubu	Evet, çalışıyordum	Hayır, çalışmıyordum	Okuyordum	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	39 - 78.00	4 - 8.00	7 - 14.00	50 - 100.00
Memurlar	43 - 86.00	7 - 14.00	0	50 - 100.00
TOPLAM	82 - 82.00	11 - 11.00	7 - 7.00	100 - 100.00

Bilindiği gibi evli kadın, bir aile üyesi olduğundan gelir getirici bir işte çalışma ya da işi bırakma kararı, kadının ailesinin diğer üyelerinin görüşleri, ihtiyaçları, bir takım pratik yardım şekillerini benimsemesi ve sonuçta aile üyelerinin kadın için bu rolü desteklemeleriyle yakından bağlantılıdır. Bu destek, onların öğrenim çağlarından başlayarak, bir iş ya da meslek sahibi olmaları konusunda özellikle anne babalarından gelmektedir. Çeşitli işlere ve mesleklere sahip olan babaların toplam %88' i, kızlarını bu konuda desteklemiş ve ellerinden geldiğince yardımcı olmuşlardır.

Tablo 37: Baba Mesleğine Göre Çalışma Konusunda Destek Sağlama Durumu

Baba mesleği	Destek olup yardım ettiler	Çoğunlukla onaylamadılar	İlgilenmediler	TOPLAM
Çiftçi	8 - 100.00	0	0	8 - 100.00
Esnaf - Zanaatkar	23 - 82.14	3 - 10.72	2 - 7.14	28 - 100.00
Memur	34 - 85.00	3 - 7.50	3 - 7.50	40 - 100.00
İşçi	13 - 92.86	1 - 7.14	0	14 - 100.00
Profesyonel meslek	9 - 100.00	0	0	9 - 100.00
Diğer	1 - 100.00	0	0	1 - 100.00
TOPLAM	88 - 100.00	7 - 7.00	5 - 5.00	100 - 100.00

4.3: Çalışma Saatleri, İzin Alma Ve Evde Çalışma

Çalışan kadınların meslek grupları temelinde profesyonel meslek sahipleri ve memurlar şeklinde iki temel kategoriye ayrılmaları, meslek ve iş temelinde bir sıfatla çalışma alanında bazı farklılıklar oluşturmakla birlikte, her iki

Tablo 38: Meslek Grubuna Göre Çalışma Saatleri Dağılımı

Meslek Grubu	8. 30 - 17. 30	9. 30 - 16. 30	8. 00 - 16. 30	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	20 - 40.00	4 - 8.00	26 - 52.00	50 - 100.00
Memurlar	45 - 90.00	0	5 - 10.00	50 - 100.00
TOPLAM	65 - 65.00	4 - 4.00	31 - 31.00	100 - 100.00

grubun da ücret karşılığında kamu ya da özel sektörde çalışıyor olmaları, onların belirli saatler içinde çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu saatler, kadınların 'tam gün' denilen ve genelde saat 8. 00' den başlayarak 17. 30' a kadar çalışmalarını gerektiren bir programı içermektedir.

Her iki meslek grubunda da bu saatler arasında çalışan kadınların, aileye ya da doğrudan eve ait beklenmeyen (ya da kadının sorumluluğunu üstlendiği işler) durumlar için izin alabilme olanağına bakıldığında ise, her iki meslek grubundaki kadınların yarıya yakınının izin alıp gidemedikleri (%54 - %44) görülmektedir. İzin alabilen uzman meslek grubu kadınların büyük çoğunluğu işleri belirli bir saatle sınırlı kalmayan yani evde de çalışmak zorunda kalanlardır. Bunlar, iş saatlerinden aldıkları zamanı, evde daha fazla çalışarak telafi etmek durumunda kalan akademisyen, tıp doktoru, mühendis gibi

Tablo 39: Meslek Grubuna Göre İşten İzin Alma Durumu

Meslek Grubu	Evet, istediğim zaman	Evet, ama çok acil durumlarda	Hayır	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	21 - 42.00	27 - 54.00	2 - 4.00	50 - 100.00
Memurlar	23 - 46.00	22 - 44.00	5 - 10.00	50 - 100.00
TOPLAM	44 - 44.00	49 - 49.00	7 - 7.00	100 - 100.00

profesyonel meslek sahibi kadınlardır. Kolaylıkla izin alabileceğini ifade eden memur grubundakiler ise (%46) daha çok rutin işlerle uğraşan ve yaptıkları işi bir başka kişinin o günlük yapabileceği ya da ertesi gün telafi edebileceği türden bir işlerle uğraşan kütüphane memuru, daktilo gibi işlerde çalışan kadınlardır.

%88' i evde de çalışmak, yani mesleği gereği yaptığı işi belirli saatlerle sınırlı kalmayan profesyonel meslek sahibi kadınlar genelde daha önce değinilen mesleklere sahiptirler ve eve iş getirmek durumuyla sık sık karşı karşıya kalmaktadırlar. Memurların ise, işlerinin masa başı işi olması nedeniyle

Tablo 40: Meslek Grubuna Göre Evde Çalışma Durumu

Meslek Grubu	Evet, çoğunlukla	Bazen	Hayır	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	25 - 50.00	19 - 38.00	6 - 12.00	50 - 100.00
Memurlar	0	5 - 10.00	45 - 90.00	50 - 100.00
TOPLAM	25 - 25.00	24 - 24.00	51 - 51.00	100 - 100.00

bu tür bir durumla karşı karşıya kalmadıkları ya da bu durumun çok nadir (%10) ortaya çıktığı görülmüştür.

Kadının eve ve aileye ait sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirmeye ayrılmış zamanın bir kısmını talep eden bu tür bir çalışmanın niteliği ve yoğunluğu mesleğe göre değiştiğinden, bunun evde kompanze edilme şekilleri ile kadın için bir sorun oluşturma derecesi farklılık göstermektedir. Bunu öğrenebilmek için sorulan soruya profesyonel meslek sahibi kadınların %68.18' i evde işleriyle ilgili çalışmalarının kendileri için bir sorun oluşturduğu şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu grup içinde özellikle akademisyenler, mühendisler, tıp doktorları yer almaktadır. Bu durumun kendileri için çok önemli bir sorun oluşturmadığını ifade edenler ise daha çok bu çalışma programını uykularından fedakarlık edip, evle ilgili tüm görevlerini yerine getirdikten sonra uygulayanlar grubu olmaktadır. Memur kadınlar için bu tür bir zorunluluk olmadığından onlar bu tür bir sorunu hemen hemen hiç yaşamamaktadır (%90).

Tablo 41: Meslek Grubuna Göre Evde Çalışmanın Sorun Oluşturma Durumu

Meslek Grubu	Evet, çoğunlukla	Hayır	Bazen	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	30 - 68.18	14 - 31.82	0	44 - 100.00
Memurlar	1 - 20.00	3 - 60.00	1 - 20.00	5 - 100.00
TOPLAM	31 - 63.27	17 - 34.69	1 - 2.04	49 - 100.00

5. AİLE - ÇALIŞMA YAŞAMI VE NORMATİF ÖNCELİK SORUNU

Çalışan bir kadın olmanın, anne-eş-ev kadınlığının da getirdiği görevlerden sorumlu sayılmasını engellemediği ve kadınların yardım görseler de hala bunların gerektirdiği işlerden birinci derecede sorumlu sayılmaları, onların, çalışma hayatları ile aile yaşamlarındaki rollerini gereğince yerine getirmelerini güçleştirmekte ve kadınlar için her iki alana ait bir öncelik sorunu oluşturmaktadır.

Tablo 42: Meslek Grubuna Göre Çalışma Hayatının Ailesel Rollerini Etkileme Durumu

Meslek Grubu	Evet, çoğunlukla	Hayır	Bazen	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	25 - 50.00	16 - 32.00	9 - 18.00	50 - 100.00
Memurlar	25 - 50.00	14 - 28.00	11 - 22.00	50 - 100.00
TOPLAM	50 - 50.00	30 - 30.00	20 - 20.00	50 - 100.00

Profesyonel meslek sahibi kadınlar arasında bu tip bir sorunla daha ciddi bir şekilde karşı karşıya kalanlar, aileye ve eve ayrılması gereken zamanı mesleki sorumlulukları ile paylaşmak zorunda kalanlardır (%50). Bu grubun bu tip bir sorunu devamlı olarak yaşaması, kendilerinin mesleki rollerine, ev - ailesel rolleriyle birlikte aynı önemi vermeleri ve meslek kadını rolünü ikinci plana atmak istememeleri nedeniyledir. Aynı durum işini, ciddiye alan ve çalışmak isteyen memur kadınların çok küçük bir bölümü için de geçerlidir.

Her iki gruptaki çalışan kadınlara iş / mesleklerinde mi yoksa anne-eş-ev kadınlığında mı daha başarılı olmalarının onları daha mutlu edeceği sorulduğunda, kadınların yaklaşık %60' ı 'her ikisinde de' yanıtını vermişlerdir. Bu yanıtı veren kadınlar için, her iki alandan yalnızca birinde başarılı olmak kendilerini mutsuz etmektedir. Profesyonel meslek sahibi kadınlar arasında kendini sadece mesleğinde başarı sağlamakla mutlu sayanlar (bundan tatmin olanlar) bulunmakla beraber önceliği anne - eş - ev kadınlığı rollerine verenlere oranla daha küçük bir bölümü oluşturdukları gözlenmiştir. Kendilerini anne-eş-ev kadınlığında başarılı olmakla mutlu sayanlar ise memur kadınlar grubunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Yalnızca bu rol alanındaki başarıyla mutlu olacaklarını söyleyen profesyonel meslek grubu kadınların sayısı ise yok denecek kadar azdır.

Çalışan kadınların tümü arasında hem iş / meslek hem de aileye ilişkin rollerini layıkıyla yerine getirmek gibi bir istemi belirten kadınlara 'her iki rol alanının görev ve sorumluluklarını gerektiğince yüklenmelerinin kendileri için normatif öncelik sorunu oluşturup oluşturmadığı' sorulduğunda ise profesyonel meslek sahiplerinin çoğunluğunu oluşturan kadınlar bu sorunu oldukça sık yaşadıklarını belirterek; her şeye yetişmek isteyip hiç bir şeye yetişemedikleri, özellikle çalışma ortamının yoğun olduğu dönemlerde (eğer çocukları da küçük yaşlarda ise) bunu daha çok hissettikleri, kendilerine hiç özel zaman ayıramadıkları şeklinde ortak yanıtlar vermişlerdir. Bu grup için adı geçen sorun geçici bir nitelik taşımayıp, devam eden ve şu an yaşadıklarını da ifade ettikleri bir süreçtir. Hem bu yanıtı veren kadınlar hem de mesleğini ikinci plana atmak istemeyen kadınlar, anne-eş-ev kadınlığına ilişkin görevlerinin zaman zaman aksadığından rahatsızlık ve suçluluk duyduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 43: Meslek Grubuna Göre Suçluluk Duyma Durumu

Meslek Grubu	Evet, çoğunlukla duyarım	Hayır	Bazen duyuyorum	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	21 - 42.00	14 - 28.00	15 - 30.00	50 - 100.00
Memurlar	33 - 66.00	10 - 20.00	7 - 14.00	50 - 100.00
TOPLAM	54 - 54.00	24 - 24.00	22 - 22.00	50 - 100.00

Çalışan kadınlarda aile ve evsel rollere yeterince zaman ayıramamaktan dolayı ortaya çıktığı gözlenen suçluluk duygusu ortak olmakla beraber, temelinde bulunan nedenler açısından bir farklılık göstermektedir. Profesyonel meslek sahibi kadınlar için sorun, mesleklerine daha çok zaman ayırmak, onu ikinci plana atmak istememelerinden kaynaklanırken, memur kadınlar için sorun, bütün günlerini ev dışında geçirmeleri nedeniyle anne-eş-ev kadınlığı rollerine gereğince zaman ayıramamaktan kaynaklanmaktadır.

Her iki (rol) alanına ait rollerini yerine getirmede bir (normatif) öncelik sorununu daha alt düzeyde yaşadıklarını ifade edenler ise hem mesleki sorumlulukları olmayan hem de çocukları nispeten yetiştirme çağına ulaşanlardır. Bu yanıtı veren kadınlar bu tip sorunları daha önceki yıllarda, şimdikine nazaran daha yoğun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu kadınlar şimdi bu durumu telafi edebilecek zamanı kendilerine ayırabildiklerini; bu sorunun geçici olduğuna kendilerini inandırarak bu işin üstesinden geldiklerini söylemişlerdir. Bu yanıtı verenler arasında çok az sayıda olmakla beraber memur kadınlar da bulunmaktadır.

Memur kadınların önemli bir bölümü ise her iki rol alanının sorumluluklarını yerine getirememe sorununu yaşadıklarını kabul etmekte fakat bunu algılayışlarında bir farklılık göstermektedirler. Çalışmayı kendi tercihleri olarak (bu gelir getirme amaçlı da olsa, bulunan alternatiflerden birisidir ve kendi tercihleri olarak ortaya çıkmıştır) değerlendiren bu kadınlar, durumlarını 'hem ağlarım hem giderim' şeklinde realize etmekte ve her iki rol alanının sorumluluğunun kendi üzerlerinde olmasını kabul eder görünmektedirler. Başka bir deyişle, çalışmalarının öncelikli nedeninin gelir elde etmek amacıyla olmasının da etkisiyle bu kadınlar için çalışmak ne kadar zorunlu ise, ev ile aileye ait sorumlulukları yerine getirmek de o kadar zorunludur. Bu nedenle de memur kadınların çoğunluğu için bu tür bir sorunu yaşadıklarını kabul etmekle beraber, 'sorun' şeklinde değerlendirmeyip, 'çalışıyorsam sonuçlarına da katlanmalıyım' şeklinde bir kabullenme yaygın görünmektedir.

Hangi düzeyde ve hangi gerekçelerle yaşanılırsa yaşanılsın her iki çalışma alanındaki kadınlara 'kızları için de bu tür bir yaşamı yani hem bir aile sahibi olmalarını hem de iş / meslek edinmelerini' isteyip istemedikleri

sorulduğunda ise, hemen hemen tamamına yakını kızlarının ileride profesyonel bir meslek sahibi olmasını istemişlerdir. Memur kadınlar arasında da kızlarının memur değil de profesyonel meslek sahibi olmalarını isteyenler çoğunluktadır. Fakat bu grup, kızlarının ücretli değil de serbest olarak çalışmalarını tercih edeceklerini, böylelikle de hem işe hem de eve zaman ayırabileceklerini ifade etmişlerdir.

Çalışan kadınlara son olarak 'yeniden seçme şansları olduğunda yine aynı yolu izleyip izlemeyecekleri' sorulduğunda ise profesyonel meslek sahibi kadınların yaklaşık 3 / 5' ü yine bu yolu izleyeceklerini belirtirken, geri kalanların bir kısmı mesleki amaçlarını belirginleştirebileceklerini, bir kısmı çocuk sahibi olmayı erteleyebileceklerini söylerken, bir bölümü ise başka bir mesleği tercih edecekleri şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Bu soruya memur kadınların ise yaklaşık yarısı 'evet' yanıtını verirken geri kalanların yaklaşık 1/ 5' i çalışmayıp ev kadını olmayı tercih edebileceklerini belirtmişlerdir. Bunların dışında kalan bir grup ise özellikle öğretmenlik gibi her iki rol alanına ait görevlerin üstesinden kolaylıkla gelinebileceği bir meslek edinebilmeyi ya da bir dükkan sahibi olmayı isteyebileceklerini ifade etmişlerdir.

6. CİNSİYET ROLÜ TUTUMLARI DEĞERLENDİRMESİ

Toplumsal hayatta, insanların ortaklaşa önemsedikleri görgül olgulardan olan toplumsal değerlerin en iyi yansıdığı alan bireylerin tutumlarıdır. Tutumlar davranışların arkasında yatan ve böylelikle de davranışları etkileme gücüne sahip olan geçmiş deneyimlerin birikimli tortuları (8) olup, bu nitelikleriyle, bireylerin gelecekteki davranışlarını etkileme gücüne de sahiplerdir.

Çalışmanın konusu çerçevesinde araştırılmak istenen cinsiyet rolü tutumları ise, cinsiyet rolleri ile ilgili olarak bireylerin değerlerine, inançlarına ve tercihlerine işaret etmektedir. Tutumlar sosyal deneyimlerden dikkate değer bir şekilde etkilendiklerinden, özellikle son otuz yılda kadınların rollerinde olan değişmeler, kadın istihdamı, kocaların ev işlerini paylaşımı, çalışan anneler ve çocuk gibi alanlarda kendini yansıtılmaktadır (9).

Bu çalışmada da, toplam yedi ana başlık altında, yukarıda adı geçen konular etrafında düzenlenmiş ve bu konuda daha önce oluşturulmuş

olan ölçeklerden derlenen (10) Likert tipi bir ölçek kullanılarak, çalışan kadınların rol tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Uygulanan ölçekte, tutumlar eve ve işe ilişkin kişisel bağıllık, fiziksel baskı, geleneksellik, finansal baskı, annelik ve eş başlıkları altında toplanan maddelerde dile getirilen ifadeye katılıp katılmadığını gösteren dört şık ile ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler yüzdelik tablolar yardımıyla kadınların kır - kent doğum yerlerinin ve sahip oldukları işin / mesleğin niteliğinin, tutumları etkileyeceği varsayımına dayanarak karşılaştırmalı olarak sergilenmeye çalışılmıştır.

6.1: Eve Ve İşe İlişkin Kişisel Bağıllık

Araştırmada yer alan kadınların, sahip oldukları meslek grubu temelinde (ücretli profesyoneller - memurlar) kır ve kent şeklinde ayrılaşan doğum yerleri göz önüne alınarak, eve ve işe ilişkin kişisel bağıllıkla ilgili tutumları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmadan elde edilen verilerin oran olarak düşük gözükmesinin nedeni, bu çalışan kadınların hem meslek grubu hem de doğum yerlerine göre ayrılaştırılmasından ve yüzdelik hesaplamasından kaynaklanmaktadır.

Profesyonel meslek sahibi kadınların hem kent hem de kır kökenlilerinin memur kadınların kır - kent doğumlularına göre görece, biraz daha yüksek oranlarda (%33.33 - %27.78 / %20.83 - %18.06)evde oturmaktan sıkılma ve çalışma yanlısı bir tutum benimsedikleri gözlenmektedir. Profesyonel meslek sahibi kadınların kocalarının da karıları için - kent kökenlilerde %40.68, kır kökenlilerde %33.90 olmak üzere - çalışmanın daha iyi olacağını, çalışmazlarsa mutsuz olacaklarını düşündükleri ifade edilmektedir. Ancak bu görünüm memur kadınlarda oldukça değişmekte, kadınlar (kır - kent kökenli olarak) kocalarının bu tür bir düşünceye sahip olmadığını belirtmektedirler (%54.84 - %41.93). Buna karşın hem kent hem de kır kökenliler göz önüne alındığında her iki grupta çalışan kadınların, çalışmamanın kendilerine yararsızlık, işe yaramama duygusu vereceğini kesinlikle kabul ederek, birbirine çok yakın oranlarda çalışma yanlısı bir tutumu benimsedikleri görülmüştür.

Tablo 44: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum yerine Göre Eve Ve İşe İlişkin Kişisel Bağlılık Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Evde oturmaktan canım sıkılır			Eşime göre (ben) çalışmazsam mutsuz olurum			Bir işe/mesleğe sahip olmamak bana kendimi yararsız hissettirir		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	24 33.33	1 11.11	2 10.53	24 40.68	3 30.00	0	22 26.83	3 33.33	2 22.22
	Kır	20 27.78	1 11.11	2 10.53	20 33.90	2 20.00	1 3.23	20 24.39	2 22.23	1 11.11
Memurlar	Kent	15 20.83	3 33.33	9 47.37	8 13.56	2 20.00	17 54.84	20 24.39	3 33.33	4 44.45
	Kır	13 18.06	4 44.45	6 31.57	7 11.86	3 30.00	13 41.93	20 24.39	1 11.11	2 22.22
TOPLAM		72 100.00	9 100.00	19 100.00	59 100.00	10 100.00	31 100.00	82 100.00	9 100.00	9 100.00

6.2: Bağımsızlık

Kadının bağımsız bir kişilik geliştirmesinde, çalışmanın ve bir işe / mesleğe sahipliğin en iyi yol olduğunu en yüksek oranla benimseyenler beklenildiği üzere kent kökenli profesyonel meslek sahibi kadınlardır (%29.33). Kır kökenli profesyonel meslek sahibi kadınların yaklaşık yarısı ise bu görüşü kısmen benimsemiş görünmüş ve kadının tam bağımsız olmadığı şeklinde ve çalışmanın da bağımsızlığa kısmen katkısının olduğu yolunda görüşler ileri sürmüşlerdir. Aynı görüş farkları ile hemen hemen benzer oranlar, memur kadınlar için de geçerli olmuş ve kır - kent farkı olmaksızın memur kadınlar da çalışmanın, kadının bağımsızlığına katkıda bulunabildiği görüşünü desteklemişlerdir.

Tablo 45: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Bağımsızlık Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Bir işe/mesleğe sahip olma,kadının bağımsız bir kişi olabilmesi için en iyi yoldur			İstediğim gibi harcayabileceğim paramın olması çok güzel		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	22 29.33	3 18.75	2 22.22	24 26.38	2 40.00	1 25.00
	Kır	15 20.01	8 50.00	0	22 24.17	1 20.00	0
Memurlar	Kent	19 25.33	3 18.75	5 55.56	25 27.47	1 20.00	1 25.00
	Kır	19 25.33	2 12.50	2 22.22	20 21.98	1 20.00	2 50.00
TOPLAM		75 100.00	16 100.00	9 100.00	91 100.00	5 100.00	4 100.00
Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Aile bütçesine katkıda bulunmayı hissetmek oldukça güzel			Para kazanmak bana bağımsızlık duygusu verir		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	23 24.74	4 66.66	0	14 22.22	11 39.28	2 22.22
	Kır	22 23.65	0	1 100.00	17 26.98	4 14.29	2 22.22
Memurlar	Kent	26 27.96	1 16.67	0	13 20.64	11 39.28	3 33.34
	Kır	22 23.65	1 16.67	0	19 30.16	2 7.15	2 22.22
TOPLAM		93 100.00	6 100.00	1 100.00	63 100.00	28 100.00	9 100.00

Her iki meslek grubunda yine kır - kent farklılığı olmaksızın, çalışma sonrası elde edilen gelirin kendi kazandıkları ve hakettikleri bir para şeklinde değerlendirilmesi sonucu, bunu bütçeleri çerçevesinde gönül rahatlığıyla harcama şeklinde bir tutumun çoğunlukla kabul gördüğü gözlenmektedir (%26.38 - %24.17 / %27.47 - %21.98). Çalışmadıkları takdirde kocalarının kendilerine vereceği parayı bu kadar kolaylıkla harcayamayacaklarını da özellikle belirtmektedirler. Aynı durum, aile bütçesine katkıda bulunma için de geçerlilik kazanmaktadır. Ancak kadınların genelde bağımsızlık, özelde de çalışma ve para kazanma yoluyla elde edilen (kişisel) bağımsızlık noktasında biraz ürkek davrandıkları ve buna ilişkin ifadelerde her iki grupta da kır - kent bağlamında 'kesinlikle katılıyorum' ibaresinden kopmalar olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni ise kadınların kendilerini geleneksel ve kültürel koşullandırmalar temelinde genelde bir grubun üyesi -aile-, özelde de bir kişinin partneri -koca- şeklinde algılama eğilimidir. Geleneksel kültürel değerleri aşarak çalışmanın ve bir gelir elde etmenin kadının bağımsızlığına olumlu etkilerini kısmen kabul etmeleri, onların bu tutumlarını gerçek davranışlarına yansıtma başarısını henüz gerçekleştiremediklerini göstermektedir.

6.3: Çalışma Kaynaklı Baskı

Çalışan kadınların her iki meslek grubunda da sorumluluklarına tam olarak yetişememekten yana bir tutumu benimseyenlerin çoğunluğu kent kökenli ve sahip oldukları işler / meslekler nedeniyle bu tür bir sorunu daha yoğun yaşadıklarını kabul edenlerdir (%28.89 - %31.11). Bu ifadeye kısmen katılanlar ise işe / mesleğe ve özelde de çocuğa ilişkin bir takım amaçlarını gerçekleştirmiş olanlardır. Aynı durum kır - kent açısından bir derece farklılık taşımakla beraber, işi / mesleği nedeniyle fiziksel bir yorgunluk ve baskı hissedenler için de geçerlidir. Hatta çalışma kaynaklı baskının yoğunluğu sonucunda işe devam etmenin istenmediği şeklinde bir görüşü benimseyenler de olmaktadır ki bu görüş aracılığıyla bu tür bir tutumu benimseyenler özellikle memur kadınlar arasında daha yoğundur (%37.03 - %25.93). Fakat yine de en geneldeki dağılıma bakıldığında, kadınların her iki grup için de çalışma kaynaklı

fiziksel baskı ve zorluklara rağmen, çalışmamayı isteme gibi genel bir tutum geliştirdikmedikleri gözlenmektedir.

Tablo 46: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Çalışma Kaynaklı Baskı Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Hiç bir şey için yeterli derecede vakit bulamıyorum			İşim/mesleğim nedeniyle çoğunlukla yorgunluk duyarım			İşe gitmeyi istemediğim zamanlar olur		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	13 28.89	9 26.48	5 23.81	13 25.49	10 27.02	4 33.33	12 22.22	10 32.26	5 33.33
	Kır	10 22.22	8 23.53	5 23.81	6 11.76	15 40.55	2 16.67	8 14.82	8 25.80	7 46.67
Memurlar	Kent	14 31.11	7 20.58	6 28.57	19 37.26	7 18.92	1 8.33	20 37.03	6 19.36	1 6.66
	Kır	8 17.78	10 29.41	5 23.81	13 25.49	5 13.51	5 41.67	14 25.93	7 22.58	2 13.34
TOPLAM		45 100.00	34 100.00	21 100.00	51 100.00	37 100.00	12 100.00	54 100.00	31 100.00	15 100.00

6.4: Finansal Baskı

Yukarıda benimsendiği gözlenen çalışma istemi şeklindeki genel tutumun, finansal kaynaklarla olan bağlantısı irdelendiğinde ise hem kır hem de kent kökenli memur kadınlar için çalışmanın öncelikli nedeninin para olduğu şeklinde bir tutumu benimsedikleri görülmektedir. Bu tür bir tutum geliştirme profesyonel meslek sahibi kadınlar arasında ise yok denecek kadar az kabul görmektedir. Buna bağlı olarak, her iki gruptaki çalışan kadınların işlerini kaybetmeleri durumunda iş arama şeklinde güçlü bir tutum geliştirdikleri dikkate

Tablo 47: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Finansal Baskı Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		İşimi kaybedersem hemen bir iş ararım			Bir işe/ mesleğe sahip olmanın nedeni para değildir		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	24 30.76	3 33.34	0	17 41.46	6 18.75	4 14.82
	Kır	21 26.94	2 22.22	0	17 41.46	4 12.50	2 7.41
Memurlar	Kent	17 21.79	2 22.22	8 61.54	3 7.32	13 40.63	11 40.74
	Kır	16 20.51	2 22.22	5 38.46	4 9.76	9 28.12	10 37.03
TOPLAM		78 100.00	9 100.00	13 100.00	41 100.00	32 100.00	27 100.00

alındığında, memur kadınlar için bunun öncelikli nedeninin gelir elde etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Profesyonel meslek sahibi kadınlarda ise bu tür bir tutumun benimsenmesinin kaynağı, mesleki doyum olmakta, gelir elde etme ikinci, bazen de üçüncü sırada gelebilmektedir.

6.5: Geleneksellik

Çalışan kadınların toplumda geleneksel cinsiyet rolü tutumlarına ilişkin yanıtlarının dağılımı, kır - kent farkının da etkisi olmakla birlikte, (tutumlara) ilişkin değerleri benimsemediklerini göstermiştir. 'Kocanın işi para kazanmak, kadının ki ise aileye bakmaktır' şeklindeki ifade kent - kır doğumlu profesyonel meslek sahibi kadınların tümü tarafından kabul edilmemiş ve 'demode', 'çağdışı' şeklinde nitelendirilmiştir. Memur kadınlar arasında ise 4 kır kökenli çalışan kadın

Tablo 48: Meslek gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Geleneksellik Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Kocanın işi para kazanmak, kadının ki ise aileye bakmaktır			Kadının yeri evidir			Çocuklu kadın iş sahibi olamaz (çalışamaz)		
		Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor
Ücretli Profesyoneller	Kent	0	0	27 28.42	0	1 16.67	26 27.96	0	0	27 29.35
	Kır	0	0	23 24.21	1 100.00	0	22 23.66	0	0	23 25.00
Memurlar	Kent	0	1 20.00	26 27.37	0	1 16.67	26 27.96	2 66.67	2 40.00	23 25.00
	Kır	0	4 80.00	19 20.00	0	4 66.66	19 20.42	1 33.33	3 60.00	19 20.65
TOPLAM		0	5 100.00	95 100.00	1 100.00	6 100.00	93 100.00	3 100.00	5 100.00	92 100.00
Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Bir kadın için evlilik işten daha önemlidir			Bazı işler erkeklere, bazı işler de kadınlara aittir. Birbirlerinin işlerini yapmamalıdır			Aile hayatındaki önemli kararların çoğu ailede erkek tarafından verilmelidir		
		Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor	Kesinlikle katılıyor	Kısmen katılıyor	Katılmıyor
Ücretli Profesyoneller	Kent	3 17.65	4 14.81	20 35.71	0	0	27 30.34	0	0	27 28.13
	Kır	0	5 18.52	18 32.15	0	3 60.00	20 22.47	0	0	23 23.96
Memurlar	Kent	8 47.06	10 37.04	9 16.07	3 50.00	2 40.00	22 24.72	1 50.00	1 50.00	25 26.04
	Kır	6 35.29	8 29.63	9 16.07	3 50.00	0	20 22.47	1 50.00	1 50.00	21 21.87
TOPLAM		17 100.00	27 100.00	56 100.00	6 100.00	5 100.00	89 100.00	2 100.00	2 100.00	96 100.00

bu ifadeyi desteklemiştir. Aynı durum, 'kadının yeri evidir' şeklindeki ifade için de geçerli olmuştur. Çocuklu bir kadının iş / meslek sahibi olamayacağını ifade eden cümle yine tüm kent ve kır kökenli profesyonel meslek sahibi kadınlar tarafından kabul edilmezken, memur kadınlar arasında kır - kent farkı olmaksızın küçük oranlarda kabul görmüştür. Evliliğin kadın için işten daha önce gelebileceğini belirten ifade, kır - kent farkı çok az olmakla birlikte, her iki çalışan kadın grubu arasında kabul etme yönünde geliştirilen bir tutum olmuştur. Fakat 'kocanın işi para kazanmak' ile 'kadının yeri evidir' şeklindeki ilk ifadede yansıtılan tutum örnekleri için geçerli görünen durum, ev işlerinin kadın ile erkek tarafından paylaşımı ve önemli kararların alınması ile ilgili tutum örnekleri için de geçerli olmuş ve kır - kent farkı gözlenmeksizin, profesyonel meslek grubu kadınların tümü bu iki ifadeyi onaylamamışlardır. Kısmen ve kesinlikle katılanlar olmakla beraber, yakın dağılım oranlarıyla memur kadınlar için de geçerli olmuştur.

6.6: Annelik

Anneliğe ilişkin geliştirilen tutumların ne yönde olduğuna bakıldığında ise, genelde tüm çalışanların ifadelerine ilişkin kendi içinde kır - kent köken farklılığı bulunmakla birlikte, anneliği çok önemseyen fakat bir işte çalışma ile iyi bir anne olup - olmama arasında bir ilişki kuramaları nedeniyle, özellikle bunu işaret eden ifadeleri kabul etmeme yönünde bir tutum geliştirdikleri gözlenmiştir. Oran olarak bakıldığında, çalışan bir annenin, çalışmayan bir anne kadar çocuklarıyla iyi bir ilişki kurabileceği ifadesinin her iki grup tarafından da kabul gördüğü gözlenmektedir. Çalışan annelerin çocuklarının sağlıksız büyüdüğü şeklindeki ifadeye ise kır kökenliler arasında kısmen katılanlar bulunmakla birlikte, çoğunluk bu ifadeyi reddetmiştir. Yine kent kökenli profesyonel meslek sahibi kadınların bu yönde farklı görüş belirtmelerine rağmen, genelde anneliğin dünyanın en kutsal işi kabul edildiğinin ve anne olmanın her şeyin önünde geldiğinin çoğunluk tarafında onaylandığı görülmüştür. Elde edilen bulguların, Dünya Değerler Araştırması, Türkiye Sosyo - Ekonomik Değerler Anketi' nin kadın cevaplayanlar boyutundaki bulgularla da

Tablo 49: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Annelik Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Çalışan bir anne, çalışmayan bir anne kadar çocuklarıyla sıcak bir ilişki kurabilir			Annelik dünyanın en kutsal işidir			Anne olmak her şeyin önünde gelir		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	24 29.27	2 20.00	1 12.50	20 25.00	5 50.00	2 20.00	18 26.47	2 11.76	7 46.67
	Kır	20 24.39	3 30.00	0	16 20.00	3 30.00	4 40.00	10 14.71	10 58.82	3 30.00
Memurlar	Kent	19 23.17	4 40.00	4 50.00	26 32.50	0	1 10.0	22 32.35	4 23.53	1 6.67
	Kır	19 23.17	1 10.00	3 37.50	18 22.50	2 20.00	3 30.00	18 26.47	1 5.89	4 26.66
TOPLAM		82 100.00	10 100.00	8 100.00	80 100.00	10 100.00	10 100.00	68 100.00	17 100.00	15 100.00
Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Çalışan annelerin çocukları sağlıklı büyür			Kadınlar sadece kendilerinin daha iyi bir anne olmalarına yardımcı olacak işler/ meslekler seçmelidirler					
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum			
Ücretli Profesyoneller	Kent	0	1 10.00	26 29.89	4 12.90	0	23 40.35			
	Kır	0	3 30.00	20 22.98	1 3.23	4 33.33	18 31.57			
Memurlar	Kent	1 33.33	2 20.00	24 27.59	15 48.39	4 33.33	8 14.04			
	Kır	2 66.67	4 40.00	17 19.54	11 35.48	4 33.33	8 14.04			
TOPLAM		3 100.00	10 100.00	87 100.00	31 100.00	12 99.99	57 100.00			

(11) paralellik göstermesi, sonuçların tartışılması aşamasında yararlı görülmüştür.

6.7: Eş (Koca)

Çalışan kadınların kendilerinin cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel bir tutumu benimsememelerine rağmen, kocalarının geleneksel bir çizgiyi benimsediği ortaya çıkmıştır. Karılarının asıl işinin eve ve çocuklara bakmak olduğunu düşünen kocaların oranı sapsmalara rağmen kır - kent doğumlu

Tablo 50: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Eş Ve İşe İlişkin Tutum Dağılımları

Kent - kır doğum yerine göre meslek grupları		Kocam evde oturmama, çalışmama tercih eder			Kocam benim asıl işimin eve ve çocuklara bakmak olduğunu söyler			Kocam, aile yaşamımızı etkilemeyecek bir işte çalıştığım zaman mutlu olacaktır		
		Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
Ücretli Profesyoneller	Kent	4 15.39	2 33.33	21 30.89	1 4.55	3 42.86	23 32.39	8 15.38	4 80.00	15 34.89
	Kır	1 3.84	1 16.67	21 30.89	1 4.55	1 14.28	21 29.58	3 5.77	0	20 46.51
Memurlar	Kent	13 50.00	2 33.33	12 17.64	12 54.54	1 14.28	14 19.72	22 42.31	1 20.00	4 9.30
	Kır	8 30.77	1 16.67	14 20.58	8 36.36	2 28.58	13 18.31	19 36.54	0	4 9.30
TOPLAM		26 100.00	6 100.00	68 100.00	22 100.00	7 100.00	71 100.00	52 100.00	5 100.00	43 100.00

profesyonel meslekteki kadınlar arasında çok düşükken, bu oran memur kadınların kocaları için yükselmektedir. benzer bir dağılım, kocaların, eşlerinin evde oturmalarına ilişkin tutumlarında da ortaya çıkmaktadır. Ancak en keskin

ayrım, kocaların, eşlerinin aile yaşamlarını etkilemeyecek bir işte çalıştıkları zaman mutlu olacaklarını ifade eden cümlede ortaya çıkmaktadır. Memur kadınlar kırsal - kentsel farklılığı olmakla birlikte -%42.31 ve %36.54 gibi oranlarda kocaların, eşlerinin aile yaşamını etkilemeyecek bir işte çalışmasını benimsediğini, buna karşılık profesyonel meslek sahibi kadınların yine kırsal - kentsel köken farklılığı çerçevesinde -%34.89, %46.51 ile kocalarının bu yönde ısrarlı bir tutumu benimsemediğini ifade etmişlerdir.

Görüldüğü üzere araştırmanın bağımsız değişkenleri, tutumların belirli bir yönde geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışan kadınlarda kırsal - kentsel köken farklılığı etkili olmakla beraber, kadının aldığı eğitim ile bunun sonucunda edindiği iş ve meslek temelindeki farklılığa paralel, geliştirdiği tutumlarında da bir farklılık oluşabilmektedir. Dünya Değerler Araştırması' nın Türkiye verileri çerçevesinde bir karşılaştırma yapıldığında ise, elde edilen verilerin araştırma bulgularıyla uyumlu olduğu ve sonuçta bir iş / meslek sahipliğiyle gelir elde etmenin kadın için çok önemli görülmesine rağmen, geleneksel olarak kadın görüntüsünü oluşturan ev işleri ve çocuk ile uğraşan ev kadını imgesinin, kadının toplumda oynaması gereken rolün sınırlarını belirlemekte hala etkin (12) olduğu görülmektedir.

REFERANS NOTLARI

- 1) Türk Aile Yapısı Araştırması, T.C. Başb. D.P.T., Sosyal Planlama Gn. Md., Nisan - 1992, s: 141 - 142
- 2) Abbot, C. Wallace, a.g.e., s: 86
- 3) Shelton, 'The Distrubition of Household Tasks', Journal of Family Issues, 11 / 2 - June - 1990, s: 115
- 4) M. Shaw, 'Gender Differences In The Definition And Perception of Household Labor', Family Relations, 37 / 3 - July - 1988, s: 336
- 5) Hertz, More Equal Than Others, a.g.e., s: 37 - 38
- 6) Bknz. Ek Tablolar
- 7) Bknz. Ek Tablolar
- 8) N. Çelebi, Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları, a.g.e., s: 87
- 9) Z. Giele, Gender And Sex Roles, Handbook of Sociology, a.g.e., s: 308 - 309
- 10) Thornton, Alwin ve Camburn, 1983; Mason, Czayko ve Arber, 1976; Smith - Lovin ve Tickamyer, 1978;' den Akt.: N. Çelebi, Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları; Women and Employment Survey (WES), S. Dex, Women' s Attitudes Towards Work, Mac Millan Press, Eng. - 1988
- 11) Dünya Değerler Araştırması / 1990 - 1991, Türkiye Sosyo - Ekonomik Değerler Anketi, TÜSİAD - İstanbul / Eylül - 1991, Yayın No: TÜSİAD - T / 91 6.145, s: 32 - 33 - 34
- 12) D.D.A., Türkiye Sosyo - Ekonomik Değerler Anketi, a.g.e., s: 34

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada çalışan kadınların, geleneksel olarak onlara atfedilen annelik, ev kadınlığı gibi roller ile, çalışma yaşamının kendilerine kazandırdığı iş rolü arasında yaşadıkları varsayılan normatif öncelik sorununun, ücretli profesyonel meslek sahibi kadınlar ile masa başı yapan memur kadınlar temelinde karşılaştırılması amaçlanmıştır. Kadının toplumsal rollerinin tartişılmasında ve normatif öncelik sorununun ortaya konulmasında, bireyi, toplumsal bütünlük ile birbirine bağlayan bir kavramı kullanan rol kuramından yararlanılmıştır. Bu çerçevede kadının toplumsal rollerine bakış ile bunların analizinde, 'toplumsal cinsiyet' (gender) şeklinde ifade edilen ve biyolojik olarak belirlenen dişi ve erkek kimliğini belirten 'cinsiyet' (sex)' ten farklı olarak, biyolojik cinsel kimliğe yüklenen toplumsal ve kültürel anlamlar ile bunların oluşturduğu farklılıklara işaret eden bir kavramın yardımına başvurulmuştur. Sözü edilen bu kavram aracılığıyla, kadının toplumda kendisine yüklenen rollerinin, onun doğadan getirdiği biyolojik özellikleriyle değil, fakat bu özelliklerinin toplumsal temelde değerlendirilmesi ve içeriklerinin belirlenip kadına atfedilmesiyle ortaya çıktığı şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.

Konuya bu temelde bakıldığında kadının cinsiyeti esasında toplumun ona atfettiği rollerinin annelik - eşlik -ev kadınlığı olduğu görülmektedir. Bu roller toplum içinde tanımlanmış olup, oynanmalarına ilişkin beklentiler ile normlar dizgesi, değerler sistemi içinde toplumun tüm üyeleri ve dolayısıyla da kadının kendisi tarafından da içselleştirilmiştir. Ancak toplumların değişme sürecine paralel olarak ortaya çıkan yeni toplumsal roller, öncekiler kadar belirgin ve yeterli düzeyde tanımlanmadıklarından ve yerine getirilmesine ilişkin beklentiler yapılaşmamış olduğundan, toplumsal değişme sonucu bir zorunluluk şeklinde ortaya çıksalar da, rolü oynayacak kişiler hem de tamamlayıcı statülerde bulunanlar için bir sorun olabilmektedir. Kadının alışma (iş) rolü de bu rollere çok iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kadının özellikle toplumsallaşma süresince içselleştirmedeği bu rolü oynamaya başlamasıyla birlikte, kadın iki rol alanına ait (aile ve iş) normatif beklentilerin öznesi durumuna gelmektedir. Her iki rol alanı ve bu alanlardaki çeşitli statüleri işgal eden bireylerin (koca, çocuklar,

anne ile babası, iş yerindeki müdür, mesai arkadaşları vb. gibi) kadından rollerinin yerine getirilmesine ilişkin katı bir normatif bağlılık beklentileri, kadın için bir normatif öncelik sorunu oluşturabilmektedir.

Çalışmada araştırılmak istenen başlıca konuyu oluşturan normatif öncelik sorunu ve rol çatışmasını incelemede iki ayrı meslek grubu kadın örnekleme alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır. İlk grup, yaptığı işin öğrenimini görmüş ve bir fakülteden mezun olmuş, herhangi bir özel ya da kamu sektöründe belirli saatler içinde bir ücret karşılığı uzman olarak çalışan meslek sahibi kadınlardır (ücretli profesyonel meslek sahipleri). İkinci grup ise, herhangi bir uzmanlık gerektiren mesleğe sahip olmayan, daha alt düzeyde öğrenim görmüş ve 'masa başı iş' denilen bir görev tanımına sahip, yine belirli saatlerde ve belirli bir ücret karşılığı çalışan kadınlardır. Bu karşılaştırma, gelir getirici bir iş / mesleği olan tüm kadınlar için geçerli olduğu varsayılan fakat bu işin ve mesleğin çalışma programı doğrultusunda kadından talep ettikleri ile kadının aldığı öğrenim ve bu çerçevede geliştirdiği değer, tutum ve davranışları yönünde, yaşadığı normatif öncelik sorununun nedenleri ile onu algılama düzeyinde bir farklılık olabileceği yönündeki denence doğrultusunda yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen verileri değerlendirmede temel alınan bu iki meslek grubu bazında, çalışan kadınlar, bulgulanmak istenilenler doğrultusunda bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar ise bu çerçevede yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, her iki meslek grubundaki kadınların, çalışma yaşamına girmeleri sonucu, kendilerine atfedilen ve içselleştirmiş oldukları annelik - eşlik - ev kadınlığı rollerinden sorumlu olmaya devam etmeleriyle birlikte bir rol genişlemesinin (rol expansion) gerçekleşeceği şeklindeki denence, her iki grup temelinde beklenen farklılıklarla desteklenmiştir. Toplumsal kökenleri bazında doğum yerleri (kent, ilçe, köy) çok farklılık göstermeyen kadınların, babalarının doğum yerleri ve sahip oldukları meslekler / işler açısından küçük de olsa anlamlı bir farklılık göstermesinin, özellikle profesyonel meslek sahibi kadınların, mesleki formasyona yönelmelerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Tümü üniversite mezunu olan profesyonel meslek sahibi kadınların tersine, memur kadınların çoğunluğu lise mezunudur. Fakat her iki gruptaki kadınlar da memur, esnaf, zanaatkar olan babaların çocuklarıdır.

Tamamına yakınının annesi ev kadını olup, kendileri için ideal bir anne kompozisyonu çizmektedir. Kendilerini ideal bir anne olarak kabul etmeme oranı memur kadınlarda daha yüksek olmasına, buna karşın öğrenim ve uzmanlaşma sürecinde yeniden sosyalleşen profesyonel meslek sahibi kadınların durumu daha rasyonel değerlendirmelerine rağmen, her iki meslek grubu kadın için çocuk ve annelik çok önemli olup, tutumlarıyla da bunu desteklemektedirler. Buna paralel olarak, her iki grupta da çocuk bakımı ve çocuğa ilişkin işlerin hemen hemen tüm sorumluluğu kadınların üzerindedir. Eşler sadece, çocuklarla birlikte olma ve onları gezdirme gibi işlerde kadınlarla sorumluluğu paylaşmaktadırlar.

Aynı tür bir tutum geliştirme eve ait işlerin paylaşımında da geçerli olup kadınların 'kadın işi', 'erkek işi' ayrımını kesinlikle kabul etmemelerine rağmen, her iki gruptaki çalışan kadınların çoğunluğunun ev işlerinin hemen hemen hepsini üstlendikleri görülmektedir. Ancak özellikle profesyonel meslek grubu kadınlar işlerinden elde ettikleri ücretle yerine getiremedikleri ev işlerinin çok küçük bir kısmını bedel karşılığı bir kişiye yaptırma (temizlikçi kadın gibi) olanağına sahip olduklarından bu noktada memur kadınlardan farklılık göstermektedirler. Farklı gözüktükleri bir başka nokta ise, her iki grubun eşlerinin aldıkları eğitim düzeyi ve iş düzeyindeki ayrımlardan ileri geldiği düşünülen, sorumluluğu paylaşma düzeyleridir. Profesyonel meslek sahibi kadınların kocaları, memur kadınlarıninkine göre daha üst düzeyde eve ilişkin işlerin yerine getirilmesine yardımcı olmakta fakat bu işler de genelde her iki grup eşler için özellikle parayla ilgili alışveriş işleri (mutfak alışverişi, taksit yatırma gibi) olmaktadır. Ev işlerinin hemen hemen tümünün sorumluluğu kadınlarda olmasına rağmen bu işleri severek ya da kendilerine ait olduğunu benimseyerek yapanların çok az sayıda ve sadece memur kadınlar arasında olması, tutumlarında da açıkça ortaya çıktığı üzere, genelde kendilerini sırf sorumlu hissettikleri ve başka alternatiflerinin olmadığını düşünmeleri nedeniyledir. Profesyonel meslek sahibi kadınlarda bu tür işleri zorunluluk sonucu yapma, bunları bir tür zaman kaybı olarak görme oranlarının daha yüksek olması, öğrenim düzeyleri ile edindikleri meslek bağlamında geliştirdikleri tutum, değer ve davranışların farklılığından kaynaklanmaktadır.

Her iki gruptaki çalışan kadınlara iş / mesleklerinde mi, yoksa anne - eş - ev kadınlığında mı daha başarılı olmanın, onları mutlu edip bundan tatmin olacakları sorulduğunda, çalışan kadınların tümünün yaklaşık %60' ı, 'her ikisinde de' yanıtını vermişlerdir. Bu yanıtı veren kadınlar, her iki alandan yalnızca birisinde başarılı olmanın kendilerini mutsuz edeceğini belirtmişlerdir. Kendilerini 'mükemmeliyetçi' şeklinde değerlendiren kadınlar aslında her iki rol alanının görev ve yükümlülüklerinden kendilerini sorumlu saymaları nedeniyle, bu tür bir yanıtı olağan kabul etmektedirler.

Çalışan kadınların geleneksel olarak onlara atfedilen rollerine bakış açısı ve değerlendirmelerinde sahip oldukları öğrenim düzeyi ile iş / meslekteki farklılıklara paralel ayrımlar ortaya çıkmakla beraber, görüldüğü üzere araştırmanın ilk denencesini destekleyici yönde, çalışan kadınların çalışma rollerini diğer rolleriyle birleştirdikleri, geleneksel rollerinden vazgeçmeyip bir rol genişlemesi oluşturdukları gözlenmiştir.

Oluşturulan rol genişlemesi içinde yer alan rollerin temelde birbirinden çok farklı beklentiler ve değerler dizgesine sahip alanlara ait olması, rollerin kendilerini yerine getirecek olan bireyden birbiriyle zıtlaşan bir takım isteklerde bulunmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kadınların sahip oldukları işlerin / mesleklerin niteliklerine bakıldığında, memur grubunda çalışan kadınların her hangi bir mesleğin formasyonunu almadığı, belirli saatler (tam gün) arasında ve belirli bir ücret karşılığında, 'masa başı iş' şeklinde de tanımlanan işlerle uğraştıkları görülmektedir. Kariyer yapma ya da yükselme olanaklarının hemen hemen hiç olmadığı veya çok düşük olduğu bu tip işler, mesai saatleri içinde yapılan ve kadından ekstra bir zaman talep etmeyen bir niteliğe sahiptirler. Formasyonunu aldıkları mesleği yapan profesyonel meslek sahibi kadınlar ise yine belirli saatler arasında ve belirli bir ücret karşılığında çalışmakla beraber, yerine getirdikleri mesleklerin tanımı gereği kariyer yapmaya açık ve kadından ekstra bir zaman talep eden işlerle uğraşmaktadırlar. Çoğunun sahip olduğu mesleğin toplumda 'erkek mesleği' olarak kabul gören mühendislik, doktorluk gibi alanlarda bulunması ise işlerini daha da zorlaştırmakta ve kendilerini meselelerinde kabul ettirebilmek için erkek meslektaşlarıyla rekabete girmeye zorlamaktadır. Memur grubundakilerin aksine evde çalışma gibi bir

durumla karşı karşıya kalmaları ise, onların her iki rol alanı arasındaki zaman ve enerjiyi paylaştırmada daha çok zorlanmalarına neden olmaktadır.

Kadının çalışma yaşamına girmesiyle birlikte üstlendiği çalışma rolü ve ona bağlantılandırılmış rol setlerini işgal edenlerin kadından beklentileri, rasyonel bir tarzda biçimlenmiş, belirli saatler ve çalışma programını ve buna ilişkin düzenlenmiş ve kabul gören normatif bir değerler dizgesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde kadının aileye ilişkin rollerinin de rol setlerini oluşturanlar, buna ilişkin bir normatif değerler dizgesi çerçevesinde kadından bir takım beklentilere sahiplerdir. Ancak kadının her iki rol alanında oynaması gerekli rolleri birleştirip bir rol genişlemesine gitmek istemesi, temelde birbirinden çok farklı değerler dizgesine ve beklentilere sahip bu rol alanlarına ilişkin kadının normatif öncelik sorunu yaşamasına neden olmaktadır. Bu temelde, çalışan evli kadınların eve ve işe ait rollerini yerine getirme sürecinde bu rol alanlarına ait normatif öncelik sorunu yaşayabileceği şeklindeki ikinci denencenin doğrulanma olasılığı, ilk denencenin doğrulanmasıyla artmıştır. Şöyleki; kadının genelde toplumun, özelde de yakın çevresindekilerin ondan geleneksel anne - eş - ev kadınlığı rollerini gereğince yerine getirmesine ilişkin güçlü beklentiler içinde olması paralelinde kadının bu rollerini tasfiye etmemesi (ya da bir başkasına devredememesi), buna ek olarak üstlenmiş olduğu iş rolünün ve rol setindekilerin ondan beklentileriyle bunları birleştirmeye çalışmasıyla (rol genişlemesi) birlikte potansiyel bir (normatif) öncelik sorununu yaşama olasılığı güçlenmektedir.

Daha önce ortaya konan ayırım temelinde meslek ve işin çalışma programları ve çalışma tanımları açısından farklılıklara sahip bulunmaları, kadının yerine getireceği görev ve sorumlulukların da farklı olmasına neden olmaktadır. Bu farklılıklar bazında profesyonel meslek sahibi kadınların, mesleklerinin niteliği gereği daha talepkar beklentilerle karşı karşıya kalmaları ve bu beklentilerin, ailesel roller için ayrılmış zaman ve enerjiyi sıklıkla talep etmesi nedeniyle, bu sorunla daha fazla karşılaştıkları görülmüştür. Bunu dile getirmelerindeki neden, kadının yakın çevresindekilerin ondan hala geleneksel rollerini oynamasını beklediği (kocasına eve ilişkin işlerde 'yardımcı' olsa da), fakat buna karşın kendilerinin de mesleklerini ikinci plana atmak istememeleridir.

Memur kadınlar ise profesyonel meslek sahibi kadınlara benzer şekilde belirli saatler arasında ev dışında bir işte çalışıyor olmaktan dolayı, her iki rol alanında üstlenmeleri gerekli görev ve sorumluluklara ilişkin bir öncelik sorunu yaşamakla birlikte, işlerinin daha hafif, izin almaya ve bir başkası tarafından da yapılmaya elverişli olması nedeniyle, bu sorunu daha az şiddette yaşar görünmektedirler. Bu ayrıntıdaki farklılığa rağmen her iki gruptaki çalışan kadınların sözü edilen rol alanlarındaki birbiriyle zıtlaşan rolleri üstlenmeleriyle birlikte normatif öncelik sorunu ve rol çatışması yaşayacaklarını varsayan ikinci denenceyi destekler niteliktedir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan çalışan kadınların yaşadığı normatif öncelik sorununun ortaya çıkma nedenleri incelendiğinde ise meslek grubu temelinde profesyonel meslek sahibi kadınlar ile memur kadınlar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Profesyonel meslek sahibi kadınların daha belirgin bir şekilde çalışmaya istekli olmaları ve çalışmayı bırakmama yönünde daha kesin bir tutum geliştirmeleri yanında, çalışmanın öncelikli nedeni konusunda da memur kadınlardan farklı görüş bildirdikleri saptanmıştır. Memur kadınlar için çalışmanın öncelikli nedeni gelir elde etmek olurken, profesyonel meslek sahiplerinde bu ikinci sırada yer almakta; ilk neden mesleki doyum şeklinde ifade edilmektedir. Memur kadınların, meslek sahibi kadınların tersine özellikle kent yaşamı içinde aile bütçesine bir katkıda bulunma zorunluluğu ile çalışmaya başlamaları, onların bu rolü içselleştirmesini güçleştiren bir etkiye sahip olmaktadır. Profesyonel meslek sahiplerinin ise yüksek öğrenim görme isteği ile birlikte ortaya çıkan mesleği icra etme tercihi, onların bu rolü öğrenimleri boyunca yavaş da olsa içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu paralelde ortaya çıkan görünüm ise çalışan kadınların yerine getirdikleri temelde iki alana (aile - iş) ait rollerden birine, diğerine göre kendilerini daha yakın hissetmeleridir. Başka bir deyişle, profesyonel meslek sahibi kadınlar, üzerlerinden atamadıkları geleneksel rollerini yerine getirirken, meslek rollerini ikinci plana atılamak için bir çaba harcama noktasında, öncelik sorunu yaşar görünürken, memur kadınlar daha yoğun olarak içselleştirdikleri geleneksel rollerini, çalışırken ihmal etmeme noktasında bir öncelik sorunu yaşamaktadırlar. Bu bağlamda her iki grubun işe / mesleğe verdikleri önemin farklılık taşıması ve profesyonel meslek sahibi kadınlar için mesleki hedef ile planların daima gündemde olması (başarılısın ya

da başarılmasın), onların yaşadığı öncelik sorununun yoğunluğunu arttırmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan görünüm, her iki grup kadın arasında yaşanan normatif öncelik sorunu ve rol çatışmasının yaşanma yoğunluğu ve ortaya çıkma nedenlerinde bir farklılığın mevcut olduğunu varsayan üçüncü denenceyi destekler niteliktedir.

Görüldüğü üzere aile yaşamına ilişkin rollerin, kadınlar için daima olmasa da çoğu zaman 'vazgeçilmez' şeklinde görülmesi, kent kökenli ve uzman bir meslek sahibi kadınlar için daha yoğun olarak öncelik sorununa sebep olmakla birlikte, çalışan kadınların tümü için geçerli bir normatif öncelik sorununa süreklilik kazandırmaktadır. Çalışan kadının kendi toplumsal rollerinin sayısını toplumsal karmaşıklığa paralel olarak arttırmasına rağmen, kendi statüsü çerçevesinde yer alanlar ile genelde kültürel temelli değerlerin, onun için aile ve evlilik rollerini vazgeçilmez kılması, çalışma yaşamına girse bile toplumsal rollerinin önceliği konusunda kesin bir sıralama yapmasını güçleştirmektedir. Bu görünüm altında son olarak, ailenin ve geleneksel rollerin önemini hala korumasının, kadının çalışma yaşamına girişine engel olmasa bile çalışma yaşamını sürdürmedeki güçlüklerin ve (normatif) öncelik sorunu yaşama olasılığını arttıracakları ifade edilebilir. Ancak burada belirtilmesi gerekli en önemli nokta, çalışan kadının yaşadığı normatif öncelik sorununun, asla bireysel bir düzlemde değerlendirilmemesidir. Bireylerin oynadıkları rollerin sosyal kalıplar şeklinde tanımlanan statülere ilişkin olması nedeniyle, yaşanan normatif öncelik sorunu ve rol çatışmasının sosyal sonuçlarının da bulunması adı geçen olgunun toplumsal düzlemde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu değerlendirmenin hem aile hem de toplum temelinde düzenlemelerin oluşmasına ve özellikle de toplum bazında çalışan kadına ilişkin bakış açısıyla, değişen değer ve tutumlarla eşzamanlı olarak kurumsal ve örgütsel düzeyde (çalışan kadına dair) sosyal politikaların üretilmesine yardımcı olma olasılığı ise, konuyla ilgilenenler için her zaman bir umut kaynağı olacaktır.

KAYNAKÇA

ABBOT, P. ve WALLACE, C., **An Introduction to Sociology**, Routledge Pub., USA - 1992

APTER, T., 'Why Women Don't Have Wives', **Professional Success And Motherhood**, The Mac Millan Press, Hong Kong - 1986

ARAT, N., **Feminizmin ABC' si**, Simavi Yay., İstanbul - 1991

BADINTER, E., **Anelik Sevgisi, 17. y.y.'dan Günümüze Bir Duygunun Tarihi**, Çev.: K. Çelik, Afa Yay., İstanbul - 1992

BANTON, M., **Roles**, Tavistock Pub., London - 1965

BATES, F. ve HARVEY, C., **The Structure of Social Systems**, R. E. K. Pub. Company, USA - 1986

BIELBY, D. D. ve BIELBY W. T., 'Women' s And Men' s Commitment to Paid Work And Family', **Women And Work: An Annual Review**, Volume: 3, Edit by: B. A. Gutek, Sage Pub., USA - 1988

BERN, S. L., 'Gender Schema Theory And The Romantic Tradition', **Sex And Gender**, Edit by: P. Shaver, C. Hendrick, Sage Pub., USA - 1987

BOTTOMORE, T. B., **Toplum Bilim**, Çev.: Ü. Oskay, Beta Yay., İstanbul - 1984

BOZKURT, Ö., **Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı**, T.O.D.A.İ.E. Yay., Sevinç Matb., Ankara - 1972

BRENNER, T. ve LASLETT, B., 'Social Reproduction And The Family', **The Social Reproduction of Organization And Culture**, Edit by: U. Himmelstrand, Şage Pub., USA - 1986

BUDAK, G. ve DOĞAN, H. Z. ve HARLAK, H., 'Çalışan Kadınların Sorunları: Bir Toplumsal Değişme Araştırması', **Aile ve Toplum**, Sayı: 1, Cilt: 1, Yıl: 1, Ankara - 1991

BURGEN, E. W. ve LOCKE, H. J., **The Family From Traditional to Companionship**, D. Van Nostrand Comp., USA - 1971

CLAYTON, R. R., **The Family, Marriage And Social Change**, D. C. Heat Company, USA - 1979

CONNEL, R. W., **Gender And Power**, Polity Press, G. Britain - 1993

COSER, R. L. ve ROKOFF, G., 'Women In The Occupational World: Social Disruption And Conflict', **The Family: It' s Structures And Functions**, Mac Millan Press, USA - 1974

COSNTZ, S. ve HENDERSON, P., 'Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Örneği', **Kadının Görünmeyen Emeği**, Der.: G. Savran, Kardelen Yay., İstanbul - 1992

ÇELEBİ, N., **Bağımsız İş Yeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri**, T. C. Başb., Kadın ve Sosyal Hizmetler Müst. Yay., Ankara - 1993

ÇELEBİ, N., **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Sebat Ofset, Konya - 1990

DAHLSTRÖM, E., 'Analysis of The Debate On Sex Roles', **The Changing Roles of Men And Women**, Edit by: E. Dahlström, Beacon Press, USA - 1971

DAHLSTRÖM, E. ve LİLJESTRÖM, R., 'The Family And Married Women At Work', **The Changing Roles of Men And Women**, Edit by: E. Dahlström, Beacon Press, USA - 1971

DECKARD, B. S., **The Women' s Movement**, Harper - Row Pub., USA - 1979

DEX, S., **Women' s Attitudes Towards Work**, Mac Millan Press, London - 1988

DİE, **1990 Genel Nüfus Sayımı**

DİE, **1990 Genel Nüfus sayımı İzmir İli**

DİE, **Hanehalkı İşgücü Anket Sonuçları**, Nisan - 1994

DÜNYA DEĞERLER ARAŞTIRMASI / 1990 - 1991, **Türkiye Sosyo - Ekonomik Değerler Anketi**, TÜSİAD - İstanbul / Eylül - 1991, Yayın No: TÜSİAD - T / 91 6.145

ECEVİT, Y., 'Türkiye'de Kadın İşgücünün. Marjinalliği', **BÜLTEN**, Türk Demokrasi Vakfı Yay., Sayı: 11, Nisan - 1992

ELLIOT, F. R., **The Family, Change or Continuity**, Mac Millan Educ. Ltd., Hong Kong - 1991

EPSTEIN, C. F., **Deceptive Distinctions**, Russel Sage Pub., USA - 1988

ESERPEK, A., **Sosyoloji**, D.T.C.F. Yay., Ankara - 1981

FICHTER, J., **Sosyoloji Nedir?**, Çev.: N. Çelebi, Selçuk Üniv. Yay., Konya - 1990

FIRESTONE, S., **Cinselliğin Diyalektiği**, Çev.: Y. Salman, Payel Yay., İstanbul - 1979

GIDDENS, A., **Sociology**, Polity Press, G. Britain - 1989

GIELE, J. Z., 'Gender And Sex Roles', **Handbook of Sociology**, Edit by: N. J. Smelser, Sage Pub., USA - 1989

GILMAN, C. P., **Kadın ve Ekonomi**, Çev.: M. Otkun, J. Candan, Kaynak Yay., İstanbul - 1986

GOFFEE, R. ve SCASE, R., **Kadınlar İş Başında**, Çev.: A. Fethi, Eti Ktb., İstanbul - 1992

GÜVENÇ, B., **Toplumbilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, Der.: R. Keleş, T.O.D.A.İ.E. Yay., Ankara - 1976

HERTZ, R., **More Equal Than Others**, Univ. of California Press Ltd., USA - 1986

HOLTER, H., 'Sex Roles And Social Change', **Women And Achievement, Social And Motivational Analyses**, Edit by: M.T.S. Mednick, S. Tangri, Halsted Press Book, USA - 1975

JOHNSON, M., **Sex Roles, Sex Inequality And Sex Role Development**, Prentice Hall Inc., USA - 1980

JALLINOJA, R., 'Women Between The Family And Employment', **Changing Patterns of European Family Life**, Edit by: K. Boh, M. Bak, Routledge Pub., USA - 1990

KAZGAN, G., 'Türk Toplumunda Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo - Ekonomik Statüsü', **Türk Toplumunda Kadın**, Der.: N. A. Ünat, T.S.B.D. Yay., Ankara - 1982

KEMERLİOĞLU, E., **Rol ve Toplumsal Yapı**, A.Ü. Edebiyat Fak., Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum - 1982

KIZILÇELİK, S., **Sosyoloji Teorileri I**, Mimoza Yay., Konya - 1992

KOMAROVSKY, M., 'Cultural Contradictions And Sex Roles', **The Family: It's Structures And Functions**, Edit by: R. L. Coser, Mac Millan Press, USA - 1974

KORAY, M. ve TOPÇUOĞLU, A., **Sosyal Politika**, Ezgi Ktb., Bursa - 1995

LEVINSON, D. J., 'Role, Personality And Social Structure', **Sociological Theory, A Book of Readings**, Edit by: L. A. Coser, The Mac Millan Comp., London - 1969

LILJESTRÖM, R., 'Gender Systems And The Family', **The Social Reproduction of Organization And Culture**, Edit by: U. Himmelstrand, Sage Pub., England - 1986

LINTON, R., 'Status And Role', **Sociological Theory, A Book of Readings**, Edit by: L. A. Coser, B. Rosenberg, The Mac Millan Comp., London - 1969

LOPATA, H. Z., 'Women' s Family Roles In Life Course Perspective', **Analyzing Gender, A Handbook of Social Science Research**, Edit by: B. B. Hess, M. Marx, Sage Pub., USA - 1987

LOPATA, H. Z., **Occupation: Housewife**, Oxford Univ. Press, New York - 1971

MARINI, M., 'Sociology of Gender', **The Future of Sociology**, Edit by: E. F. Borgatha, Sage Pub., USA - 1988

MERTON, R., 'The Role - Set: Problems In Sociological Theory', **Sociological Theory, A Book of Readings**, Edit by: L. A. Coser, B. Rosenberg, The Mac Millan Comp., London - 1969

MERTON, R., **Social Theory And Social Structure**, The Free Press, New York - 1968

MILLET, K., **Cinsel Politika**, Çev.: S. Selvi, Payel Yay., İstanbul - 1987

MILLS, C. W., **Toplumbilimsel Düşün**, Çev.: Ü. Oskay, Kültür Bak. Yay., Ankara - 1979

MONTAGU, A., **The Natural Superiority of Women**, Collier - Mac Millan Ltd., London - 1970

MORCAN, D. H. J., **Social Theory And The Family**, Routledge and Keagan Paul Ltd., USA - 1980

MORTIMER, J. T. ve SORENSON, G., 'Men, Women, Work And Family', **Women In The Work Place: Effects On Families**, Edit by: K. M. Borman, D. Quarm, Ablex Pub. Cor., USA - 1987

OAKLEY, A., **Housewife**, Harmondsworth, Penguin - 1976

OSKAY, Ü., 'Çalışan Kadının Türk Toplum Yaşamında Konumu', Alman Kültür Merkezi - Ege Sosyoloji Sempozyumu B. Tebliği, İzmir - 1992

ÖNEN, E., 'Siyasal Katılım Açısından Orta Sınıflar, İzmir Örneği', Basılmamış Doktora Tezi, E. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İzmir - 1994

PARSONS, T., 'Essays In Sociological Theory', The Free Press, New York - 1964

PARSONS, T., 'The Social System', The Free Press, New York - 1964

POLOMA, M. M., 'Çağdaş Sosyoloji Kuramları', Çev.: H. Erbaş, Gündoğan Yay., Ankara - 1992

ROSSI, A., 'A Biological Perspective on Parenting', Daedalus Pub., USA - 1977

SAYIN, Ö., 'Sosyolojiye Giriş', Neşa Ofset, İzmir - 1994

SEGAL, L., 'Aileyi Parçalayacak mıyız?', Toplum Bilim, Bahar - 1988, Birikim Yay., İstanbul - 1988

SHAW, S. M., 'Gender Differences In The Definition And Household Labor', Family Relations, 37 / 3 - July - 1988

SHELTON, B. A., 'The Distribution of Household Tasks', Journal of Family Issues, 11 / 2 - June - 1990

ŞERİF, M., 'Sosyal Sınıflar', Gözlem Yay., İstanbul - 1974

TOLAN, B., 'Toplumbilimlere Giriş', Savaş Yay., Ankara - 1993

TURNER, R. H., 'Role', International Enc. of The Social Sciences, Edit by: The Mac Millan Press Comp., New York - 1972, Volume: 13

TÜRK AİLE YAPISI ARAŞTIRMASI, T. C. Başb. D.P.T., Sosyal Planlama Gn. Md., Nisan - 1992

ÜNAL, C., 'Cinsiyete Bağlı Psikolojik Farklar ve Türk Çocukları Üzerine Bir Karşılaştırma', T.C. Başb. Aile Yazıları III, Der.: B. Dikeçligil, A. Çığdem, Ankara - 1993

ÜNAT, N. A., 'Toplumsal Değişme ve Türk Kadını', Türk Toplumunda Kadın, Der.: N. A. Ünat, T.S.B.D. Yay., İstanbul - 1982

VEIGH, F. Mc ve SHOSTACK, A., 'Modern Sociological Problems', Holt Reinhart and Winston Comp., USA - 1978

WALOCK, N., **Women And The American Experience**, A. A. Knoff Inc., New York - 1984

YEANDLE, S., **Women' s Working Lives**, Tavistock Pub., England - 1984

ZNANICKI, F., 'The Social Role And The Social Circle', **Sociological Theory, A Book of Readings**, Edit by: L. A. Coser, B. Rosenberg, The Mac Millan Comp., London - 1969

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Biyolojik Cinsiyet Farklılıklarının Sosyal Sonuçları	17
Tablo 2 : İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları.....	48
Tablo 3 : İstihdam Edilen Kadınların Meslek Grubuna Göre Dağılımları.....	49
Tablo 4 : İzmir' de İktisaden Faal Nüfusun İşteki Konumu	56
Tablo 5: İzmir' de İktisaden Faal Nüfusun Meslek Grubuna Göre Dağılımı	57
Tablo 6 : Meslek Grubuna Göre Yaş Dağılımı	61
Tablo 7 : Meslek Grubuna Göre Doğum Yeri	62
Tablo 8 : Meslek Grubuna Göre Yaşamın En Uzun Geçirildiği Yer	63
Tablo 9 : Meslek Grubuna Göre Öğrenim Durumu	63
Tablo 10: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Doğum Yeri	64
Tablo 11: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Öğrenim Durumu	65
Tablo 12: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Mesleki Durumu	65
Tablo 13: Meslek Grubuna Göre Babaların Doğum Yeri	66
Tablo 14: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Babalarının Doğum Yeri	66
Tablo 15: Meslek Grubuna Göre Babaların Mesleki Durumu	67
Tablo 16: Meslek Grubuna Göre Eşlerin Babalarının Mesleki Durumu	68
Tablo 17: Meslek Grubuna Göre Annelerin Öğrenim Durumu	69
Tablo 18: Meslek Grubuna Göre Annelerin Mesleki Durumu	70
Tablo 19: Meslek Grubuna Göre Çocuk Sayısı Dağılımı	70
Tablo 20: Meslek Grubuna Göre Evlenme Şekli	71
Tablo 21: Meslek Grubuna Göre Evlilik Süresi	72
Tablo 22: Meslek Grubuna Göre Eş İle Olan İşbölümü	72
Tablo 23: Öğrenim Durumuna Göre Eş İle Olan İşbölümü	73
Tablo 24: Çalışan Kadınların ve Eşlerinin Yaptıkları Ev İşlerinin Meslek Grubuna Göre Dağılımı	74
Tablo 25: Meslek Grubuna Göre Yardımcı Kadın Kullanma Dağılımı ...	75

Tablo 26: Meslek Grubuna Göre Yardımcı Kadının Yaptığı İşlerden Sorumlu Olma Durumu	75
Tablo 27: Meslek Grubuna Göre Eşe Ait İşlerin Sorumluluğunu Alma Durumu	76
Tablo 28: Meslek Grubuna Göre Çocuk Sahibi Olunan Evlilik Yılı Dağılımı	78
Tablo 29: Meslek Grubuna Göre Çocukların Bakım Durumu	79
Tablo 30: Meslek Grubuna Göre Çocukların Bakımından Memnunluk Duyuma Durumu	79
Tablo 31: Meslek Grubuna Göre Çocuklarla Birlikte Olma Durumu	80
Tablo 32: Meslek Grubuna Göre Annelik Tanımı	81
Tablo 33: Çocukla İlgili İşlerin Meslek Grubuna Göre Kadın İle Erkek Arasındaki Dağılımı	82
Tablo 34: Meslek Grubuna Göre Çalışma Nedeni	83
Tablo 35: Öğrenim Durumuna Göre Çalışma Nedeni	84
Tablo 36: Meslek Grubuna Göre Evlenmeden Önceki Çalışma Durumu.....	86
Tablo 37: Baba Mesleğine Göre Çalışma Konusunda Destek Sağlama Durumu	86
Tablo 38: Meslek Grubuna Göre Çalışma Saatleri Dağılımı	87
Tablo 39: Meslek Grubuna Göre İşten İzin Alma Durumu	87
Tablo 40: Meslek Grubuna Göre Evde Çalışma Durumu	88
Tablo 41: Meslek Grubuna Göre Evde Çalışmanın Sorun Olma Durumu	89
Tablo 42: Meslek Grubuna Göre Çalışma Hayatının Ailesel Rollerini Etkileme Durumu	89
Tablo 43: Meslek Grubuna Göre Suçluluk Duyuma Durumu	90
Tablo 44: Meslek Gruplarının Kırsal - Kent Doğum Yeri Göre Eve ve İşe İlişkin Kişisel Bağlılık Tutum Dağılımları	93
Tablo 45: Meslek Gruplarının Kırsal - Kent Doğum Yeri Göre Bağımsızlık Tutum Dağılımları	95
Tablo 46: Meslek Gruplarının Kırsal - Kent Doğum Yeri Göre Çalışma Kaynaklı Baskı Tutum Dağılımları	97

Tablo 47: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Finansal Baskı Tutum Dağılımları	98
Tablo 48: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Geleneksellik Tutum Dağılımları	99
Tablo 49: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Annelik Tutum Dağılımları	101
Tablo 50: Meslek Gruplarının Kır - Kent Doğum Yerine Göre Eş İle İşe İlişkin Tutum Dağılımları	102

EK TABLOLAR

Tablo 1: Meslek Grubuna Göre Ana - Babanın Şu An Yaşadığı Yer

Meslek Grubu	Kent	İlçe	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	35 - 71.43	14 - 28.57	49 - 100.00
Memurlar	33 - 71.74	13 - 28.26	46 - 100.00
TOPLAM	68 - 71.58	27 - 28.42	95 - 100.00

Tablo 2: Meslek Grubuna Göre Şu An Yaşanılan Yer

Meslek Grubu	Alsancak Bostanlı Güzelyalı Karşıyaka	Hatay Basın Sitesi Bornova Yeşilyurt	Buca Balçova Şirinyer Narlidere	Bayraklı Eşrefpaşa Gaziemir Bozyaka	Gümüşpala Çiğli	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	16 32.00	24 48.00	2 4.00	8 16.00	0	50 100.00
Memurlar	21 42.00	15 30.00	3 6.00	8 16.00	3 6.00	50 100.00
TOPLAM	37 37.00	39 39.00	5 5.00	16 16.00	3 3.00	100 100.00

Tablo 3: Meslek Grubuna Göre Çocuklar Doğduğunda Çalışmaya Devam Etme Durumu

Meslek Grubu	Evet, devam ettim	Hayır	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	48 - 96.00	2 - 4.00	50 - 100.00
Memurlar	48 - 96.00	2 - 4.00	50 - 100.00
TOPLAM	96 - 96.00	4 - 4.00	100 - 100.00

Tablo 4: Meslek Grubuna Göre Yaş Dağılımı

Meslek Grubu	0 - 6	7 - 14	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	32 - 64.00	18 - 36.00	50 - 100.00
Memurlar	20 - 40.00	30 - 60.00	50 - 100.00
TOPLAM	52 - 52.00	48 - 48.00	100 - 100.00

Tablo 5: Öğrenim Durumuna Göre (Çalışan Kadınların) Baba İşi

Öğrenim Durumu	Çiftçi	Esnaf / Zanaatkar	Memur	İşçi	Profesyonel Meslek	Diğer	TOPLAM
Lise	4 11.43	11 31.43	13 37.14	7 20.00	0	0	35 100.00
Meslek / Teknik Okul	1 10.00	5 50.00	1 10.00	3 30.00	0	0	10 100.00
Üniversite	3 5.45	12 21.82	26 47.27	4 7.27	9 16.36	1 1.83	55 100.00
TOPLAM	8 8.00	28 28.00	40 40.00	14 14.00	9 9.00	1 1.00	100 100.00

Tablo 6: Meslek Grubuna Göre Aile ve Yakın Çevrenin Öğrenim Ve Çalışmaya Etkisi

Meslek Grubu	Destekleyip yardım ettiler	Çoğunlukla onaylamadılar	İlgilenmediler	TOPLAM
Ücretli Profesyoneller	46 - 92.00	2 - 4.00	2 - 4.00	50 - 100.00
Memurlar	42 - 84.00	5 - 10.00	3 - 6.00	50 - 100.00
TOPLAM	88 - 88.00	7 - 7.00	5 - 5.00	50 - 100.00

Tablo 7: En Uzun Yaşam Yerine Göre Eşle İşbölümü Durumu

En uzun yaşanan yer	Evet, çoğunlukla vardır	Hayır	TOPLAM
Kent	50 - 58.82	35 - 41.18	85 - 100.00
İlçe	9 - 64.29	5 - 35.71	14 - 100.00
Köy	1 - 100.00	0	1 - 100.00
TOPLAM	60 - 60.00	40 - 40.00	100 - 100.00

Tablo 8: Öğrenim Durumuna Göre Çalışma Hayatının Aile Yaşamının Sorumluluklarını Etkileme Durumu

Öğrenim Durumu	Evet, çoğunlukla	Hayır	Bazen	TOPLAM
Lise	20 - 57.14	8 - 22.86	7 - 20.00	35 - 100.00
Meslek Teknik Okul	4 - 40.00	4 - 40.00	2 - 20.00	10 - 100.00
Üniversite	26 - 47.27	18 - 32.73	11 - 20.00	55 - 100.00
TOPLAM	50 - 50.00	30 - 30.00	20 - 20.00	100 - 100.00

Tablo 9: Öğrenim Durumuna Göre Çocukla Birliktelik Durumu

Öğrenim Durumu	Evet, her zaman	Evet ama bazen	Hayır	TOPLAM
Lise	10 - 28.57	16 - 45.71	9 - 25.72	35 - 100.00
Meslek Teknik Okul	4 - 40.00	2 - 20.00	4 - 40.00	10 - 100.00
Üniversite	12 - 21.82	34 - 61.82	9 - 16.36	55 - 100.00
TOPLAM	26 - 26.00	52 - 52.00	22 - 22.00	100 - 100.00

Tablo 10: Öğrenim Durumuna Göre Ailesel Görevlere İlişkin Suçluluk
Duyma Durumu

Öğrenim Durumu	Evet	Hayır	Bazen	TOPLAM
Lise	23 - 65.71	7 - 20.00	5 - 14.29	35 - 100.00
Meslek Teknik Okul	8 - 80.00	1 - 10.00	1 - 10.00	10 - 100.00
Üniversite	23 - 41.82	16 - 29.09	16 - 29.09	55 - 100.00
TOPLAM	54 - 54.00	24 - 24.00	22 - 22.00	100 - 100.00

ANKET FORMU

S 1 : Kaç yaşındasınız?

1 25-34

2 35-44

3 45+

S 2 : Nerede doğdunuz?

KENTİ.....

İLÇESİ.....

KÖYÜ.....

S 3 : Eğitim durumunuz nedir?

1 İlkokul/Ortaokul

2 Lise

3 Meslek veya Teknik okul

4 Üniversite

5 Diğer.....

S 4 : Yaptığınız iş/meslek nedir?

.....

S 5 : Eşiniz nerede doğdu?

KENTİ.....

İLÇESİ.....

KÖYÜ.....

S 6 : Eşinizin eğitim durumu nedir?

1 İlkokul/Ortaokul

2 Lise

3 Meslek veya Teknik okul

4 Üniversite

5 Diğer.....

S 7 : Eşinizin işi/mesleği nedir?

1 Sanayici

2 Memur

3 Esnaf/ Sanatkar

4 İşçi

5 Avukat, Doktor, Mühendis, Akademisyen

6 Diğer.....

S 8 : Kaç yıllık evlisiniz?

1 2-5

2 6-9

3 10 +

S 9 : Eşinizle nasıl evlendiniz?

1 Görücü usulu ile

2 Akraba (eş, dost) aracılığı ile

3 Arkadaş tanıştırması + flört ederek

4 Okulda, işyerinde tanışarak

5 Diğer

S 10 : Kaç çocuğunuz var?

1 1

2 2

3 3 +

S 11 : Babanızın doğum yeri neresidir?

KENTİ..... İLÇESİ..... KÖYÜ.....

S 12 : Babanızın işi/mesleği nedir?

1 Çiftçi

2 Esnaf/Zanatkar

3 Memur

4 İşçi

5 Avukat, Doktor, Mühendis, Akademisyen

6 Tüccar/ Sanayici

7 Diğer.....

S 13 : Annenizin eğitim durumu nedir?

1 İlkokul/Ortaokul

2 Lise

3 Meslek veya Teknik okul

4 Üniversite

5 Diğer.....

S 14 : Annenizin işi/mesleği nedir?

.....

S 15 : Şu an nerede yaşıyorlar?

KENTİ..... İLÇESİ..... KÖYÜ.....

S 16 : Eşinizin babasının doğum yeri neresidir?

KENTİ..... İLÇESİ..... KÖYÜ.....

S 17: Eşinizin babasının işi/mesleği nedir?

- 1 Çiftçi
- 2 Esnaf/Sanatkar
- 3 Memur
- 4 İşçi
- 5 Avukat, Doktor, Mühendis, Akademisyen
- 6 Tüccar/ Sanayici
- 7 Diğer.....

S 18 : Yaşamınızı sene olarak en uzun nerede geçirdiniz?

KENTİ..... İLÇESİ..... KÖYÜ.....

S 19 : Şu an siz nerede yaşıyorsunuz? (Semt olarak)

.....

S 20 : Evlendiğinizde çalışıyor muydunuz?

- 1 Evet
- 2 Hayır
- 3 Okuyordum

S 21 : İlk çocuğunuz siz kaç yıllık evli iken dünyaya geldi?

- 1 1
- 2 2
- 3 3
- 4 4
- 5 5+

S 22 : Çocuğunuz/Çocuklarınız dünyaya geldiğinde çalışmaya devam ettiniz mi?

- 1 Evet
- 2 Hayır

S 23 : Şu an çocuğunuz/ çocuklarınız kaç yaşındadır?

1 0-6

2 7-14

3 15+

S 24 : Çocuğunuz/Çocuklarınıza kim bakıyor?

1 Annem

2 Kayınvalidem

3 Yakın akrabam

4 Çocuk bakıcısı

5 Büyük çocuk küçük olana bakıyor

6 Kreş/ Anaokulu

7 Diğer

S 25 : Bir anne olarak bu düzenlemeden memnun musunuz?

1 Evet

2 Hayır

S 26 : Size göre annelik nedir?

.....

.....

S 27 : Çalışan bir anne olarak çocuklarınızın yanında olmanız gerektiği hastalık, herhangi bir küçük kaza, okul müsamesesi,vb. gibi anlarda onlarla birlikte olabiliyor musunuz?

1 Evet, her zaman

2 Evet, bazen

3 Hayır

S 28 : Eşinizle aranızda eve ait işlerle ilgili bir iş bölümü var mı?

1 Evet

2 Hayır

S 29 : Eşinizin sorumluluğunda olan işleri de üstlenmek durumunda kaldığınız oluyor mu?

1 Evet

2 Hayır

S 30 : Ev işlerine yardımcı olacak birini çalıştırıyor musunuz?

1 Evet

2 Hayır

S 31 : (Evet ise) yardımcının evde yaptığı işlerden sorumlu olan kişi kimdir? (Bu işlerde bir aksaklık olur ya da yapılmazsa kim sorumludur?)

1 Ben

2 Çalışan kişi

3 Diğer

S 32 : Çalışmanızın öncelikli nedeni nedir?

1 Ev bütçesine katkıda bulunmak

2 Mesleğimle ilgili çalışarak mesleki bir doyum sağlamak

3 Hem gelir getirmek hem de mesleki bir doyum sağlamak

S 33 : Çalışma saatleriniz nedir?

1 8 30- 17 30

2 9 30- 16 30

3 Diğer

S 34 : Bir iş/meslek sahibi olma ve çalışma konusunda yakın çevreniz (aileniz de dahil) sizi ne şekilde etkilemişti?

1 Destek olup yardım ettiler

2 Çoğunlukla onaylamadılar

3 İlgilenmediler

4 Diğer

S 35 : Çalışma programınız (işiniz/mesleğiniz) evsel zorluklar nedeniyle saat ya da günlük olarak kolaylıkla izin alabilmenize olanak sağlıyor mu?

1 Evet, istediğim zaman

2 Evet, ama çok acil durumlarda

3 Hayır, çok zor

S 36: İşiniz/mesleğiniz evde de çalışmanızı gerektiriyor mu?

1 Evet, çoğunlukla

2 Bazen

3 Hayır

S 37 : (Evet ve bazen' se) Evde çalışma, eve ait sorumluluklarınızı yerine getirmenizi engelleyip, sizin için bir sorun oluşturuyor mu?

1 Evet

2 Hayır

Neden?.....

S 38 : Size göre çalışma hayatınız, anne/eş/ev kadınlığı üçlüsünün sorumluluklarının yerine getirilmesini engelliyor mu?

1 Evet

2 Hayır

3 Bazen

Neden?.....

S 39 : İşinizin/mesleğinizin görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirdiğinizi düşündüğünüzde, buna karşın ailesel sorumluluklarınızdan ödün verdiğinizi düşünüp, suçluluk duyuyor musunuz?

1 Evet

2 Hayır

3 Bazen

Neden?.....

S : Aşağıdaki işlerden hangisi size, eşinize, her ikinize (ya da varsa yardımcıya) aittir?

Yemek	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Temizlik	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Ütü	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Ortalığı toplama	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Anlık olaylar (dökülme, kırılma, vb.)	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Sofra kurma, kaldırma	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Salata vb.yardımcı yemek yapma	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Çamaşır (makınaya koyma)	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Çamaşır asma	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Çamaşır toplama	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Yardımcı
Mutfak alışverişi	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Büyük çaplı alışveriş	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Taksit yatırma	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Evdeki çeşitli arızalar	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	(4) Tamirci
Çocuğun beslenmesi	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğun temizliği	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocukla vakit geçirme	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğa temiz hava aldırma	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğun hastalığında ilgilenme	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğun ihtiyaçlarının alınması	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğu doktora götürme	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğa ilaçlarını verme	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	
Çocuğa gece mama verme, ilgilenme	(1) Kadın	(2) Erkek	(3) Her ikisi	

TUTUM SORULARI

	Kesinlikle katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok
A) EVE VE İŞE AİT KİŞİSEL BAĞLILIK				
1) Evde oturmaktan canım sıkılır	(4)	(3)	(2)	(1)
2) Eşime göre çalışmazsam mutsuz olurum	(4)	(3)	(2)	(1)
3) Bir işe / mesleğe sahip olmama bana kendimi yararsız hissettirir	(4)	(3)	(2)	(1)
B) BAĞIMSIZLIK				
4) Bir işe / mesleğe sahip olma kadının bağımsız bir kişi olması için en iyi yoldur	(4)	(3)	(2)	(1)
5) İstediğim gibi harcayabileceğim bir paramın olması çok güzel	(4)	(3)	(2)	(1)
6) Aile bütçesine katkıda bulunmayı hissetmek oldukça güzel	(4)	(3)	(2)	(1)
7) Para kazanmak bana bağımsızlık duygusu verir	(4)	(3)	(2)	(1)
C) İŞSEL BASKI				
8) Hiçbir şey için yeterli derecede vakit bulamıyorum	(4)	(3)	(2)	(1)
9) İşim / mesleğim nedeniyle çoğunlukla yorgunluk duyuyorum	(4)	(3)	(2)	(1)
10) İşe gitmeyi istemediğim zamanlar oluyor	(4)	(3)	(2)	(1)
D) FİNANSAL BASKI				
11) İşimi kaybedersem hemen bir iş ararım	(4)	(3)	(2)	(1)
12) Bir işe / mesleğe sahip olmamın nedeni para değildir	(4)	(3)	(2)	(1)
E) GELENEKSELLİK				
13) Kocanın işi para kazanmak, kadınınki ise aileye bakmaktır	(4)	(3)	(2)	(1)
14) Kadının yeri evidir	(4)	(3)	(2)	(1)
15) Çocuklu bir kadın iş / meslek sahibi olamaz	(4)	(3)	(2)	(1)
16) Bir kadın için evlilik işten / meslekten daha önemlidir	(4)	(3)	(2)	(1)
17) Bazı işler erkeklere, bazı işler de kadınlara aittir: biri diğerinin işini yapamaz	(4)	(3)	(2)	(1)
18) Aile hayatındaki önemli kararların çoğu ailede erkek tarafından verilmelidir	(4)	(3)	(2)	(1)

F) ANNELİK				
19) Çalışan bir anne çalışmayan bir anne kadar çocuklarıyla sıcak bir ilişki kurabilir	(4)	(3)	(2)	(1)
20) Annelik dünyanın en kutsal işidir	(4)	(3)	(2)	(1)
21) Anne olmak her şeyin önünde gelir	(4)	(3)	(2)	(1)
22) Çalışan annelerin çocukları sağlıksız büyürler	(4)	(3)	(2)	(1)
23) Kadınlar kendilerinin daha iyi bir anne olmalarına yardımcı işler seçmelidirler	(4)	(3)	(2)	(1)
G) EŞ (KOCA)				
24) Kocam evde oturmamı evde oturmama tercih eder	(4)	(3)	(2)	(1)
25) Kocam benim asıl işimin eve / çocuklara bakmak olduğunu düşünür	(4)	(3)	(2)	(1)
26) Kocam aile yaşamımızı etkilemeyecek bir işte çalıştığı zaman mutlu olacaktır	(4)	(3)	(2)	(1)

GÖRÜŞME SORULARI

S : Ailenizde yanınızda kalan aile büyükleri (uzaktan akraba da olabilir) var mı?

S : (Var ise) sizin eve ait görev ve sorumluluklarınıza katkısı oluyor mu?

S : Çalışan bir kadın olarak, ev işlerinin üstesinden olabildiğince geldiğinizi düşünüyor musunuz? (iyi bir ev kadınıym da diyebilir misiniz)

S : Kendinizi annenizle karşılaştırdığınızda, ev kadınlığı açısından, aranızda bir fark görüyor musunuz?

S : Sizi işinizde/mesleğinizde mi başarılı olmak yoksa anne/eş/ev kadınlığında mı daha başarılı olmak tatmin eder? (hangisine öncelik verilmektedir) Neden?

S : (Herkesinde de denmişse) bu tür bir istek sizi her iki tarafın görev ve sorumluluklarını yerine getirmekte bir gerginliğe götürmez mi? Neden?

S : Şu an içinde bulunduğunuz durumda bu tür bir gerginlik yaşıyor musunuz?

S : Çalışıyor olmak (bir işe/mesleğe sahip olmak) kendinize duyduğunuz öz güveni etkiliyor mu?

S : İşinizden/mesleğinizden hoşnut musunuz?

S : Değiştirmek ister miydiniz?

S : Maddi olanaklarınız olsa, istifa etmeyi düşünür müydünüz?

S : Emekliliğe hak kazanır kazanmaz ayrılmayı düşünür müsünüz?

S : Kocanız, ev işlerine katkıda bulunmamayı nasıl açıklıyor?

S : Siz bu görüşünü destekliyor musunuz?

S : Kocanız akraba, eş, dost yanında da ev işlerine yardımcı oluyor mu?

S : Çocuk doğarken iş bırakılmışsa; neden bıraktınız?

S : Tekrar işe dönme nedeniniz nedir?

S : Eşiniz bu kararınızda sizi ne yönde etkiledi?

S : Kazandığınız gelir, aile bütçesinin bir kısmı mı yoksa kendi bağımsız paranız mı?

S : Harcamalarınız ortak bir bütçeden mi yapılıyor yoksa ikinizin ayrı ayrı bütçeleri mi var?

S : Çalışan bir kadın olmanız, size göre aile içindeki ilişkilerinizi eşitlikçi bir yöne kaydırmış mıdır?

S : Çalışma yaşamınızda mesleğiniz ile ilgili planlarınızı, kocanızın mesleğinin gereklilikleri için iptal etmeyi (ya da değiştirmeyi) düşünür müydünüz?

S : Çalışma yaşamınızın, aile yaşamınızı olumlu ya da olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? (görev ve sorumluluklar açısından)

S : Aile yaşamınızın, çalışma yaşamınızı olumlu ya da olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz?

S : Çalışan bir anne olmanızın, çocuklarınızla olan ilişkilerinize nasıl bir etkisi olmaktadır?

S : Sizin anneliğiniz ile annenizinki arasında bir farklılık var mıdır?

S : (Eğer kızı varsa) Kendi içinde bulunduğunuz koşulları (çalışan kadın/anne/eş/ev kadını) kızınız için de isteyip, onu da bir meslek/iş edinme yönünde motive eder misiniz?

S : Eğer yeniden seçme şansınız olsaydı, aynı yolu mu izlerdiniz?

ÖRNEK OLAYLAR

ÖRNEK OLAY 1: A., bir hastanede eczacı olarak çalışmaktadır. 12 yıllık evli ve 2 çocuk annesidir. Kendisi gibi eczacı fakat serbest çalışan eşinin, evsel işlerde kendisine pek yardımcı olmadığını söyleyen A., ev işlerini severek değil, yapmak zorunda olduğu için yaptığını ifade etmektedir. Buna karşılık hem ailesel hem de mesleki sorumluluklarında başarılı olmanın kendisini tatmin ettiğini, birisinde başarılı olup diğerinde başarısız olmanın kendisini mutsuz edeceğini söylemektedir. Ancak bu durumun kendisini doğal olarak bir gerginliğe götürdüğünün, her iki (rol) alana da yetişmenin bir (normatif öncelik) sorun yaşattığının farkındadır. Kendisine 'dörtte bir A.' adını vermektedir. İlk üçünü ev, iş ve çocukları oluşturmaktadır. Kendisinin ise dördüncü dilimi oluşturduğunu ve ancak çok nadiren bu dördüncü dilime zaman ayırdığını ifade eden A., kendisine zaman ayırma şansına sahip olduğu anlarda ise, biraz olsun rahatlayabildiğini, ve böylelikle bir ölçüde bu 'kısırdöngü' nün dışında kalabildiğini belirtmektedir.

ÖRNEK OLAY 2: F., bir hastanenin psikiyatri servisinde asistan olarak çalışmaktadır. İki yıllık evli ve bir çocuk annesidir. Eşi de kendisi gibi doktordur. Mesleği iş saatleri dışında da çalışmasını gerektirmekte, akşamları uzmanlığını verebilmek için çalışmaktadır. Çalışma yaşamının, ailesel rollerinin görev ve sorumluluklarına ayırdığı zaman ve efordan bu şekilde taleplerde bulunması, ailesel rollere ayrılan zaman ve enerjinin azalmasına neden olmakta ve F. bu nedenle ciddi bir zaman problemi yaşamaktadır. Çocuğunun çok küçük yaşta bulunması ve eşinin işinin de kendisinin ki gibi yoğun olması nedeniyle, her iki rol alanının görev ve sorumluluklarına -eşinin de yardım etmeye çalışmasına rağmen esas sorumlunun kendisinin olduğuna inanması nedeniyle- yeterince yetişemediğini ifade etmektedir. Kendisinden her iki alanda da başarılı olmasının beklendiği şeklinde bir değeri içselleştirdiğinin ifadesi olarak, hem mesleğinde hem de ailesel sorumluluklarında başarılı olma yönündeki istemi nedeniyle, daima bir (normatif) öncelik sorununu yaşadığını belirtmektedir. Mesleğinin kendisi için çok önemli olması nedeniyle, ondan vazgeçmesi durumunun söz konusu olamayacağı gibi ailesi ve çocuğu da kendisi için çok önemli ve aynı

şekilde vazgeçilmez. Durum böyle olunca da kendisine göre yaşadığını söylediği durum asla geçici olamayacaktır.

ÖRNEK OLAY 3: S., bir kamu kuruluşunun personel işlerinde memur olarak çalışmaktadır. Kocasını astsubay olan S. 3 yıllık evli ve bir çocuk annesidir. Eve ve aileye ait sorumluluklarını ve özelde de .ev işlerini severek yaptığını söyleyen S.' ye göre, eşi hem yetiştiriliş tarzı hem de işleri nedeniyle kendisine pek yardımcı olamamaktadır. Ev işlerinden hoşlanmanın yanında çalışmayı da sevdiğini, gelir elde etmenin kendisi için önemli olmasının yanında çalışmanın sağladığı sosyal ilişki ve statüyü de önemseydiğini ifade etmektedir. Bu nedenle hem eve hem de işe ait görev ve sorumluluklarında başarılı olmak istemekte ve bu yüzden de bir öncelik sorunu yaşadığını söylemektedir. Fakat bunun kendisini çok zorlamadığını çünkü bu konunun üzerinde çok düşünmemeye çalıştığını, artık buna alıştığını, sanki sırtında bu yükler olmazsa ararmış gibi hissettiğini belirtmektedir. Ona göre bu durum artık bir alışkanlık haline geldiğinden belki de kendisine çok sorun olmamaktadır ya da kendisi böyle hissetmektedir.

ÖRNEK OLAY 4: F., bir kamu kuruluşunun inşaat işleri bürosunda memur olarak çalışmaktadır. Eşi de kendisi gibi memur olan F., 9 yıllık evli ve iki çocuk annesidir. Kendisini çalışan bir kadın olmanın yanında iyi bir ev kadını olarak da gören F., ev işleri ile ailesine ilişkin sorumlulukları severek yerine getirdiğini söylemektedir. Eşinin kendisine pek yardımcı olmadığını belirten F.' ye göre, bu işler kendisinin görevidir. Çalışan bir kadın olması bu işleri yapmamasını gerekli kılmamaktadır. Bunun sonucunda hem ev ve çocuklarla uğraşmak hem de çalışmak, kendisi açısından bir zaman ve rolleri yerine getirememesi sorunu oluşturmasına ve kendisi de bunun farkında olmasına rağmen F., bunu 'çalışmayı ben seçtim ve katlanıyorum' şeklinde realize etmekte ve kabullenmektedir. Yaşadığı sorunun sebebini bulmaya çalıştığında ise 'sorumluluk benim de ondan' şeklinde bir yanıt verdiğini söyleyen F.' ye göre, yaşadığı bu sorun kabullenilmesi gerekli bir durumdur.

ÖZET

'Çalışan Evli Kadınlarda Normatif Öncelik Sorunu, İzmir Örneği' adlı bu araştırmada profesyonel meslek sahibi kadınlar ile memur kadınların, yaşadıkları varsayılan normatif öncelik sorunu temelinde karşılaştırılması hedeflenmiştir. Alan çalışmasındaki veriler İzmir' de seçilen örneklemde elde edilmiştir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi içinde, toplumda kadından geleneksel değerler bazında önceliği ailesel rollerine vermesi gerekliliği üzerinde durulup, kadının çalışma yaşamına girmesine rağmen bu önceliğe ilişkin geleneksel değerlerin değişmezliği vurgulanmıştır. Kadının hem evli hem de çalışıyor olması nedeniyle, ailesi ve iş yaşamındaki çeşitli statüleri işgal eden bireylerin ondan kendi rol alanlarına ilişkin, birbirleriyle zıtlaşan talep ve beklentilerde bulunması ile, çalışan kadınların bu rol alanlarına ilişkin normatif bir öncelik sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Buna ek olarak, kadınların çalıştıkları iş alanlarının iş ve meslek temelinde farklı çalışma program ve tanımlara sahip olması ve kadınlardan farklı yoğunlukta talep ve beklentilerinin bulunması temelinde, kadınların yaşadığı normatif öncelik sorununun yoğunluğu ve nedenlerinin de farklı olduğu ortaya çıkmıştır.

SUMMARY

The research named 'Normative Priority for Working - Married Women, in a sample group in Izmir' is aimed to compare professional women and official women with regard to normative priority. From the point of view, those issues are taken into consideration: First of all generally in traditional societies, women are priorily expected to perform the mother, housewife and wife role. This expectation is also valid for the working women. Because of working women were also married, the others that occupy complimentary statues and play the related roles both in the family and in the working area, have conflicted demands and expectations. Therefore the working - married women have normative priority problem connected with these role areas (family and working area). However, the differences between the professional jobs and official labors that expect different responsibilities and duties from the women, result in both the causes and the density of the normative priority differences.

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında İzmir / Foça' da doğdum. İlkokulu Ankara ve İstanbul' da, ortaokulu Adana ve Erzurum' da tamamladım. İzmir Kız Lisesi mezunuyum. 1983' de E.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünü kazanıp 1987 yılında mezun oldum. Aynı yılın Eylül ayında bölümün Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı' nda Yüksek Lisans programına başladım. 1989 yılında, 'Kurumlar ve Suçlu Çocuklar' adlı yüksek lisans tezi ile programı bitirip 1989 Ekim ayında aynı ana bilim dalında Doktora programına başladım. 1988 yılından bu yana ise aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.